

Overzicht alle gedragsreflecties

Gedragsreflecties op beoogde wijzigingen in het corona-maatregelenpakket

RIVM Corona Gedragsunit | 18 december 2021

SLIDE 1 Draagvlak & vertrouwen

1. Belangrijkste resultaten uit een representatief onderzoek burgers: Wat vinden burgers dat er moet gebeuren in een naar de "Omicron scenario" (variant die deels ontsnapt aan vaccins)?
 - **Strategie: Bij grote dreiging** hebben burgers voorkeur voor **tijdig met evident effectieve maatregelen ingrijpen**
 - **Belangrijkste indicatoren keuzes:** Ziekenhuis en IC opnames en bij extreme ingrepen ook overlijdens
 - **Maatregelen:** hygiëne en algemene sociale beperkingen liever dan striktere & avondklok en laatst school en horeca
 - **Neveneffecten:** houd direct rekening met negatieve effecten, met name die specifieke groep onevenredig treft
 - **Groepen:** Er zijn groepen die bijna altijd voor meer maatregelen of tegen alle maatregelen zijn
2. Implicaties: Je ondersteunt **vertrouwen, draagvlak en naleving indien rekening wordt gehouden met** met voorkeuren burgers bij beleid **en/of** toelichting (bijv persco) dat dit überhaupt is onderzocht en hoe voorkeuren zijn meegewogen

Beleid: Bij grote dreiging die zorg overbelast of naar verwachting overbelast, is voorkeur tijdig en effectief ingrijpen

Communicatie: leg uit...

- dat breed onder burgers is gekeken wat voorkeuren zijn en hoe die zijn meegewogen (bijv. 'komen overeen met OMT')
- wat de acute dreiging is met (verwachte) impact opnames, IC, overlijden (verbaal, visueel)
- hoe evident effectief (a) het voorgelegde pakket en (b) (booster)vaccineren is om dreiging het hoofd te bieden
- welke negatieve effecten verwacht worden en hoe daar rekening mee wordt gehouden (kabinet, naar elkaar omkijken)
- 'zorg niet overbelasten, overlijdens beperken, reguliere zorg doorgang, en scholen zsm na vakantie open

SLIDE 2 Ondersteunen van naleving

Biedt mensen hoop en perspectief in communicatie:

- We hebben met elkaar eerder de viruscirculatie omlaag gekregen toen nog zonder de hulp van vaccins.
- Nu grote uitdaging omdat deze variant zo enorm besmettelijk is, maar we weten wat werkt. Samen onze schouders eronder zetten en maatregelen naleven van maatregelen/ adviezen. De booster is de extra motor die ons gaat helpen.
- Als deze acute dreiging voorbij is, wordt samen met virologen, economen, gedragsexperts, burgers en organisaties gekeken hoe we Nederland in gaan richten om te leren leven mét dit virus.
- Erken en biedt ruimte voor delen van onvrede/frustratie.

Maak naleving en vaccineren zo makkelijk mogelijk door

- grootschalig gratis zelf testen beschikbaar te maken,
- GGD test en vaccinatie locaties zeer toegankelijk te houden (vrije inloop, breed beschikbaar),
- duidelijke en concrete gedragsadviezen,

- beperken van drukte en bezoekersaantallen op risico locaties,
- financiële ondersteuning voor quarantaine en isolatie

SPECIFIEKE SNELLE REFLECTIES OP MAATREGELEN

Bezoek thuis

Huidige regel is 4 personen per dag, indien inperking wordt overwogen, overweeg uitzondering voor kerst en jaarwisseling – met oog op welbevinden.

Zelftesten

- Aanwezigheid van zelftesten in huis bevordert het gebruik ervan.
- Laagdrempelig en gemakkelijk beschikbaar maken via bijv. de essentiële detailhandel, huis-aan-huis verspreiding etc.
- Uitleg over gebruik van zelftesten toegankelijker maken voor laaggeletterden, voor mensen die de Nederlandse taal niet als moeder taal hebben en voor mensen met lagere gezondheidsvaardigheden. Denk hierbij aan
 - Gebruik van pictogrammen en toelichting in een veelvoud aan talen. Beschikbaar op alle locaties waar de zelftesten af te halen / te koop zijn.
 - Mogelijkheid bieden om te kijken hoe iemand zelf een zelftest uitvoert dan wel begeleiding bieden als mensen nog niet eerder een zelftest hebben uitgevoerd, zodat mensen dit daarna zelfstandig thuis kunnen uitvoeren.
- Bij positieve zelftest direct in isolatie, wel melden (#hoedan) maar niet meer naar GGD ter confirmatie
- Website inrichten voor melding positieve zelftest met zowel helder advies over isolatie/quarantaine plus mogelijkheid tot invullen BCO-vragen

Naleving quarantaine & isolatie bevorderen (ter voorkomen verspreiding virus)

- Heldere uitleg wie wat waar wanneer (en opschonen oude instructies), Maak de adviezen mbt quarantaine en isolatie zo eenvoudig en begrijpelijk mogelijk.
- Ontwikkel een beslisboom zodat mensen snel bij de juiste informatie kunnen komen die passend is bij hun situatie als vereenvoudiging van de quarantaine / isolatie regels niet aan de orde is
- Heb oog voor impact op mentaal welbevinden en eenzaamheid tijdens quarantaine/ isolatie
- Biedt praktische tips voor fysiek, sociale en mentale gezondheid tijdens Q&I #hoedanwel
- Biedt ondersteuning voor boodschappen en uitlaten / verzorging van eventuele huisdieren

Veilig open blijven betekent van (essentiële) detailhandel betekent

- Ruimere openingstijden – spreiding bezoekers; indien dit niet mogelijk is, kijk dan naar andere opties op drukte te mijden zodat afstand houden beter mogelijk is zoals maximering van aantal bezoekers per tijdslot
- Mondkampjes, hand hygiëne bij ingang en looproutes
- Verplicht ventileren

Onderwijs

Met oog op zoveel mogelijk beperken van schade op welbevinden en sociaal-emotionele ontwikkeling van jongeren en jong-volwassenen heeft open houden van VO, MBO en hoger onderwijs de voorkeur. Als dit vanuit virologisch/epidemiologisch perspectief niet mogelijk is dan kan langs onderstaande lijn opgeschaald worden in overleg met de onderwijsbranches. Protocolen hiervoor zijn reeds uitgewerkt en toepast in eerdere lockdown periodes.

Elke omschakeling vergt enige voorbereidingstijd (2 werkdagen). Houdt er hierbij wel rekening mee dat ook onderwijzend personeel al een intensieve tijd achter de rug heeft met lesuitval en (delen van) klassen in quarantaine.

- 1) intensivering basisregels – ventileren, looproutes, handgel etc | onderwijs heeft hier protocollen voor
- 2) Half open, met focus op rijke schooldag: aanbieden van activiteiten met focus op welbevinden en sociaal emotionele ontwikkeling. Halve groepen waardoor afstand houden nog beter mogelijk is.
- 3) Volledig online - met opvangmogelijkheden voor kwetsbare kinderen op school, zodat kinderen / jongeren die uit beeld dreigen te vallen verbinding houden.

Met oog op belastbaarheid onderwijspersoneel – indien zwaarste scenario (3) nodig is, geef onderwijsorganisaties de ruimte om deze week voorafgaand aan Kerst vrij te geven ipv online.

Zo mogelijk geef nu al aan met welke scenario's scholen / onderwijsorganisaties na de kerstperiode rekening moeten houden, zodat zij zich komende week daar al op kunnen voorbereiden.

Sport & recreatie

Sport en recreatie zijn belangrijk voor het algemene welbevinden en dragen tevens bij aan de sociaal emotionele ontwikkeling van kinderen, jongeren en jong-volwassenen. Bij sluiten van ontmoetingsmogelijkheden in onderwijs en horeca, is het daarom aan te raden om te expliciteren wat er op het vlak van sport & recreatie wel mogelijk is #hoedanwel

In aanvulling op QR en beperkte openingstijden – benut hierbij de stappenplannen die reeds met de sport & fitness branche zijn uitgewerkt. Ook hierbij is op- en afschaling in verschillende stappen mogelijk – zoals reeds uitgewerkt door de branches & minVWS-directie Sport. Denk hierbij aan:

- reservatie-systeem om drukte te spreiden,
- kleedkamers dicht,
- maximaal aantal mensen in een groepsles / in een ruimte
- tussenvormen met inperking op leeftijdsgroepen, met prioriteit voor jongeren / jong-volwassenen
- aanbod aan kleinschalige buitenactiviteiten vergroten
- online varianten

Aanbevelingen voor communicatie

- Leg de volgende vier punten helder uit:
 - a) Wat is de dreiging is die op ons afkomt (met concrete cijfers en via toegankelijke en begrijpelijke visualisaties / videoclips om uit te leggen hoe exponentiele groei eruit ziet en betekent)
 - b) Waarom het nodig is om met de huidige dalende cijfers toch nu in te grijpen
 - c) Waarom zijn de maatregelen die genomen worden effectief
 - d) Hoe wij zoveel mogelijk de negatieve effecten van die maatregelen beperken.
- Op welke beleidsmaatregelen branches/ organisaties zich mogelijk moeten voorbereiden.
- Leg helder uit wat de geldende adviezen mbt quarantaine en isolatie zijn (wie, wat, waar, wanneer; ook via begrijpelijke en toegankelijke visualisaties/ filmpjes).
- Informeer en ondersteun moeilijk bereikbare groepen over vaccineren, booster, maatregelenpakket en zelftesten via bestaande structuren waar deze groepen mee bekend zijn zoals de voedselbank, schuldhulpverlening, wijkcentra, bibliotheken, inburgeringscursus ect.

Recente resultaten trendonderzoek (7-13 december)

- Maatregelen die zijn afgeschaft en weer opnieuw worden ingevoerd, komen qua naleving niet snel weer terug op oude niveau
- Sociale activiteit en mobiliteit ligt bij alle leeftijdsgroepen behoorlijk boven die van bijv februari/maart
- Beperkte verandering in bezoeken van school/werk, flinke verandering in bezoek horeca en cultuursector.
- Testen, thuisblijven en hygiëne-naleving hoger bij jongere leeftijdsgroepen en positieve trends

- Sociaal beperkende maatregelen lagere naleving bij jongere leeftijdsgroepen. Die hebben deels minder keuzevrijheid (ivm school, werk, kleine behuizing) en deels lijkt het keuze (feestjes etc)

Geraadpleegde bronnen oa

Eerder opgeleverde [gedragsreflecties](#) RIVM Corona Gedragsunit

[Preferentie studie](#) – zomer 2021

Metingen 3-wekelijks [trendonderzoek](#) naar naleving en draagvlak

Metingen 6-wekelijks verdiepend [vragenlijstonderzoek](#) naar gedrag, vertrouwen en welbevinden

OCW – Nationaal programma Onderwijs. Eerste voortgangsrapportage

Gedragsreflecties op beoogde wijzigingen in/ continuering van het corona-maatregelenpakket

RIVM Corona Gedragsunit | 10 december 2021

Recente resultaten gedragsonderzoek (24-28 november)

- Afname mobiliteit en sociale activiteit (zoals horeca en bij elkaar op bezoek), en toename van naleving van maatregelen (afstand houden, testen, etc.)
- Draagvlak voor maatregelen is gestegen maar vertrouwen in overheid is verder gedaald (reden: trage start booster en grote groep, "te weinig maatregelen, te laat")
- Daling in psychische gezondheid, intensief sporten en toename eenzaamheid, met name bij jongeren

Kernoverwegingen

- Een duidelijke koers; transparante, rechtvaardige, goed onderbouwde besluitvorming en communicatie zijn van belang voor vertrouwen, draagvlak en naleving. Maak hierbij onderscheid tussen maatregelen gericht op:
 - Korte termijn (gericht op vermindering circulatie virus).
 - Bij epidemiologische onzekerheid, wees terughoudend met versoepelingen om jojo-effect te voorkomen.
 - Indien er (vanuit epidemiologisch perspectief) ruimte is voor aanpassingen, geef dan prioriteit aan maatregelen die de negatieve impact op welbevinden dempen.
 - (Midden) lange termijn perspectief gericht op leven met het virus
 - Voor draagvlak en uitvoerbaarheid is het van belang de sectoren/ branches/ burgers systematisch en tijdig te betrekken bij de invulling van toekomstig beleid. Behoefte aan dit perspectief neemt toe.
- Om draagvlak en uitvoerbaarheid van beleid beter te borgen, is het wenselijk om voldoende tijd voor wetenschappelijke onderbouwing te bieden en het toetsen van voorliggend beleid bij burgers/branches/sectoren in het proces in te bouwen. Hierover communiceren kan bijdragen aan de ervaren rechtvaardigheid van beleid.

Toepassing op mogelijke aanvullende maatregelen

1. Mogelijk uitbreiden van de kerstvakantie voor scholen met een week.
 - a. Dit is uitlegbaar als dit effectief en noodzakelijk is bij het terugdringen van de viruscirculatie en het onder controle krijgen van de pandemie.

- b. Draagvlak voor sluiten van scholen is laag. Houd rekening met de gevolgen voor kinderen en ouders in kwetsbare posities.
 - c. Op zo'n korte termijn thuisonderwijs plannen en realiseren is voor ouders een forse belasting.
 - d. Houd rekening met vergelijkingen met omliggende landen waar hierover al besluiten zijn genomen. Indien in Nederland andere beleidskeuze wordt gemaakt, leg helder de overwegingen hiervoor uit.
- 2 CTB in de niet-essentiële detailhandel en niet-essentiële dienstverlening en verruimen van de algemene sluitingstijden (inclusief sportverenigingen)
- a. I.v.m. uitlegbaarheid en consistentie, wees terughoudend met vele aanpassingen in het maatregelenpakket, tenzij de bijdrage aan de bestrijding van de pandemie substantieel is.
 - b. Overweeg verruiming van tijdslot voor buitensportlocaties vanuit oogpunt van welbevinden, met name voor jongeren/jong volwassenen.

Communicatie (agenderen, informeren en motiveren):

- Heldere, consistente en herhaalde communicatie over het nut, noodzaak, effectiviteit en uitvoerbaarheid van naleving van de (basis)maatregelen, ook voor gevaccineerde mensen, is essentieel (zowel vanuit oogpunt van welbegrepen eigenbelang, belang van bedrijven en organisaties als voor de samenleving als geheel).
- Wees inclusief in de communicatie en voorkom vingerwijzen naar burgers of groepen.
- Leg uit hoe de feestdagen zo veilig mogelijk gevierd kunnen worden (zelftesten, ventilatie ect.).
- Zodra beschikbaar: Communiceer een haalbaar, breed gedragen en effectief (midden) lange termijn plan dat inhoudelijk aangeeft:
 - a. welke indicatoren (bijv. de R, besmettingscijfers, of ziekenhuisopnames) als criterium worden gebruikt en waarom (ziektelast zoals long-covid)
 - b. op welke criteria en evidentie (inclusief effectiviteit en haalbaarheid en impact op welzijn, ongelijkheid en rechtvaardigheid) dit plan is gebaseerd
 - c. hoe zich dat vertaalt in lokale of bredere maatregelen, en wie (bijv. burgers, organisaties, beleidsmakers, communicatie professionals) wat moet doen
 - d. wat het (middel)lange termijn perspectief is
- Naast fijnmazig vaccineren, overweeg een groot communicatiemoment in de media, waarbij uitleg plaatsvindt over de (tot dusver bekende) voor- en nadelen en lange termijn effecten van vaccinatie, inclusief booster.
- Biedt mensen een raamwerk om de informatie te kunnen interpreteren door de logica van vaccinatie in de pandemiebestrijding begrijpelijk en eenduidig uit te leggen. Doe dit samen met experts en doelgroep. De zender van de informatie moet voor de doelgroep onafhankelijk zijn en vertrouwd worden.

Context (fysieke en sociale omgeving en voorzieningen):

- **Zelftesten actief uitdelen** met begrijpelijke toelichting in oa markten, bij tankstations, NS-stations, juist op plekken waar mensen komen. De bijsluiters bij zelftesten is voor veel mensen ingewikkeld. Zorg voor duidelijke voorlichting en maak persoonlijke ondersteuning bij zelftesten beschikbaar.
- **Betrek branches & maatschappelijk middenveld bij 1,5m aanpassingen**, zij hebben als geen ander zicht op de (on)mogelijkheden om de fysieke en sociale omgeving die binnen hun invloedssfeer valt, aan te passen om virusoverdracht te beperken en daarbij tegelijkertijd wel hun bestaansrecht kunnen behouden (open blijven, inkomsten genereren etc.)
- **(financiële) vangnetten herijken** – voorkom dat mensen vanwege wegvallen noodzakelijke inkomsten of ontbreken van alternatieven zich niet laten testen en/of met een besmetting alsnog contacten opzoeken door naar het werk of een onderwijsinstelling te gaan of opdrachten aan te nemen.

Zie voor nadere toelichting en voorbeelden onze eerder uitgebrachte gedragsreflecties en memo's. www.rivm.nl/gedragsonderzoek/publicaties

Gedragsreflecties op gedeeltelijke of volledige sluiting van sectoren

RIVM Corona Gedragsunit | 25 november 2021

Kernoverwegingen

- Voor draagvlak en naleving is het van belang dat de bevolking de maatregelen als noodzakelijk, effectief, rechtvaardig én haalbaar ziet.
- Thuisblijven/testen, drukte mijden/afstand houden, en thuiswerken is afgelopen maand toegenomen en sociale activiteit afgenomen
- Gedrags- en preferentie onderzoek uitgevoerd in augustus 2021 wijst op de volgende voorkeuren onder de bevolking:
 - Grijp tijdig, kort en stevig in, liever dan langdurig ingrijpen met halve maatregelen.
 - Selecteer maatregelen met hoge effectiviteit (evident effectieve maatregelen in settings waar veel besmettingen plaatsvinden).
 - Vermijd zoveel mogelijk ingrepen met a) met lange-termijn effecten (bijv. leerachterstanden door onderwijs dicht), b) die specifieke groepen/sectoren onevenredig treffen (bijv. horeca helemaal dicht), of c) die zeer beperkend zijn (bijv. bezoekersbeperking tot 1 persoon per dag > grote negatieve impact op welbevinden).
 - Heb oog voor negatieve effecten (financieel, welzijn, onderwijsvertraging) en bied direct ondersteuning, alternatieven of compensatie.
- Herstel van het vertrouwen in en rechtvaardigheid van het coronabeleid is belangrijk. Dit vereist (naast bovenstaande): een duidelijke koers en strategie ('Aanpak najaar'), transparante en goed onderbouwde besluitvorming (voorkom last-minute wendingen, betrek stakeholders) en communicatie, vermijden van vingerwijzen naar de burger en heldere uitleg hoe het komt dat we in deze situatie zitten ondanks hoge vaccinatiegraad.
- Naleving is in hoge mate afhankelijk van de kwaliteit van de overheidscommunicatie (risico's, effectiviteit interventies, duidelijke normen en adviezen, etc), consistent en uitlegbaar beleid, een faciliterende omgeving (niet te druk, 1-richtingsverkeer, thuiswerk mogelijkheden, etc), en bereikbaarheid en fijnmazigheid van voorzieningen (zoals test en vaccinatie locaties).
- Heb oog voor regels en voorzieningen in specifieke sectoren die ongewenst gedrag uitlokken of stimuleren. Bijvoorbeeld geen online onderwijs/examen alternatieven bij quarantaine; of geen vergoeding in de cultuursector bij no show als gevolg van klachten.

Toepassing op mogelijke aanvullende maatregelen

Wij zijn gevraagd om te reflecteren op de onderstaande opties voor aanpassingen in het maatregelenpakket. Continuering van het huidige maatregelenpakket met mogelijke verzwaringen:

- Invoeren van een **gedeeltelijke of volledige sluiting** van sectoren.

- Steviger ingrijpen in hoog-risico settings met beperkte negatieve (lange termijn) impact is beter uit te leggen dan stevig ingrijpen in een setting met laag- risico en veel negatieve gevolgen;
- Voor settings met beide (veel risico en veel negatieve effecten): overweeg tussenvormen zoals ook gebruikelijk in andere landen – gedeeltelijk open met aandacht voor extra maatregelen om virusoverdracht te beperken:
 - o als je drukte beheerst, wordt afstand houden gemakkelijker,
 - o bij zichtbare reminders voor afstand houden of mondkapjes gebruik neemt naleving toe,
 - o bied – waar mogelijk - online alternatieven voor mensen als ze vanwege klachten of quarantaine
 - o niet aanwezig kunnen zijn op werk of onderwijsinstelling (hybride vormen)
 - o voorkom dat energiekosten een reden zijn voor niet- ventileren
 - o Maak zelftests makkelijker en gratis beschikbaar. Zichtbaar aanbod van zelftests op veel locaties kan bijdragen aan de norm dat de organisatie/ branche verwacht dat mensen testen.

Zie voor nadere toelichting en voorbeelden eerder uitgebrachte gedragsreflecties en memo's.

www.rivm.nl/gedragsonderzoek/publicaties

- Onderwijs: Voorkom onderwijsvertraging als gevolg van naleven quarantaine (bied mogelijkheid om zo nodig online lessen te volgen of tentamens te maken, of bied extra hertentamenopties aan binnen beperkt aantal weken; dit voorkomt dat studenten moeten kiezen tussen studievertraging en met klachten / na positieve test toch naar les of college gaan). Impact op welbevinden is groot bij sluiting van deze sector, dit vraagt extra aandacht.

Aantal algemene overwegingen tot slot

- Vraag werkgevers/scholen om randvoorwaarden te bieden die naleving van de maatregelen mogelijk en liefst makkelijk maken. Duidelijk communiceren dat afwezigheid door quarantaine niet tot negatieve gevolgen leidt. Voorkom dat het voor mensen met bijv. 0-urencontracten lastig is in quarantaine te gaan omdat men dan niet betaald krijgt.
- Stimuleer voorbeeldgedrag van sleutelfiguren in organisaties en netwerken (bijv dat zij bij klachten niet op het werk komen maar zeker thuiswerken).
- Maak naleving zo makkelijk mogelijk door aanpassingen in de omgeving (bewegwijzering ect).

Aandachtspunten voor communicatie

- Voor draagvlak is het belangrijk om:
 - o Uit te leggen waarom in welke setting wordt ingegrepen, wat de effectiviteit is en hoe met negatieve effecten wordt omgegaan. Licht doel en perspectief toe.
 - o Aan te geven hoe met de voorkeuren van de burgers is omgegaan in de beleidsbeslissingen.
 - o Te benadrukken dat veel mensen maatregelen naleven en dit te waarderen.
- Een deel van de groep die gevaccineerd is, zal aanvullende maatregelen als oneerlijk ervaren. Leg uit waarom het op dit moment toch noodzakelijk is om maatregelen te nemen die de hele bevolking raken. #alleensamen blijft hierbij belangrijk.
- Ga in op de feestdagen en waar mensen mogelijk al rekening mee zouden kunnen houden.

- Toon begrip voor het feit dat mensen klaar zijn met de coronamaatregelen, maar leg uit dat naleving en vaccinatie de belangrijkste manieren zijn om maatregelen op termijn te kunnen afschalen.
- Herinvoeren van strenge maatregelen zonder dat er een nieuwe variant is opgedoken, vereist goede uitleg en het nemen van verantwoordelijkheid. Is er te snel versoepeld? Voorkom vingerwijzen naar de burger.
 - Leg uit waarom ondanks de relatief hoge vaccinatiegraad toch aanvullende maatregelen nodig zijn; blijf het belang van vaccinatie benadrukken ook voor de huidige situatie

Gedagsreflecties RIVM Corona Gedragsunit mbt 1,2,3G en CTB

Het OMT heeft verzocht om gedagsreflecties betreffend de volgende opties mbt 1,2,3:

- 3G (getest, gevaccineerd of genezen)
- 3G gecombineerd met 1G (iedereen getest, ook indien gevaccineerd of genezen)
- 2G (gevaccineerd of hersteld)
- 2G gecombineerd met 1G (gevaccineerd of hersteld EN getest)

Principe 1: 2G of 2G+1G heeft negatieve effecten, maar uitlegbaar indien a) het véél effectiever tegen ziekenhuisopnames dan 3G (ook bij goede handhaving), b) de maatregel definitief van tijdelijke aard is, en c) de sectoren/ locaties zonder 2G dicht moeten omdat er echt geen inclusievere strategieën zijn (bijv. 3G+) waarmee de sectoren opengehouden kunnen worden

1. Effectiviteit van maatregelen is een zeer belangrijk component van draagvlak en van rechtvaardigheid
2. Maatregelen die partijen onevenredig treffen (zoals horeca) kunnen op minder draagvlak rekenen
3. Draagvlak voor geheel sluiten bijv. horeca is extreem laag (in de categorie schoolsluitingen) en in het buitenland ook veel lager dan een 2G of 3G beleid
4. I&O onderzoek: van de gevaccineerde mensen is 63% voor 2G en is 22% tegen; van de niet-gevaccineerde personen is 3% voor 2G en 93% tegen.
5. Momenteel is de naleving van 3G beperkt, met name het controleren van het ID en met name in de horeca setting (20% CTB+ID, 60% alleen CTB).
6. Onzekere factoren: fraude en mogelijkheid tot handhaving

Essentieel: onderzoeken van alternatieve scenario's, '3G+' (bijv. met veel sterkere handhaving en controle ID, zitplaatsen, op 75% capaciteit). Het uitsluiten van zulke inclusieve opties als effectief of haalbaar is erg belangrijk voor de uitlegbaarheid en het draagvlak voor 2G.

Principe 2: 2G en 2+1G hebben mogelijk negatieve effecten op naleving basismaatregelen en testgedrag

1. 3G leidt al deels tot exclusie van niet-gevaccineerde mensen: 50% van de niet-gevaccineerde mensen die geen CTB locatie heeft bezocht, heeft dit gedaan omdat ze zich niet wilden laten testen voor toegang.

2. Vertrouwen in het coronabeleid van de overheid en de ervaren rechtvaardigheid van het coronabeleid zijn (extreem) laag onder mensen die niet zijn gevaccineerd. Vertrouwen en ervaren rechtvaardigheid zijn voorspellers van naleving van maatregelen.
3. Mbt rechtvaardigheid is in deze de perceptie van proportionaliteit met name van belang, zowel bij de groep die wel als de groep die niet gevaccineerd is. Voor draagvlak is het van belang dat voor mensen heel helder is dat 2G in de huidige situatie het aangewezen middel is.
4. Niet gevaccineerde mensen leven de maatregelen iets – maar niet enorm – veel minder na dan wel gevaccineerde mensen (5-10% punt lager)
5. Een 2G beleid is omstreden: draagvlak bij niet gevaccineerde mensen (I&O: 93% tegen, 4% onzeker) en gevaccineerde mensen (22% tegen, 6% twijfel).
6. Implementatie van 2G beleid kan leiden tot (nog) lager vertrouwen onder niet gevaccineerde mensen en een deel van de gevaccineerde mensen. Dit zou kunnen leiden tot weerstand (reactance, inclusief extremere reacties zoals geweld) en afhaken (disengagement), en dus een daling in de naleving van maatregelen.
7. Het uitsluiten van niet gevaccineerde mensen zou kunnen lijden tot meer samenkomsten van groepen met lage vaccinatiegraad (samen de voetbalwedstrijd kijken)
8. Tussentijds onderzoek in Duitsland laat zien dat implementatie van 2G leidt tot reactance en boosheid onder niet gevaccineerde mensen; uit eerdere analyses bleek dat voorspellend te zijn voor naleving van de basisregels.

Principe 3: substantiële positieve effecten op vaccinatie onwaarschijnlijk

1. De vaccinatiegraad in Oostenrijk was laag en is na introductie 2G gaan stijgen. De nadruk in de communicatie lag op methode om vaccineren te verhogen
2. In Duitsland was vaccinatiegraad hoger en daar was niet direct een toename op vaccinatiegraad te zien; de uitleg van 2G/3G was om veiligheid te verhogen
3. Het vertrouwen in het coronabeleid onder niet gevaccineerde mensen is erg laag en zal naar alle waarschijnlijkheid met een 2G beleid verder afnemen

Principe 4: 1G betekent beperken vrijheid van grote groep mensen die gevaccineerd zijn

1. Hoewel bij 1G alle mensen in de bevolking gelijk worden behandeld om toegang te krijgen tot locaties, betekent het concreet dat verworvenheden worden teruggetrokken voor een grote groep gevaccineerde mensen. Netto zou dit ook tot lager draagvlak kunnen leiden.
2. Voor naleving en draagvlak is ruim voldoende testcapaciteit een belangrijke randvoorwaarde.

Andere opmerkingen

1. Keuzevrijheid voor 2G/3G neerleggen bij werkgevers levert voor hun een lastig dilemma op. Kans dat dit breed geïmplementeerd wordt twijfelachtig. Landelijke richtlijn of verplichting zal tot betere implementatie leiden. Draagvlak voor 3G op werk in Oostenrijk hoger dan in de horeca.
2. Belangrijk om inzet 1,2,3G te plaatsen in brede strategie aan maatregelen
3. Mbt proportionaliteit is met name voor jongeren verminderen van toegang tot onderwijs door inzet CTB lastig uitlegbaar

Aandachtspunt voor beleid

- Maak helder wat de strategie is voor de komende 6 maanden en hoe 1,2,3G hierin past, naast vaccinatie, bevorderen naleving basismaatregelen en het behouden/ opbouwen van vertrouwen in het Coronabeleid.

Referenties

[Hoe om te gaan met een opleving van het virus: input van burgers en maatschappelijk middenveld | RIVM](#)

[Blog 132 - Impfbereitschaft und Einstellungen zu Corona-Maßnahmen \(univie.ac.at\)](#)

[Akzeptanz aktueller Maßnahmen | COSMO \(uni-erfurt.de\)](#)

[Naleving van en draagvlak voor de basis gedragsregels | RIVM](#)

<https://065.wpcdnnode.com/ioresearch.nl/wp-content/uploads/2021/11/rapportage-corona-draagvlak-november-2021-ieno-research-1.pdf>

[Naleving van en draagvlak voor de basis gedragsregels | RIVM](#)

Slide 1: Gedragsreflecties op maatregelenpakket met mogelijke verzwarening CTB RIVM Corona Gedragsunit | 10 november 2021

Kernoverwegingen:

- Veranderingen in draagvlak zijn voorspellers voor veranderingen in naleving.
- Wijzigingen in naleving basismaatregelen: gezien korte tijd tussen persconferentie en extra gedragsmeting geen grote verschuivingen, wel signalen
 - Er lijkt een afname in sociale activiteit, maar nog geen toename in 1,5m afstand houden
 - Naleving thuiswerken is stabiel
 - Toename draagvlak voor 1,5m afstand houden
 - Maar afname voor thuiswerknorm (beperkte implementatietijd voor werkgevers en voor deel werknemers is 50% thuis geen aanscherping).

- Het draagvlak voor de inzet van het CTB was toegenomen in de afgelopen 3 weken, waarbij toepassing in de horeca met 63% lager scoort dan andere gelegenheden (66%- 72%). Het draagvlak is lager naarmate mensen jonger zijn.
- Voor draagvlak en naleving is nodig dat maatregelen noodzakelijk, effectief, uitvoerbaar en handhaafbaar zijn: stem af met burgers en uitvoerende organisaties.
- Solidariteit en rechtvaardigheid zijn in deze fase van de pandemie extra belangrijk om vertrouwen en draagvlak te bevorderen. Dit vraagt om transparante, goed onderbouwde uitleg van de beleidskeuzes.

Slide 2: Toegepast

Uitgangspunt: het CTB wordt ingezet omdat het een risico-verlagende manier is om ondernemingen open te houden en op capaciteit te laten draaien.

Inzet Coronatoegangsbewijzen (CTB)

Het collectieve belang is maximale vrijheid voor zoveel mogelijk mensen, deelname aan de maatschappij voor iedereen én toegankelijkheid van zorg. Het is daarom uitlegbaar dat de keuzevrijheid om niet te vaccineren, bij huidige oplopende infectiegraad en ziekenhuisopnames, gevolgen heeft in de vorm van uitbreiden van de toepassing van het CTB. Belangrijke overwegingen:

- Praktische uitvoerbaarheid en handhaafbaarheid. Feitelijke en zichtbare controle is van belang voor naleving.
- Effectiviteit. Veel mensen zijn bereid maatregelen te volgen als die effectief zijn. Leg dit daarom goed uit in relatie tot viruscirculatie en vaccinatiegraad. Specifiek wat het CTB in de zorg toevoegt aan reeds ingezette/ eerdere maatregelen (zoals bezoek ontvangen op de eigen kamer in plaats van in de gezamenlijke ruimten, 1,5 meter afstand, etc). Deze uitleg draagt ook bij aan ervaren rechtvaardigheid.
- Impact op kwetsbare groepen. Bijvoorbeeld bij bewoners van instellingen, kan het CTB beperkingen aan de bezoekmogelijkheid opleggen met negatieve gevolgen voor het welbevinden.
- Toegankelijkheid: Goede toegankelijkheid van testen voor toegang is belangrijke randvoorwaarde voor inzet CTB (dichtbij en gratis).
- Draagvlak: betrek ondernemingen en instellingen zoveel mogelijk bij de afwegingen.

Aandachtspunten voor communicatie

- Leg helder de effectiviteit van het uitbreiden van het verplichte CTB uit in relatie tot viruscirculatie en het belang hiervan voor het terugdringen van de pandemie in relatie tot de vaccinatiegraad.
- Heldere, consistente en herhaalde communicatie over het nut, noodzaak, effectiviteit en uitvoerbaarheid van naleving van de (basis)maatregelen, ook voor gevaccineerde mensen, is essentieel (zowel vanuit oogpunt van welbegrepen eigenbelang, belang van bedrijven en organisaties als voor de samenleving als geheel);
- Blijf het belang van vaccinatie uitleggen, zeker nu ook veel mensen die gevaccineerd zijn in het ziekenhuis opgenomen worden met Corona. Leg uit dat vaccinatie niet alleen over de bescherming van individuen gaat, maar ook om het omlaag brengen van de circulatie van het virus in de bevolking.
- Bereid mensen voor op eventuele vervolmaatregelen mocht het maatregelenpakket niet het

gewenste effect hebben. Benoem welke maatregelen voorbereid worden.

- Benoem dat iedereen nodig is om de pandemie onder controle te krijgen.
- Licht toe wat de achterliggende overwegingen zijn bij de besluitvorming, hoe rekening is gehouden met de eerlijke verdeling van lusten/lasten, welke alternatieven zijn besproken en de rol van solidariteit (elkaar beschermen, zorg openhouden, sectoren openhouden, het CTB voor iedereen mogelijk maken). Leg uit dat solidariteit in deze fase gericht is op het omlaag brengen van de circulatie van het virus, niet alleen of voornamelijk voor mensen zelf, maar ook voor de ouderen en kwetsbaren in de samenleving en het overbelaste zorgpersoneel. Leg uit dat afstand houden en vaccinatie daarbij heel effectief zijn.

Slide 1: Gedragsreflecties op maatregelenpakket RIVM Corona Gedragsunit | 28 okt 2021

Kernoverwegingen:

- Naleving: Heldere, consistentie en herhaalde communicatie over het nut en noodzaak van naleving van de (basis)maatregelen, ook voor gevaccineerde mensen, is essentieel.
- Voor draagvlak en naleving is het van belang dat maatregelen noodzakelijk, effectief én haalbaar zijn: stem af met burgers en uitvoerende entiteiten/organisaties
- Het collectief belang is maximale vrijheid en deelname aan de maatschappij voor iedereen, én toegankelijkheid van zorg. Het is daarom uitlegbaar dat de keuzevrijheid om niet te vaccineren, gevolgen heeft in de vorm van uitbreiden van (gratis) testen voor toegang / CTB
- Solidariteit en rechtvaardigheid zijn in deze fase van de pandemie extra belangrijk om vertrouwen en draagvlak te bevorderen. Dit vraagt om transparante, goed onderbouwde uitleg van de beleidskeuze
- Bij hoge dreiging hebben veel mensen de voorkeur voor kort en hard ingrijpen met een effectief pakket, boven mild maar langdurig ingrijpen. Bij lagere dreiging, blijft extra inzet op bevordering en facilitering van naleving basisregels van belang.
- Inzet van iedereen blijft nodig – gevaccineerd of niet. Zet geen subgroepen weg als zondebok.

Slide 2: Toegepast

- Het aanscherpen van thuiswerkadvies, binnenlands reisadvies, 1,5 afstand houden en uitbreiden mondkapjesplicht, zal onder voorwaarde van duidelijke uitleg (nut en noodzaak), naar verwachting op meer draagvlak en naleving kunnen rekenen dan (sterk) sociaal beperkende maatregelen. De verwachte naleving is mogelijk lager dan in eerdere fases.
- Onder voorwaarde van goede toegankelijkheid van testen voor toegang is, uitbreiden van CTB naar door de wet aangewezen sectoren uitlegbaar.
- Indien noodzakelijk is het CTB invoeren op de werkvloer verdedigbaar (men behoudt inkomen). Verken samen met branches praktische (on)mogelijkheden om aan werknemers CTB te vragen en start met voorbereiding van de hiervoor benodigde wetgeving.
- CTB in hoger onderwijs kan leiden tot beperktere deelname (geen of slechts online onderwijs), met een negatief effect op welzijn en ontwikkeling. Draagvlak voor maatregelen in het onderwijs is zeer laag en doet mogelijk afbreuk aan ervaren rechtvaardigheid. Afraden.
- Kort en krachtig lokaal ingrijpen valt uit te leggen als mogelijke opschalingsstrategie, in nauw overleg met de lokale overheden en organisaties.

Slide 3: Aandachtspunten voor communicatie

- Voor veel mensen is onduidelijk welke maatregelen nog gelden en waarom. Communicatie hierover wordt gemist de laatste periode. Zichtbare, heldere, frequente en concrete communicatie over nut en noodzaak van de maatregelen, zelftesten én naleving basisregels blijft essentieel.

- Licht helder toe hoe in de besluitvorming rekening is gehouden met rechtvaardigheid en solidariteit
 - a. enerzijds: we leven in een vrij land waarin iedereen erbij hoort, we niemand willen dwingen tot vaccineren, en niemand de toegang tot zorg wordt geweigerd;
 - b. anderzijds: we hebben wel een collectief probleem. Deze mix van maatregelen is naar verwachting de meest effectieve om de zorg zoveel mogelijk te ontlasten, zoveel mogelijk mensen bewegingsvrijheid te bieden, en bedrijven open te houden die al zoveel inkomsten moesten verliezen.
- Leg uit dat niet alleen zorgcapaciteit meespeelt, maar ook solidariteit met mensen waarvan zorg uitgesteld is.
- Benadruk opnieuw dat wij **alleen samen** Corona er onder krijgen. Niet alleen burgers hebben hier een verantwoordelijkheid, ook (lokale) overheden, bedrijven, scholen en andere organisaties die veel invloed op de (on)mogelijkheden (context) van en motivatie voor naleving.
- Om verdere tweedeling te voorkomen/ verminderen:
 - a) Bejegen mensen op een beleefde manier met respect.
 - b) Biedt mensen ruimte om hun mening geven en luister oprecht
 - c) Behandel mensen eerlijk en rechtvaardig
 - d) Zorg dat je duidelijk maakt dat de overheid competent en professioneel handelt

Slide 1: Gedragsreflecties op loslaten 1,5m en een brede inzet van het CTB

Draagvlak en naleving maatregelen en beleid hangt in belangrijke mate af van....:

1. .. de **dreiging van het virus**, waarbij men met name naar ernstige ziekte (**ziekenhuis en IC opnames**) en **overlijdens** kijkt
2. ..**de effectiviteit** van maatregelen voor op/afschalen, om deze dreiging het hoofd te bieden
3. ..of de maatregelen/het pakket **haalbaar en duidelijk zijn, en de lasten eerlijk verdeeld**
4. ..of er **stap-voor-stap wordt versoepeld**, met enige traagheid, om jo-jo effecten te voorkomen
5. ..of er voldoende oog is voor de **negatieve effecten van maatregelen**, met name langdurige

Dit toepassend op de 1.5m regel:

1. Het huidige risiconiveau staat op 'zorgelijk' (15 IC/60ZKH opnames per dag). Een aanzienlijk deel van de bevolking is nog niet volledig gevaccineerd. Het MBO/HBO/WO onderwijs is recent gestart zonder 1,5m en we gaan richting het najaar.
2. De 1.5m wordt gezien als een effectieve maatregel om virus te onderdrukken (8 vd 10 mensen)
3. De 1.5m is een generieke maatregel die bijna overal geldt. Afstand houden is wel lastiger op plekken ivm drukte en treft bepaalde organisaties (horeca, evenementen) onevenredig.
4. De effecten / risico's van onderwijs open zonder 1.5m, eventueel seizoenseffect, etc zijn nog niet duidelijk.
5. Een groot deel van de bevolking (65%) vindt open houden van het onderwijs en de horeca zeer belangrijk.
6. Het draagvlak voor mondkapjes in het OV is nog behoorlijk hoog (8 vd 10). Het OV zal in toenemende mate drukker worden bij versoepelingen, terwijl 1,5m afstand houden voor mensen die daar behoefte aan hebben dan moeilijker wordt.

Conclusie: Vanuit gedragsperspectief is er momenteel geen acute aanleiding om de 1,5m los te laten. Versoepelingen die mogelijk weer teruggedraaid moet worden, zijn belangrijk om te voorkomen met oog op vertrouwen in het coronabeleid. Bij sectoren die zwaar getroffen zijn door de 1.5m maatregel, maar zonder die maatregel een hoog-risico setting worden, is een toegangspas

een acceptabele optie. Indien epidemiologisch verantwoord, kan thuiswerken stapsgewijs versoepeld worden, en mondkapjes in het OV wellicht later.

Slide 2: Aandachtspunten voor communicatie

- **Leg helder de achterliggende overwegingen** achter besluitvorming uit
 - Benoem en toon begrip voor de groep(en) in de samenleving die liever een ander besluit had gezien .
 - Benadruk belang van bescherming kwetsbaren tot vaccinatiegraad voldoende hoog is (bijvoorbeeld mensen die om medische redenen niet gevaccineerd kunnen worden of waarbij het vaccin niet tot verhoogde bescherming leidt).

- **Communiceer inclusief**
 - Respecteer en erken de legitimiteit van verschillende meningen/ percepties in de maatschappelijke discussie rondom het maatregelenpakket. Licht toe dat en hoe deze zijn meegenomen in de afweging die is gemaakt.
 - Benadruk dat iedereen hoort erbij, voorkom dat mensen/ groepen zich geïsoleerd en uitgesloten voelen. Benoem aanvullend beleid ter bescherming van de kwetsbaren.

- **Proactieve communicatie** over de mogelijkheid dat er in de toekomst meer / andere maatregelen nodig zijn, draagt bij aan het gevoel van legitimiteit van de maatregelen op het moment dat ze daadwerkelijk ingevoerd worden.

Gedragsreflecties op voorgenomen versoepelingen

RIVM Corona Gedragsunit | 11 augustus 2021

Slide 1

Toekomstperspectief 'Leren leven met corona'

- **Het Corona-virus en al haar varianten zullen aanwezig blijven in ons leven.** Belangrijk daarom om burgers, branches en overheden te betrekken en mede-eigenaarschap te geven van deze nieuwe realiteit. En ook weer oog te hebben voor andere risico's in de samenleving waarmee we samen moeten leren balanceren.
- **Dit vraagt om ruimte en faciliteren van het zelforganiserend vermogen van burgers (microniveau), van sectoren/branches/organisaties/werkgevers (mesoniveau), met aandacht voor de eigen rol van de overheid (zoals rol veiligheidsregio's) en de internationale context (macroniveau).** Daarbij hoort:
 - stapsgewijs en gecontroleerd versoepelen: met enige traagheid en niet alles tegelijk om jojo-effecten te voorkomen
 - een duidelijke strategie hoe om te gaan met oplevingen: welke indicatoren zijn daarbij leidend? Wordt lokaal/regionaal ingrijpen mogelijk met intensivering BCO en maatwerk in maatregelen?

- doelgroepen/sectoren/branches betrekken om veilige omgevingen mogelijk te maken, zodat uitsluiten van mensen wordt voorkomen en mensen zich niet gedwongen voelen om zich in voor hen onveilige situaties te begeven
- mensen in staat stellen om zelf een risico-inschatting te maken en ze daarbij faciliteren en adequaat informeren
- **Dit vraagt ook om aandacht voor solidariteit: tegengaan van polarisatie**
 - Oog hebben voor de groep mensen die zich onveiliger/kwetsbaarder voelt
 - Solidair zijn met mensen die niet kunnen of willen worden gevaccineerd
 - Mensen niet dwingen om zich in onveilige situaties te begeven die onveilig voor hen voelen, bijvoorbeeld door drukte of lage vaccinatiegraad
 - Agressieve, directieve communicatie over naleving en vaccinatie kan averechts uitwerken
- **En om aandacht voor welbevinden: onderwijs en ontmoetingen**

Slide 2

Inzichten uit gedragsonderzoek

- **Draagvlak:** Eind juli staat nog steeds drie kwart van de deelnemers aan het RIVM/GGD gedragsonderzoek achter de 1.5 meter maatregel, maar naleving wordt lastiger en neemt licht af (o.a. als gevolg van toename in drukte).
- **Procedurele rechtvaardigheid:** Eind juli vond de helft van de deelnemers aan het RIVM/GGD gedragsonderzoek (ronde 14) dat de maatregelen niet op het juiste moment zijn versoepeld¹. Een derde van de deelnemers vond dat de overheid niet de juiste voorwaarden gebruikt om te versoepelen, half juni was dit ongeveer een vijfde.
- **Risicoperceptie:** Eind juli is voor het eerst gevraagd of deelnemers zich zorgen maakten over de dreiging van nieuwe virusvarianten: ruim twee derde van de deelnemers aan het RIVM/GGD gedragsonderzoek maakt zich hier zorgen over.
- **Risicoperceptie:** In onderzoek van de Universiteit Maastricht geeft een aanzienlijk deel van de eigen medewerkers aan zich zorgen te maken over hun veiligheid wanneer iedereen weer naar het werk zou komen zonder 1,5 meter afstand.
- **Procedurele rechtvaardigheid:** In interviews van de RIVM Corona Gedragsunit geven mensen aan graag de reden achter de keuze voor bepaalde maatregelen en versoepelingen te willen weten en snappen. Geïnterviewden geven tevens aan dat het sluiten van scholen de belangrijkste maatregel was die zij niet terug willen, vanwege negatieve impact op leerprestaties en de sociale ontwikkeling van kinderen.

Leren leven met het virus

- Aanpassingen die organisaties moeten maken om zich aan te passen aan nieuwe maatregelen kosten tijd, ook om uit te testen of de aanpassingen het beoogde effect hebben. Organisaties zijn daarom gebaat bij enige tijd tussen de aankondiging van een wijziging in het maatregelenpakket en het daadwerkelijk ingaan ervan.
- Uit interviews en berichtgeving in de media signaleren we dat polarisatie in de samenleving gaande lijkt tussen voorstanders van het corona-beleid en tegenstanders en tussen gevaccineerden en ongevaccineerden (mag je meer toestaan voor gevaccineerden?). In interviews horen we terug dat mensen discussies met andersdenkenden hierover lastig vinden.
- Andere risico's in de samenleving waar zorgen over bestaan bij verschillende groepen betreffen onder andere eenzaamheid en andere psychische klachten, uitgestelde zorg, onderwijsvertragingen, woningnood en klimaatverandering. Dit vraagt om samen leren balanceren tussen risico's.

¹ De vraag of de Nederlandse overheid op de juiste momenten maatregelen instelt of versoepelt is eind juli voor het eerst opgenomen in het gedragsonderzoek van RIVM en de GGD'en.

- Om burgers in staat te stellen om zelf afwegingen te maken of zij zich veilig genoeg voelen om ergens naar toe te gaan en/of de 1,5 meter los te laten, kan gedacht worden aan fijnmaziger inzicht geven wat het percentage gevaccineerden is per wijk/gemeente/onderwijsinstelling/bij een evenement of wat de verwachte drukte is en mogelijkheid tot wel/niet afstand houden. Verken hierbij ook welke (ethische) grenzen er zijn om de burger te kunnen informeren.

Aandachtspunten voor communicatie

- Ook al is de vaccinatiegraad in rap tempo gestegen, er is nog een significante groep die gevaccineerd wil worden of recent gevaccineerd is, maar die nog niet volledig beschermd is (afhankelijk van vaccin 2 tot 4 weken na de laatste prik). Uitleg is wenselijk bij welk percentage van de bevolking met volledige bescherming verdere versoepelingen in het maatregelenpakket acceptabel zijn. En wat de gevolgen kunnen zijn van verschillen in beschermingsgraad tussen subgroepen.
- Oorzaak van de aanscherpingen in de maatregelen van 9 juli waren de oplopende besmettingsaantallen. Daarmee lijkt impliciet het signaal afgegeven dat het doel van de pandemiebestrijding - naast beschermen van kwetsbaren en het laag houden van de druk op de zorg - ook is om de besmettingsaantallen aan sich laag te houden.
- Ook anderen indicatoren zijn in beeld (geweest), zoals druk op de zorg, een signaalwaarde van 7 per 100.000 besmettingen (Coronadashboard), max 5% positieve coronatests (WHO) en een hoge vaccinatiegraad, als uitweg uit de crisis. Dit vraagt om heldere uitleg welke indicatoren leidend zijn in de komende periode voor zowel landelijk, regionaal als lokaal beleid en inzet.
- Inconsistenties en snelle aanpassingen in beleid leveren verwarring op. Hoe concreter de communicatie hierover hoe beter. Denk aan: wat valt er wel/niet onder een maatregel. Wat betekent het loslaten van de 1,5m bijvoorbeeld voor handen schudden, knuffelen en zoenen op de wang. Plus uitleg over besmettingsroutes – is het zinvoller om je winkelkarretje te ontsmetten of om 1,5m afstand te houden bij het winkelen bijvoorbeeld.
- De routekaart en openingsplan op rijksoverheid.nl zijn niet meer actueel – dit kan afbreuk doen aan het vertrouwen in de overheid en het illustreert hoe lastig het is voor mensen om te volgen wat de strategie en de beoogde vervolgstappen zijn in de pandemiebestrijding.

Uitvraag NCTV:

Lessons learned voor maatregelen richting najaar

RIVM Corona gedragsunit | 30 juli 2021

Context:

In de huidige crisisfase is de bestrijding van de epidemie of een directe dreiging daarvan het legitieme doel op basis waarvan kabinetsbeleid wordt gebaseerd (zie ook art 58b Twm). Hierbij horen 4 doelstellingen ('pijlers'):

- 1) Acceptabele belastbaarheid van de zorg;
 - 2) Beschermen van kwetsbare mensen in de samenleving;
 - 3) Zicht houden op en inzicht hebben in de verspreiding van het virus;
 - 4) Het sociaalmaatschappelijk perspectief gericht op beperken van economische en maatschappelijke schade op korte termijn, aandacht voor structurele maatschappelijke en economische schade en voorkomen dat de lasten onevenredig neerslaan bij bepaalde groepen.
- Komend najaar is er sprake van andere omstandigheden dan bij eerdere (potentiële) oplevingen van het virus vanwege oplopende vaccinatie- en/of beschermingsgraad. Dit maakt dat kwetsbaren naar verwachting beter beschermd zijn tegen het virus met mogelijk als gevolg minder druk op de (acute) zorg (ziekenhuis/IC).

Uitvraag NCTV:

Graag vragen we jullie om aan te geven welke lessen er meegenomen moeten worden tbv herijking van het maatregelen instrumentarium voor het najaar, aan de hand van onderstaande vragen:

1. Past de maatregel nog bij één of meer van de kabinetsdoelstellingen (zie ook onder 'context') nu er sprake is van veranderende contextfactoren, zoals een stijgende vaccinatie- en/of beschermingsgraad?
 2. Wordt de maatregel gezien als effectief, noodzakelijk en/of proportioneel? En waaruit blijkt dat? Indien relevant, hoe wordt de verhouding tov van andere maatregelen/sectoren beoordeeld?
 3. Hoe heeft de maatregel volgens jullie in de praktijk uitgepakt, bijv. qua uitvoering, naleving, handhaving, uitlegbaarheid? Waaruit blijkt dat en hoe is dat evt. te verbeteren?
 4. Is de maatregel te verfijnen en/of aan te passen waardoor deze minder ingrijpend (bijv. vwb sociaalmaatschappelijke effecten) en/of doelgerichter ingezet kan worden? En zo ja, hoe?
- Deze vragen dienen als basis om vervolgens te kunnen komen tot een scoring in het bijgevoegd Excelbestand (zie onderstaand de instructie). Daarnaast biedt het Excelbestand ruimte om aanvullende toelichting te geven. Het Excelbestand is gebaseerd op de inhoud van de routekaart.

Methode/verantwoording:

Als kennisinstituut levert het RIVM input die meegenomen kan worden in de besluitvorming. Vanuit dat oogpunt beantwoorden we deze uitvraag vanuit beschikbare data en inzichten en geven we geen score per afzonderlijke maatregel. Voor het beantwoorden van deze vragen is gebruik gemaakt van data uit het [trendonderzoek](#) uit verschillende rondes vanwege het feit dat de naleving en draagvlak na afschaffen van bepaalde maatregelen niet meer gemeten is (ronde 11, afgenomen tussen 20 en 26 april 2021, ronde 13, afgenomen tussen 1 en 7 juni 2021, ronde 14, afgenomen tussen 29 juni en 5 juli 2021, en ronde 15, afgenomen tussen 13 en 19 juli 2021), het [cohortvragenlijstonderzoek](#) (ronde 13, afgenomen tussen 16 en 20 juni 2021 en ronde 11, afgenomen tussen 24 en 28 maart 2021) en de eerder opgeleverde [gedragsreflecties](#). De gedragsreflecties zijn gebaseerd op resultaten uit het gedragsonderzoek van het RIVM en de GGD'en en de consultatie van gedragswetenschappelijke experts. De focus ligt hierbij op het voorkomen dat het aantal infecties onnodig gaat stijgen, waarbij oog is voor de impact van maatregelen op naleving, draagvlak, welbevinden, uitvoerbaarheid, uitlegbaarheid, rechtvaardigheid en vertrouwen in beleid. Dit zijn factoren die een relatie hebben met de mate waarin mensen bij veranderingen in beleid de dan geldende maatregelen al dan niet (blijven) naleven.

Wat betreft de afzonderlijke maatregelen is er enkel gekeken naar de gedragsmaatregelen waarbij we het draagvlak en de naleving hebben gemeten in het trendonderzoek en het cohortvragenlijstonderzoek. Voor draagvlak en naleving maken we enkel gebruik van de resultaten van het trendonderzoek aangezien deze recentere zijn en ook een beeld geeft over verschillen tussen veiligheidsregio's. Voor de onderliggende vragen (hoeveel denken mensen dat de maatregelen helpen en hoe makkelijk/moeilijk vinden mensen het om zich te houden aan de maatregelen), maken we gebruik van resultaten uit het cohort vragenlijstonderzoek.

Algemeen aandachtspunten/lessons learned uit [gedragsreflecties](#):

- Hanteer een helder overkoepelend narratief (vaar een vaste koers) met bijpassende communicatiestrategie; welke maatregelen gelden er bij welke indicatoren en waarom
- Communiceer dit plan herhaaldelijk en *vooraf*, zodat iedereen weet wat er wanneer zal gaan gebeuren en waarom
- Betrek stakeholders en experts en benoem hun inbreng en wat je daar mee gedaan hebt expliciet in de communicatie
- Prioriteer effectieve maatregelen die mensen nog lang kunnen volhouden
- Benadruk dat mensen vrij zijn meer maatregelen aan te houden en hierin een eigen verantwoordelijkheid hebben. Leg uit hoe mensen zelf verstandig kunnen omgaan met de risico's van het virus die ook na vaccinatie blijven bestaan. Dit om het gevoel van controle en autonomie te bevorderen.
- Benoem de mogelijkheid van herintroductie van maatregelen niet als een straf, maar als iets dat in de toekomst mogelijk af en toe nodig zal zijn vanwege onzekerheden, bijvoorbeeld in geval van introductie van nieuwe varianten.
- Werk ook op voorhand de software (instrumentarium van context, controle en communicatie plus flankerend beleid) uit en communiceer hier over
- Bouw traagheid in bij versoepelingen. Beoordeel eerst effecten van voorgaande versoepelingen en voorkom Jo-Jo effecten en teleurstelling
- Vaar op data (volgens adviezen OMT, zoals ziekenhuis opnames) niet op datums

Gedagsregels

Naleving en draagvlak voor afzonderlijke maatregelen is in sterke mate afhankelijk van de context: welke combinaties aan maatregelen gelden er? Wat zijn de risico's op overdracht virus? Hoe lang duren de maatregelen.

Hieronder per maatregel de beschikbare gegevens met betrekking tot naleving, draagvlak, draagvlak op de langere termijn (6 maanden), de mate waarin de maatregel als effectief beschouwd wordt en de mate waarin mensen de maatregel als makkelijk ervaren. Voor de ontwikkeling over tijd van deze cijfers verwijzen we naar onze [website](#).

Was vaak en goed je handen

- Naleving: 34,6% (trendonderzoek ronde 15)
- Draagvlak: 79,8% (trendonderzoek ronde 15)
- Wanneer deze maatregel nog 6 maanden zou duren, zou het draagvlak met 3,1 procentpunt dalen (vragenlijstonderzoek ronde 13)
- 65,1% van de deelnemers denkt dat 20 seconden de handen wassen (heel) veel helpt om het virus tegen te gaan (vragenlijstonderzoek ronde 13)
- 59% van de deelnemers vindt het (heel) makkelijk om 20 seconden de handen te wassen (vragenlijstonderzoek ronde 13)

Houd 1,5m afstand

- Naleving: 62,8% (trendonderzoek ronde 15)
- Draagvlak: 84,5% (trendonderzoek ronde 15)
- Wanneer deze maatregel nog 6 maanden zou duren, zou het draagvlak met 17,7 procentpunt dalen (vragenlijstonderzoek ronde 13)
- 77,8% van de deelnemers denkt dat deze maatregel (heel) veel helpt om het virus tegen te gaan (vragenlijstonderzoek ronde 13)
- 47,3% van de deelnemers vindt het (heel) makkelijk om 1,5m afstand te houden (vragenlijstonderzoek ronde 13)

Ventileren/frisse lucht

We hebben nog geen gegevens over deze maatregel. Eerste resultaten worden op 19 augustus verwacht uit ronde 14 van het cohort-onderzoek (meetperiode 27 juli – 1 augustus).

Mondkapjesplicht

- Naleving: 96,1% in het OV (trendonderzoek ronde 15); 79% in publieke binnenruimtes (laatst gemeten in trendonderzoek ronde 13)
- Draagvlak: 80,8% in het OV (trendonderzoek ronde 15); 79% in publieke binnenruimtes (laatste gemeten in trendonderzoek ronde 13)
- Wanneer deze maatregel nog 6 maanden zou duren, zou het draagvlak met 17,1 procentpunt dalen voor mondkapjesplicht in publieke binnenruimtes en met 13,6 procentpunt dalen voor de mondkapjesplicht in het OV (vragenlijstonderzoek ronde 13)
- 59,5% van de deelnemers denkt dat de mondkapjesplicht in het OV (heel) veel helpt om het virus tegen te gaan (vragenlijstonderzoek ronde 13)
- 48% van de deelnemers denkt dat de mondkapjesplicht in publieke binnenruimtes (heel) veel helpt om het virus tegen te gaan (vragenlijstonderzoek ronde 13)
- 76,2% van de deelnemers vindt het (heel) makkelijk om zich aan de mondkapjesplicht in het OV te houden (vragenlijstonderzoek ronde 13)
- 75,9% van de deelnemers vindt het (heel) makkelijk om zich aan de mondkapjesplicht in publieke binnenruimtes te houden (vragenlijstonderzoek ronde 13)

Thuisbezoek beperken

- Naleving: 86% (laatst gemeten in ronde 14 van het trendonderzoek)
- Draagvlak 45% (laatst gemeten in ronde 14 van het trendonderzoek)
- Wanneer de maatregel van thuis maximaal 4 bezoekers ontvangen nog 6 maanden zou duren, zou het draagvlak met 17,3 procentpunt dalen (vragenlijstonderzoek ronde 13)
- 45,5% van de deelnemers denkt dat het ontvangen van maximaal 4 bezoekers per dag (heel) veel helpt om het virus tegen te gaan (vragenlijstonderzoek ronde 13)
- 63,9% van de deelnemers vindt het (heel) makkelijk om zich aan de maatregel van maximaal 4 bezoekers per dag te houden (vragenlijstonderzoek ronde 13)

- Op basis van de analyses (literatuuronderzoek en vragenlijstonderzoek) beschreven in de [memo over maatregelen die contact in de thuissituatie beperken](#) kunnen we met enige terughoudendheid stellen dat het beperken van het aantal bezoekers per dag beter na te leven lijkt en te communiceren dan maatregelen die vergelijkbaar zijn met sociale bubbels. Daarnaast lijkt het beperken van sociale contacten bij te kunnen dragen aan gevoelens van eenzaamheid en afname in psychisch welbevinden. Echter, op basis van de beschikbare wetenschappelijke literatuur zijn geen harde conclusies te trekken over het daadwerkelijke effect van maatregelen die contact in de thuissituatie beperken op welzijn. Uit het vragenlijstonderzoek kan geconcludeerd worden dat het voor een deel van de deelnemers een stuk ingewikkelder is om maximaal 1 bezoeker per dag te mogen ontvangen, en dat deze maatregel minder goed wordt nageleefd, dan om maximaal 2 bezoekers per dag te mogen ontvangen.

Thuiswerken

- Naleving: 66% (laatst gemeten in ronde 13 van het trendonderzoek)
- Draagvlak: 77% (laatste gemeten in ronde 13 van het trendonderzoek)
- Wanneer deze maatregel nog 6 maanden zou duren, zou het draagvlak met 11,5 procentpunt dalen (vragenlijstonderzoek ronde 13)
- 77,3% van de deelnemers denkt dat zoveel mogelijk thuiswerken (heel) veel helpt om het virus tegen te gaan (vragenlijstonderzoek ronde 13)
- 53,9% van de deelnemers vindt het (heel) makkelijk om zich aan deze maatregel te houden (vragenlijstonderzoek ronde 13)

Groepsvorming verbod

- Naleving: 51,7% is geen enkele keer met een groep van 5 mensen of meer, die niet tot hetzelfde huishouden behoren, samengekomen (trendonderzoek ronde 15)
- Het draagvlak om buitenshuis samen te komen met maximaal 4 personen of één huishouden is 50,4% (vragenlijstonderzoek ronde 13)
- Wanneer deze maatregel nog 6 maanden zou duren, zou het draagvlak met 13,8 procentpunt dalen (vragenlijstonderzoek ronde 13)

Avondklok

- Naleving: 88% (laatst gemeten tussen 20 april en 26 april; ronde 11 trendonderzoek)
- Draagvlak: 62% (laatst gemeten tussen 20 april en 26 april; ronde 11 trendonderzoek)
- Wanneer deze maatregel nog 6 maanden zou duren, zou het draagvlak met 17,3 procentpunt dalen (vragenlijstonderzoek ronde 11)
- 40,9% van de deelnemers denkt dat de avondklok (heel) veel helpt om het virus tegen te gaan (vragenlijstonderzoek ronde 11)
- 80,9% van de deelnemers vindt het (heel) makkelijk om zich aan deze maatregel te houden (vragenlijstonderzoek ronde 11)

Quarantaineplicht

Na terugkomst uit het buitenland geldt sinds 1 juni een quarantaineplicht, voor terugkomst uit landen die zijn aangemerkt als **zeer hoog** corona risicogebied. Wanneer het land als een **hoog** risicogebied is aangemerkt, geldt een quarantaineadvies. Gebieden met een oranje of rode kleurcode kunnen zowel een **hoog** als een **zeer hoog** coronarisico hebben.

- Van de deelnemers geeft 6% aan de afgelopen zes weken in het buitenland te zijn geweest. Van hen was 43% in een rood of oranje gebied. 13% weet niet welke kleurcode het land had. Van de mensen die in een rood of oranje gebied zijn geweest, geeft 6% aan in een gebied met een **zeer hoog** coronarisico te zijn geweest, 88% was in een **hoog** risicogebied en 6% weet niet welk risiconiveau het gebied had (vragenlijstonderzoek ronde 13)
- Na terugkomst uit een oranje of rood gebied rapporteert 24% thuis te zijn gebleven en 55% geen bezoek te hebben ontvangen (uitgesloten hiervan zijn de deelnemers die niet in quarantaine hoefden wegens werk, school, of kort bezoek aan familie of geliefden over de grens). Van alle deelnemers die uit een oranje of rood gebied kwamen, zijn 43 deelnemers na 1 juni uit een zeer hoog coronarisicogebied gekomen. Het gaat om een klein deel van alle deelnemers voor wie de quarantaineplicht van toepassing is (vragenlijstonderzoek ronde 13)

Daarnaast zijn onderstaande gegevens over quarantaine mogelijk relevant:

- Naleving blijf thuis bij klachten: 59,3% (trendonderzoek ronde 15)
- Draagvlak blijf thuis bij klachten: 88,9% (trendonderzoek ronde 15)
- Wanneer de maatregel nog 6 maanden zou duren, zou het draagvlak dalen met (vragenlijstonderzoek ronde 13):
 - Thuisblijven bij klachten: -12,3 procentpunt
 - Thuisblijven wanneer huisgenoten klachten hebben: procentpunt
 - Thuisblijven na contact met mogelijk besmet persoon: procentpunt
 - In quarantaine na bezoek hoogrisico gebied: procentpunt
 - In quarantaine na bezoek zeer hoogrisico gebied: -4,4 procentpunt
- 85,4% van de deelnemers denkt dat in quarantaine gaan bij verkoudheidsklachten (heel) veel helpt om het virus tegen te gaan (vragenlijstonderzoek ronde 13)
- 88,8% van de deelnemers denkt dat in quarantaine gaan bij huisgenoten met klachten (heel) veel helpt om het virus tegen te gaan (vragenlijstonderzoek ronde 13)
- 66,1% van de deelnemers vindt het (heel) makkelijk om bij verkoudheidsklachten in quarantaine te gaan (vragenlijstonderzoek ronde 13)
- 76,1% van de deelnemers vindt het (heel) makkelijk om in quarantaine te gaan wanneer huisgenoten klachten hebben (vragenlijstonderzoek ronde 13)

Testplicht

- Tijdens deze meetronde gold voor alle buitenlandreizen uit een oranje of rood gebied met een hoog of zeer hoog coronarisico een testadvies na aankomst in Nederland, op uitzonderingen na (wegens werk, school, of kort bezoek aan familie of geliefden). Van de deelnemers is 2,4% in een oranje of rood gebied in het buitenland geweest, van deze groep deelnemers heeft 22% zich laten testen. In dit cijfer zijn deelnemers die uitgesloten zijn van de quarantaineregels niet meegenomen (vragenlijstonderzoek ronde 13).

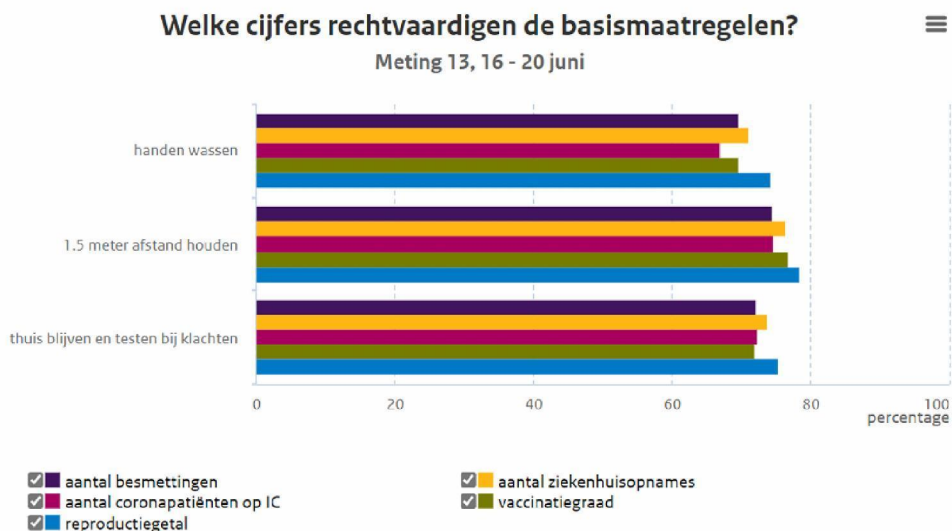
Daarnaast zijn onderstaande gegevens over testen mogelijk relevant:

- Naleving: 41,8% laat zich testen bij klachten (trendonderzoek ronde 15)
- Draagvlak: 83,9% (om te testen bij klachten) (trendonderzoek ronde 15)

- Wanneer de maatregel testen bij klachten nog 6 maanden zou duren, zou het draagvlak dalen met 7,7 procentpunt (vragenlijstonderzoek ronde 13)
- 80,2% van de deelnemers denkt dat testen bij klachten (heel) veel helpt om het virus tegen te gaan (vragenlijstonderzoek ronde 13)
- 71,2% van de deelnemers vindt het (heel) makkelijk om zich te laten testen bij klachten

Cijfers / indicatoren bij besluitvorming

Ten slotte hebben we in ronde 13 van het vragenlijstonderzoek gevraagd naar het draagvlak voor het gebruiken van verschillende cijfers/indicatoren (aantal besmettingen, aantal ziekenhuisopnames, aantal coronapatiënten op IC, reproductiegetal, vaccinatiegraad) die worden gegeven als onderbouwing van de noodzaak tot het invoeren/volhouden en loslaten van de basismaatregelen (handen wassen, 1,5m afstand houden, testen bij klachten). De verschillen tussen de mate waarin deelnemers het (helemaal) eens zijn met het gebruiken van die verschillende cijfers per maatregel zijn klein (tussen 67 en 78%). **Deelnemers geven het meeste steun aan het gebruiken van de verschillende soorten cijfers voor de besluitvorming rondom de 1,5m maatregel (tussen 75 en 78%). Het reproductiegetal (de R-waarde, het getal dat aangeeft hoe snel het virus zich verspreidt) vinden deelnemers het belangrijkste cijfer.** Tussen de 74 en 78% vindt dat de overheid dit getal mag aanhouden bij besluitvorming rondom de drie basismaatregelen. Zie voor een volledig overzicht de figuur en tabel hieronder.

Tabel van grafiek: Welke cijfers rechtvaardigen de basismaatregelen? - Meting 13, 16 - 20 juni X
Y-as: percentage

Category	aantal besmettingen	aantal ziekenhuisopnames	aantal coronapatiënten op IC	vaccinatiegraad	reproductiegetal
handen wassen	69.7	71	67	69.6	74.2
1.5 meter afstand houden	74.5	76.4	74.6	76.7	78.4
thuis blijven en testen bij klachten	72.1	73.7	72.3	72	75.4

Gedragreflecties op drie scenario's

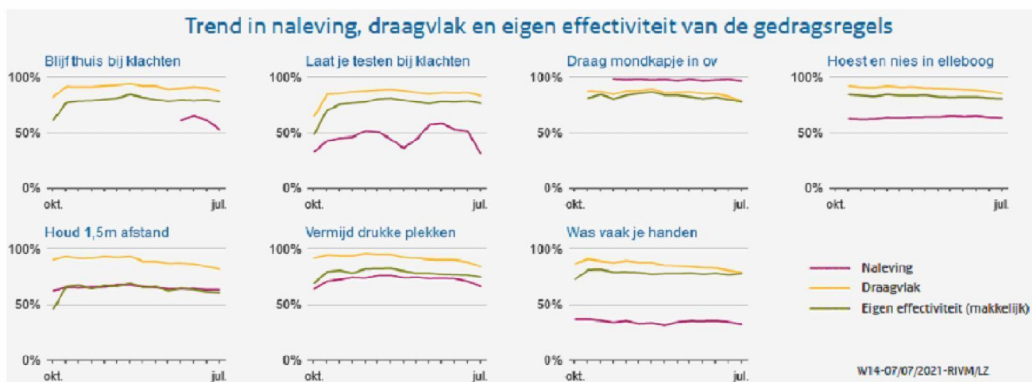
1 RIVM Corona Gedragseenheid | 8 juli 2021

[SLIDE 1]

Vraag: In verband met de toename van besmettingscijfers ontvangen wij graag gedragreflectie's op eventuele maatregelen.

Context:

- **Versoepelingen** (agv dalende cijfers en de toename in vaccinaties) hebben volgens verwachting geleid tot meer mobiliteit (incl. vakanties), sociale contacten (bezoek, uitgaan, werk), en een afname in naleving.
- **Communicatie:** het is voor velen onduidelijk waarom naleving nog belangrijk is a) gezien de beperkte ziekenhuis opnames en b) na vaccinatie. Wat moeten we nog volhouden en waarom?
- **Context:** naleving wordt evident beïnvloed door de fysieke (bijv. drukte leidt tot minder 1.5m) en sociale omgeving (bijv. veel mensen op drukke plekken zien zonder 1.5m). Dit leidt o.a. tot normvervaling.
- **De cijfers:** naleving is afgenomen (bijv. drukte mijden, 1.5m, testen en thuisblijven bij klachten), draagvlak is afgenomen (motivatie), en naleving is moeilijker geworden (eigen- effectiviteit omlaag).

[slide 2]

Bij naleving spelen meerdere factoren een rol. Deze zijn eerder in kaart zijn gebracht (zie links). Toepassing op de huidige situatie vergt meer uitwerking dan een slide.

Bevorder naleving geldende maatregelen:

- Gedrag zoals [1.5 meter](#) en drukte mijden, [testen](#) en [quarantaine](#), en [hygiëne](#) wordt sterk beïnvloed door **communicatie en omgevingsfactoren** (zoals een [testlocatie nabij](#), rustige omgeving waar 1.5m mogelijk is)
- **Aandachtspunt communicatie:** Leg uit waarom naleving - ook voor gevaccineerde of de jongere gezonde burger - überhaupt nog relevant is. Vermijd toeschrijven vd afname in naleving aan gebrek aan discipline bij de individuele burger. Communiceer doelgroep specifiek en betrek daarbij experts.
- **Aandachtspunt context:** Maak naleving mogelijk en makkelijk (beperk drukte, voorzie in (zelf)testen), ook voor ondernemers (haalbaar plan, steun).
- **Veiliger uitgaan:** creëer met de branche een plan voor veiliger uitgaan (testen, afstand, drukte), maak de gevolgen van niet-naleven voor de burger en branches duidelijk (Nederland op rood, vakanties, long-COVID, maatregelen, horeca), controleer en handhaaf indien noodzakelijk.
 - Indien een plan of gebrekkige implementatie daarvan tot uitbraken leidt is het voor vertrouwen in beleid en haalbaarheid raadzaam op de **rem te stappen, het probleem te analyseren en lessen te trekken** ism de locaties / branche / doelgroep.
 - Voor rechtvaardigheid richt beleid voor (tijdelijk) ingrijpen op risico-locaties in plaats van hele branches.
- **Veiliger op vakantie:** goede voorbereiding, (zelf)testen voor en na vakantie, isolatie ondersteuning buitenland. Boodschap: een ontspannen vakantie is zonder COVID-19.

[Slide 3]

Wees voorbereid op oplevingen van het virus.

- Maak pro-actief een **haalbaar, breed-gedragen** en **effectief** uitbraak plan ligt dat inhoudelijk aangeeft
 - welke indicatoren (bijv. de R, besmettingscijfers, of ziekenhuisopnames) als criterium worden gebruikt en waarom (ziektelast zoals long-covid)
 - op welke criteria en evidentie (inclusief effectiviteit en haalbaarheid; en impact op welzijn, ongelijkheid en rechtvaardigheid) dit plan is gebaseerd
 - hoe zich dat vertaalt in lokale of bredere maatregelen, en wie (bijv. burgers, organisaties, beleidsmakers, communicatie professionals) wat moet doen om de uitbraak in te dammen
- Voor dit plan zal **meer draagvlak** zijn als het
 - gezamenlijk is ontwikkeld met belangrijke maatschappelijke stakeholders, inclusief burgers
 - vanuit een breed maat/wetenschappelijk perspectief (oa medisch, gedrag, economie, onderwijs)
 - urgent ingrijpen noodzakelijk is en de uitbraak redelijkerwijs niet te voorkomen was
 - de bevolking proactief over dit uitbraakplan is geïnformeerd en geconsulteerd
- Vanuit gedragsperspectief is het volgende te zeggen over **haalbaarheid en impact:**
 - Een uitbraakplan (de 'hardware') dient vergezeld te gaan van wetenschappelijke onderbouwd plan (de 'software') om a) gedrag te ondersteunen (communicatie, voorzieningen, controle) en b) negatieve effecten te beperken met flankerend beleid (financiële steun quarantaine of sluitingen)
 - Sociaal beperkende maatregelen (zoals 2 bezoekers per dag) genieten minder draagvlak en naleving dan testen en isolatie/quarantaine; of dan hygiëne maatregelen
 - Er is veel kennis over bevorderen van preventief gedrag van gedrag (zie eerdere links)

Deze reflectie is grotendeels tot stand gekomen op basis van input van gedragswetenschappelijke experts. In de loop van de zomer zullen we meer data beschikbaar krijgen uit focusgroepen (kwalitatief onderzoek) en mogelijk een kwantitatieve preferentiestudie waarvoor we momenteel de mogelijkheden verkennen om deze op te zetten.

Gedragsreflecties op drie scenario's

2 RIVM Corona Gedragsunit | 7 juli 2021

[SLIDE 1]

Vraag: Gedragsreflecties op drie scenario's: a. Beheersbare oplevingen, b. Een zware opleving, c. Een zeer zware opleving.

Bij naleving spelen meerdere factoren die reeds eerder zijn uitgewerkt. Daarvoor zijn de links gegeven.

Kernboodschap:

1. Verklein de kans dat we van scenario A naar B gaan:

- Bereik een zo hoog mogelijk vaccinatiegraad ([gedragsadvies](#) vaccinatie)
 - met speciale aandacht voor wijken met [lage SES/migratieachtergrond](#) en [jongeren](#) (incl lft 12-17).
 - voorlichting in de wijk (markt, school), vertrouwde expert (bijv huisarts), vaccineer zonder afspraak
 - benadruk urgentie van vaccineren gezien de snelle opleving van virus variant Delta
- Bevorder naleving geldende maatregelen:
 - Gedrag zoals [1.5 meter](#) en drukte mijden, [testen](#) en [quarantaine](#), en [hygiëne](#) wordt sterk beïnvloed door communicatie en omgevingsfactoren (zoals een [testlocatie nabij](#))
 - Aandachtspunt communicatie: Leg uit waarom naleving überhaupt nog relevant is in combinatie met oplopende vaccinatiegraad (dat is nu verwarrend) en vermijd het toeschrijven van de afname in naleving aan de individuele burger
 - Aandachtspunt context: de versoepelingen, drukte en lage opname cijfers geven signaal dat crisis grotendeels over is en maken naleving moeilijk (bijv. 1.5m afstand houden in drukte is erg lastig)
 - Investeer in [veilige vakanties](#): goede voorbereiding, (zelf)testen voor en na vakantie, isolatie ondersteuning buitenland. Boodschap: een ontspannen vakantie is zonder COVID-19.
 - Veilige uitgaan: creëer met de branche een veilige uitgaanssituatie (testen, afstand, drukte), licht de gevolgen voor de burger en branches toe (Nederland op rood, vakanties, long-COVID, maatregelen horeca)

[Slide 2]

2. Scenario's B & C:

- Maak pro-actief een **haalbaar, breed-gedragen en effectief** uitbraak plan ligt dat inhoudelijk aangeeft
 - welke indicatoren (bijv. de R, besmettingscijfers, of ziekenhuisopnames) als criterium worden gebruikt en waarom (ziektelast zoals long-covid)
 - op welke criteria en evidentie (inclusief effectiviteit en haalbaarheid; en impact op welzijn, ongelijkheid en rechtvaardigheid) dit plan is gebaseerd
 - hoe zich dat vertaalt in lokale of bredere maatregelen, en wie (bijv. burgers, organisaties, beleidsmakers, communicatie professionals) wat moet doen om de uitbraak in te dammen
- Voor dit plan zal **meer draagvlak** zijn als het
 - gezamenlijk is ontwikkeld met belangrijke maatschappelijke stakeholders, inclusief burgers

- vanuit een breed maat/wetenschappelijk perspectief (oa medisch, gedrag, economie, onderwijs)
- urgent ingrijpen noodzakelijk is en de uitbraak redelijkerwijs niet te voorkomen was
- de bevolking proactief over dit uitbraakplan is geïnformeerd en geconsulteerd
- Vanuit gedragsperspectief is het volgende te zeggen over **haalbaarheid en impact**:
 - Een uitbraakplan (de 'hardware') dient vergezeld te gaan van wetenschappelijke onderbouwde plan (de 'software') om a) gedrag te ondersteunen (communicatie, voorzieningen, controle) en b) negatieve effecten te beperken met flankerend beleid (financiële steun quarantaine of sluitingen)
 - Sociaal beperkende maatregelen (zoals 2 bezoekers per dag) genieten minder draagvlak en naleving dan testen en isolatie/quarantaine; of dan hygiëne maatregelen
 - Er is veel kennis over bevorderen van preventief gedrag van burgers (zie links op slide 1)

Deze reflectie is grotendeels tot stand gekomen op basis van input van gedragswetenschappelijke experts. In de loop van de zomer zullen we meer data beschikbaar krijgen uit focusgroepen (kwalitatief onderzoek) en mogelijk een kwantitatieve preferentiestudie waarvoor we momenteel de mogelijkheden verkennen om deze op te zetten.

Gedragsreflecties op loslaten 1,5 meter

RIVM Corona Gedragsunit | 1 juli 2021

Vraag: in hoeverre ligt het in de lijn der verwachting dat dat vroege besluitvorming (komende week) van invloed zal zijn op de mate waarin de 1,5m maatregel komende periode tot het weegmoment (13 augustus) nog aangehouden zal worden.

Context: De besluitvorming voor het eventueel loslaten van de 1,5 meter medio augustus is op 6 juli, waarna er op 13 augustus nog een weegmoment zal plaats vinden.

Kernboodschap:

Assumptie: het aanhouden van de 1.5 meter is vanuit epidemiologisch perspectief belangrijk om de resterende maatregelen sneller op te kunnen heffen en lokale uitbraken te voorkomen.

- De ruime meerderheid van mensen staat nog achter de 1.5 meter maatregel, maar naleving wordt lastiger en neemt af (o.a. a.g.v. toename in drukte). Ook het draagvlak hiervoor neemt – net als voor veel andere maatregelen – af, maar de meerderheid staat er in principe nog wel achter.
- Het vroeg aankondigen van afschaffen van maatregelen kan ertoe leiden dat nog meer mensen de 1,5 meter afstand vervroegd loslaten in alle situaties/ settings.

Aandachtspunten voor communicatie

- **Leg beleidsproces uit:** Op 13 augustus besluit over 1,5 meter maatregel. Besluitvorming wordt nu al voorbereid, zodat deze effectief geïmplementeerd kan worden als de cijfers dit toestaan. Maak duidelijke welke criteria hiervoor gehanteerd worden.
- **Leg de context uit:** grote groepen zijn nog onvoldoende gevaccineerd, veel mensen gaan reizen, en er is de delta variant. Daadwerkelijke situatie in augustus nu nog niet duidelijk.
- **Belang volledige vaccinatie benadrukken:** Communiceer dat afschaffen van de 1.5m maatregel bij het stevig doorzetten van vaccinatieprogramma (1^e en 2^e prikken) dichterbij komt,
- **Belang naleving benadrukken:** leg uit dat het moment van het loslaten van de 1.5 meter maatregel **juist sneller** bereikt wordt als we **nu** de maatregelen nog goed blijven naleven: van de 1.5 meter bij bezoek en op werk, tot deels thuiswerken en thuisblijven en testen bij klachten en na risico-reis buitenland.

SLIDE 2

Aandachtspunten voor komende periode:

- Blijf zichtbaar communiceren, ook in de zomerperiode, op zoveel mogelijk plaatsen waar mensen samen komen. Alertheid blijft belangrijk.
- Ondersteun mensen en branches in het zo makkelijk mogelijk maken om 1,5 afstand te houden
 - Roep bijv. supermarkteigenaren op om oa vakkenvullers wel de hesjes met '1,5m afstand' aan te laten houden zolang de 1,5m maatregel nog van kracht is, zodat er tijdens het winkelen zichtbare reminders aanwezig blijven om afstand te houden.
- Benadruk het belang van het onder controle houden van de verspreiding van het virus, ook richting het najaar en benoem de eigen verantwoordelijkheid die mensen hierin hebben bij het naleven van de geldende maatregelen.
- Benoem dat er perspectief is op het loslaten van de 1,5 meter maatregel, maar dat verdere versoepelingen/ maatregelen afhankelijk blijven van de epidemiologische ontwikkelingen
- Benadruk het belang van vaccineren, met name voor groepen/ wijken met een lage vaccinatiegraad en leg uit waarom voorlopig ook gevaccineerden 1,5m afstand moeten houden.
- Voorkom verdere/ verminder polarisatie van het maatschappelijke debat over naleven van de maatregelen/ vaccineren (bv. door de verschillen in onderliggende angsten en zorgen te adresseren).

-

Geachte mevrouw 5.1.2e en heer 5.1.2e,

Op 10 juni jl. heeft de RIVM Corona Gedragsunit op uw verzoek gedragsreflecties opgeleverd betreffende het zetten van stap 4 van het openingsplan. In aansluiting daarop heeft de Corona Gedragsunit op uw verzoek op 15 en 17 juni jl. gedragsreflecties opgeleverd op respectievelijk het loslaten van de 1,5m afstand maatregel in twee scenario's en het loslaten van de mondkapjesplicht.

De gedragsreflecties zijn zoals gebruikelijk gebaseerd op resultaten uit het gedragsonderzoek van het RIVM en de GGD'en en de consultatie van gedragswetenschappelijke experts. De focus ligt hierbij op het voorkomen dat het aantal infecties onnodig gaat stijgen, waarbij oog is voor de impact van maatregelen op naleving, draagvlak, welbevinden, uitvoerbaarheid, uitlegbaarheid, rechtvaardigheid en vertrouwen in beleid.

In deze brief lichten we de kernbevindingen uit de gedragsreflecties nader toe alsmede de daaruit voortvloeiende aandachtspunten vanuit gedragsperspectief voor de komende periode. De recent opgeleverde reflecties treft u aan in de bijlagen.

Stap 4 openingsplan

Gedragstoets op de beoogde versoepelingen conform stap 4 van het openingsplan.

Kernbevindingen:

- Deze fase vereist een nieuw narratief en een bijpassende communicatiestrategie (informerend, verklarend, pro-actief) die vertrouwen in het coronabeleid bevordert.
- Zorg voor een Plan B:
 - **Tref voorbereidingen** voor opschaling van maatregelen als infecties lokaal/regionaal weer stijgen.
 - Werk **samen met experts en maatschappelijke stakeholders** aan een plan hoe te handelen als er lokaal, regionaal of landelijk een toename is van infecties of ziekenhuisopnames.
- Minimaliseer de kans dat Plan B nodig is:
 - Zet maximaal in op **vaccinatie, ook bij groepen die minder goed bereikbaar zijn** met traditionele media en minder vertrouwen hebben in de overheid.
 - Investeer in de preventie van transmissie van het coronavirus door helder uit te leggen welke maatregelen of adviezen nog worden aangehouden en waarom (wat gaan die voorkomen). Prioriteer effectieve maatregelen die mensen nog langere tijd vol kunnen houden/steunen.
 - De bereidheid tot testen en het naleven van de quarantaine verplichting na reizen is laag. Minimaliseer de kans op introducties van virus naar/van het buitenland door maximaal te investeren in testen en naleving van quarantaine bij (zeer) hoog risico. Verplichten of streng adviseren alleen is onvoldoende. Denk aan gratis aanbieden van (zelf)testen aan reizigers en helder toelichten van het belang van testen en quarantaine. Maak daarbij gebruik van plekken waar het bereik het grootst is, zoals op Schiphol. Ondersteun mensen in het kunnen inschatten van de infectiekans (ben je in aanraking geweest met veel mensen, kom je uit een hoog-risico gebied, ect.). Houd regelgeving simpel, logisch, makkelijk te vinden en synchroniseer reisregels binnen Europa.

Voor de complete gedragstoets verwijst ik u naar bijlage 1.

1,5 meter afstand

Gevraagd is om vanuit gedragsperspectief te reflecteren op de verwachte bereidheid om de 1,5 meter na te leven bij herintroductie na de zomer in geval dit vanuit de epidemiologische situatie noodzakelijk is in de volgende twee situaties:

1. De 1,5m wordt losgelaten aan het begin van de zomer, gelijktijdig met het zetten van stap 4, omdat dan de druk op de zorg voldoende is gedaald.
2. De 1,5m wordt losgelaten op het moment dat de vaccinatiegraad rond de 75% en/of de incidentie van het aantal besmettingen 50 per 100k per twee weken is. De verwachting is dat dit medio augustus aan de orde zal zijn.

Kernbevindingen:

- Draagvlak voor het (langduriger) aanhouden van de basismaatregelen is onder een groot deel van de bevolking aanwezig.

- De 1,5 meter maatregel is de hoeksteen van het maatregelenpakket. Versoepeling van deze maatregel geeft waarschijnlijk het signaal af dat de pandemie voorbij is. Derhalve past deze versoepeling, zoals benoemd in openingsplan, bij stap 5.
- Opheffen van de 1,5 meter regel bij stap 5 van het openingsplan doet derhalve meer recht aan de behoefte aan een koersvast, consistent, en uitlegbaar beleid; en aan de roep voor enige traagheid in versoepeling om jo-jo effecten te voorkomen.
- De perceptie van het versneld opheffen van de 1,5 maatregel zal bij een latere opleving kunnen bijdragen aan de perceptie van falend overheidsbeleid, met name als dan strikte maatregelen nodig blijken. Een lager vertrouwen in de overheid en beleid heeft mogelijk een negatief effect op bereidheid de 1,5 meter (en mogelijk ook andere basisregels) weer te gaan naleven als dat toch weer nodig wordt door toenemende aantallen besmettingen. De kans daarop zal kleiner zijn indien de 1,5 meter en andere basisregels met enige vertraging worden opgeheven, op een moment met duidelijke epidemiologische zekerheid.
- Op het moment er sprake is van deze epidemiologische zekerheid, is het consistent om deze stap 5 te nemen. Bij een onverhoopte opleving in de toekomst zal de herintroductie van deze maatregel (en eventueel meerdere maatregelen, mocht dat nodig zijn) dan goed uit te leggen zijn en minder snel geweten worden aan het te snel openen van de maatschappij.

Voor aanvullende overwegingen verwijs ik u naar bijlage 2.

Mondkapjesplicht

Gevraagd is om vanuit gedragsexpertise te reflecteren op het loslaten van de mondkapjesplicht in aanvulling op de eerder gevraagde reflecties op stap 4 van het openingsplan.

Overwegingen voor het aanhouden van de mondkapjesplicht:

- Draagvlak is nagenoeg stabiel rond de 80% voor het dragen van mondkapjes in het OV en in publieke binnenruimtes. Dit neemt ongeveer 10% af als mensen wordt gevraagd naar het draagvlak als het nog 6 maanden aan zou houden.
- Veel mensen vinden de mondkapjesplicht relatief makkelijk na te leven en de grote meerderheid ziet mensen om zich heen mondkapjes dragen waar dat verplicht is.

Overwegingen voor het loslaten van de mondkapjesplicht:

- Ondanks het relatieve gemak van mondkapjes, staat het loslaten van de mondkapjes plicht hoog op het lijstje 'als we iets moeten afschaffen, doe dan maar eerst...'
- Dit komt waarschijnlijk doordat mensen denken dat mondkapjes dragen weinig effect heeft op de verspreiding van het virus, zoals gecommuniceerd werd bij de introductie van de regel
- Uit (literatuur)onderzoek uit 2020 blijkt dat er geen bewijs is dat mensen zich onveiliger (risico compensatie) of veiliger (signalerende waarde) gaan gedragen wanneer men een mondkapje draagt.

Kernreflecties:

- Voor het draagvlak en naleving is het belangrijk dat helder gecommuniceerd wordt in welke situaties het dragen van een mondkapje wel en niet verplicht of geadviseerd is; en wat de effectiviteit is van het dragen van een mondkapje in die context om de verspreiding van het virus tegen te gaan (bijv. het OV waar men langere tijd op korte afstand van groepen mensen staat of zit).
- Voor situaties waarin het dragen van een mondkapje niet overtuigend bijdraagt aan het remmen van de verspreiding, bijvoorbeeld locaties waar 1.5 meter afstand gehouden kan worden, is het vanuit perspectief van rechtvaardigheid en vertrouwen in het overheidsbeleid zinvol om dit af te schaffen. De ervaring leert dat met verruiming van aantallen bezoekers aan locaties, de 1.5m onder druk kan komen te staan: drukte reguleren en zaken als looproutes zijn dan belangrijk.

Voor de onderbouwing van deze reflecties verwijs ik u naar bijlage 3.

Overkoepelende aandachtspunten voor de komende periode:

- **Communiceer helder het overkoepelende doel en strategie**, waarin de verschillende percepties over het "nieuwe normaal" in samenhang benoemd worden.
- **Benadruk welke basismaatregelen voorlopig van kracht blijven en waarom deze van kracht blijven** (transparante weging op basis van criteria zoals: effectiviteit, sociaal-maatschappelijke impact, haalbaarheid en draagvlak) en dat situaties waarvoor die niet gelden de uitzonderingen zijn.
- **Benadruk dat mensen vrij zijn meer maatregelen aan te houden en hierin een eigen verantwoordelijkheid hebben**. Leg uit hoe mensen zelf verstandig kunnen omgaan met de risico's van het virus die ook na vaccinatie blijven bestaan. Dit om het gevoel van controle en autonomie te bevorderen. Heb daarbij specifiek aandacht voor het aanzienlijk deel van de bevolking dat zich zorgen maakt over de snelle versoepelingen.
- **Creëer een duidelijk overzicht over de geldende maatregelen**: De veelheid aan maatregelen en veranderingen ondergraaft consistentie, duidelijkheid en logica. Stel bijvoorbeeld een algemene publieksinformatielijn (telefoon) in voor mensen die op de vele websites het antwoord op hun corona-vraag over bijv. quarantaine, testen, reizen niet direct kunnen vinden, of zich in een specifieke situatie bevinden.
- **Voorkom dat het beeld ontstaat dat vaccineren niet meer nodig is als gevolg van het doorvoeren van de versoepelingen**. Blijf het belang van vaccineren benadrukken en specifiek het halen van een tweede vaccinatie. Als alles weer kan en mag, dan is de crisis zichtbaar over: wat is dan nog het belang van vaccineren – ook bijv. bij de jongere generaties? Verken daarom met jongeren welke voor- en nadelen vaccineren voor hen persoonlijk kan hebben, in aanvulling op vakantiemogelijkheden en fysiek onderwijs kunnen volgen.
- **Blijf doorgaan met communiceren** (persconferenties, updates en duiding). De crisis is nog niet over en een groot deel van de mensen maakt zich nog zorgen over de situatie nu en de komende maanden. Doorgaan met communicatie kan bijdragen aan de naleving en draagvlak voor het beleid en de maatregelen.
- **Zorg voor betrouwbare communicatie en informatie over vaccinatie voor alle doelgroepen**, inclusief groepen met minder vertrouwen in beleid en die moeilijker met reguliere media bereikt worden. Dit om sociaaleconomische gezondheidsverschillen te beperken.

Tot nadere toelichting bereid,

met vriendelijke groet,

5.1.2e

5.1.2e

5.1.2e

Bijlage 1 – 10^e gedragstoets

Gedagsreflecties op zetten stap 4 openingsplan

RIVM Corona Gedragsunit | 10 juni 2021

Kernboodschap: Bereid een **Plan B** voor, om op te schalen wanneer nodig, maar minimaliseer de kans dat plan B nodig is door in te zetten op **vaccinatie, preventie en testen en quarantaine na hoog-risico gebieden.**

Zorg voor een Plan B: Tref voorbereidingen voor opschaling van maatregelen als infecties lokaal/regionaal weer stijgen. Werk **samen met experts en maatschappelijke stakeholders** aan een plan hoe te handelen als er lokaal, regionaal of landelijk een toename is van infecties of ziekenhuisopnames. Deze fase vereist een **nieuw narratief**, en een werkwijze (samenwerken, transparante criteria, koersvast) en communicatie strategie (informerend, verklarend, pro-actief) die vertrouwen in het coronabeleid bevordert.

Minimaliseer de kans dat Plan B nodig is:

- a) Zet maximaal in op **vaccinatie** ook bij groepen die minder goed bereikbaar zijn met traditionele media en minder vertrouwen hebben in de overheid.
- b) Investeer in de **preventie** van transmissies van het corona-virus door helder uit te leggen **welke** maatregelen of adviezen nog worden aangehouden en **waarom** (wat gaan die voorkomen). Prioriteer effectieve maatregelen die mensen nog langere tijd vol kunnen houden/steunen.
- c) **Testen en quarantaine** naleving na **reizen** is laag. Minimaliseer de kans op introducties van virus naar/van het buitenland door maximaal te investeren in testen; en quarantaine bij (zeer) hoog risico. Verplichten of streng adviseren alleen is onvoldoende. Denk aan gratis aanbieden van (zelf)testen aan reizigers en helder toelichten van het belang van testen en quarantaine. Maak daarbij gebruik van plekken waar het bereik het grootst is, zoals Schiphol. Ondersteun mensen in het kunnen inschatten van de infectiekans (ben je in aanraking geweest met veel mensen, kom je uit een hoog-risico gebied ect). **Houd regelgeving simpel, logisch, makkelijk te vinden** en synchroniseer reisregels binnen Europa.

Aanvullende aandachtspunten voor communicatie:

- Communiceer een **helder overkoepelend narratief**, zonder in detail in te gaan op specifieke veranderingen, waarin de verschillende percepties over het "nieuwe normaal" in samenhang benoemd worden.
- Benadruk welke **basismaatregelen** voorlopig van kracht blijven en **waarom** (effectiviteit, beperkte sociaal-maatschappelijke impact, haalbaarheid en draagvlak) en dat situaties waarvoor die niet gelden de uitzonderingen zijn.
- Benadruk ook dat mensen vrij zijn meer maatregelen aan te houden en hierin een eigen verantwoordelijkheid hebben. Leg uit hoe mensen zelf verstandig kunnen omgaan met de risico's van het virus die ook na vaccinatie blijven bestaan. Dit om het gevoel van controle te bevorderen. Heb daarbij specifiek aandacht voor het aanzienlijk deel van de bevolking dat zich **zorgen maakt over de snelle versoepelingen.**

- Creëer **overzicht**: De veelheid aan maatregelen en veranderingen ondergraaft **consistentie, duidelijkheid** en **logica**. Stel bijvoorbeeld een algemene publieksinformatielijn (telefoon) in voor mensen die op de vele websites het antwoord op hun corona-vraag over bijv. quarantaine, testen, reizen niet direct kunnen vinden, of zich in een specifieke situatie bevinden.
- Voorkom dat door het doorvoeren van versoepelingen het beeld ontstaat dat vaccineren niet meer nodig is. Blijf belang **vaccineren benadrukken** en specifiek het halen van een **tweede vaccinatie**. Als alles weer kan en mag, dan is de crisis blijkbaar over: wat is dan nog het belang van vaccineren – ook bijv. bij de jongere generaties? Verken daarom met jongeren welke voor en nadelen van vaccineren voor hen persoonlijk kan hebben, in aanvulling op vakantiemogelijkheden en fysiek onderwijs kunnen volgen.
- Blijf **doorgaan met persconferenties**, updates en duiding. De crisis is nog niet over en een deel van de mensen maakt zich nog zorgen over de situatie nu en de komende maanden. Doorgaan met communicatie kan bijdragen aan de naleving en draagvlak voor het beleid en de maatregelen.

Ons vorige schrijven (datum van 26 mei 2021) blijft van toepassing.

Gedragreflecties op zetten van stap 4 openingsplan 1

RIVM Corona Gedragseenheid | 10 juni 2021

Kernboodschap: Bereid een **Plan B** voor, om op te schalen wanneer nodig, maar minimaliseer de kans dat plan B nodig is door in te zetten op **vaccinatie, preventie** en **testen en quarantaine na hoog-risico gebieden**.

Zorg voor een Plan B: Tref voorbereidingen voor opschaling van maatregelen als infecties lokaal/ regionaal weer stijgen. Werk **samen met experts en maatschappelijke stakeholders** aan een plan hoe te handelen als er lokaal, regionaal of landelijk een toename is van infecties of ziekenhuisopnames. Deze fase vereist een **nieuw narratief**, en een werkwijze (samenwerken, transparante criteria, koersvast) en communicatie strategie (informerend, verklarend, pro-actief) die vertrouwen in het coronabeleid bevordert.

Minimaliseer de kans dat Plan B nodig is:

- a) Zet maximaal in op **vaccinatie** ook bij groepen die minder goed bereikbaar zijn met traditionele media en minder vertrouwen hebben in de overheid.
- b) Investeer in de **preventie** van transmissies van het corona-virus door helder uit te leggen **welke** maatregelen of adviezen nog worden aangehouden en **waarom** (wat gaan die voorkomen). Prioriteer effectieve maatregelen die mensen nog langere tijd vol kunnen houden/steunen.
- c) **Testen en quarantaine** naleving na **reizen** is laag. Minimaliseer de kans op introducties van virus naar/van het buitenland door maximaal te investeren in testen; en quarantaine bij (zeer) hoog risico. Verplichten of streng adviseren alleen is onvoldoende. Denk aan gratis aanbieden van (zelf)testen aan reizigers en helder toelichten van het belang van testen en quarantaine. Maak daarbij gebruik van plekken waar het bereik het grootst is, zoals Schiphol. Ondersteun mensen in het kunnen inschatten van de infectiekans (ben je in aanraking geweest met veel mensen, kom je uit een hoog-risico gebied ect). Houd regelgeving simpel, logisch, makkelijk te vinden en synchroniseer reisregels binnen Europa.

Slide 2 Gedragreflecties op zetten van stap 4 openingsplan 2

Aanvullende aandachtspunten voor communicatie:

- Communiceer een **helder overkoepelend narratief**, zonder in detail in te gaan op specifieke veranderingen, waarin de verschillende percepties over het "nieuwe normaal" in samenhang benoemd worden.
- Benadruk welke **basismaatregelen** voorlopig van kracht blijven en **waarom** (effectiviteit, beperkte sociaal-maatschappelijke impact, haalbaarheid en draagvlak) en dat situaties waarvoor die niet gelden de uitzonderingen zijn.
- Benadruk ook dat mensen vrij zijn meer maatregelen aan te houden en hierin een eigen verantwoordelijkheid hebben. Leg uit hoe mensen zelf verstandig kunnen omgaan met de risico's van het virus die ook na vaccinatie blijven bestaan. Dit om het gevoel van controle te bevorderen. Heb daarbij specifiek aandacht voor het aanzienlijk deel van de bevolking dat zich **zorgen maakt over de snelle versoepelingen**.
- Creëer **overzicht**: De veelheid aan maatregelen en veranderingen ondergraaft **consistentie, duidelijkheid en logica**. Stel bijvoorbeeld een algemene publieksinformatielijn (telefoon) in voor mensen die op de vele websites het antwoord op hun corona-vraag over bijv. quarantaine, testen, reizen niet direct kunnen vinden, of zich in een specifieke situatie bevinden.
- Voorkom dat door het doorvoeren van versoepelingen het beeld ontstaat dat vaccineren niet meer nodig is. Blijf belang **vaccineren benadrukken** en specifiek het halen van een **tweede vaccinatie**. Als alles weer kan en mag, dan is de crisis blijkbaar over: wat is dan nog het belang van vaccineren – ook bijv. bij de jongere generaties? Verken daarom met jongeren welke voor en nadelen van vaccineren voor hen persoonlijk kan hebben, in aanvulling op vakantiemogelijkheden en fysiek onderwijs kunnen volgen.
- Blijf **doorgaan met persconferenties**, updates en duiding. De crisis is nog niet over en een deel van de mensen maakt zich nog zorgen over de situatie nu en de komende maanden. Doorgaan met communicatie kan bijdragen aan de naleving en draagvlak voor het beleid en de maatregelen.

Ons vorige schrijven (datum van 26 mei 2021) blijf van toepassing.

Bijlage 1 – 9^e gedragstoets

Gedagsreflecties toegangstesten RIVM Corona Gedragseenheid | 12 mei 2021

We hebben geen direct bewijs gevonden over de effecten van toegangstesten op naleving van maatregelen (zoals afstand houden) na afloop van de activiteit). Op basis van expert input is er twijfel over 1) of mensen na een evenement waarbij de 1.5m los kon worden zich er daarna weer aan kunnen houden, en 2) of dit van invloed is op de vaccinatiebereidheid. Daarom:

- Wees voorzichtig met te snel nemen van stap 4 en 5 en specifiek het loslaten van de 1,5 meter:
 - Benut komende periode om dit nader te onderzoeken & monitor fieldlab-gangers. incorporeer daarin experimenten met interventies om naleving n.a.v. het evenement te bevorderen (bijv. uitleg en sms reminders over het waarom).
- Leg uit dat **toegangstesten bedoeld is als overbrugging** naar een situatie waarin zoveel mogelijk mensen gevaccineerd zijn.
- Houd rekening met rechtvaardigheid:
 - Borg dat testen voor iedereen toegankelijk - gratis / goed bereikbaar (niet alleen per auto) / minimale wachttijd (sociale rechtvaardigheid)
 - Leg helder uit waarom toegangstesten bij bepaalde sectoren wel ingezet worden en elders niet (procedurele rechtvaardigheid).

- Benut de mogelijkheid van het openstellen met toegangstesten om persoonlijk ter plaatse te informeren over vaccineren en vragen hierover te beantwoorden.
- Bijkomend voordeel van de inzet van toegangstesten is dat deel van infecties eerder worden gesignaleerd dan zonder.
- Er is een positieve impact op welzijn te verwachten bij de deelnemers.

Algemeen

- Beschrijf de epidemiologische bouwblokken én de samenhangende logica in de strategie voor de komende periode (vaccins, varianten, testen bij klachten of voor toegang, aanhouden basisregels).
- gebruik datums voor besluitvormingsmomenten, maar (o.a. epidemiologische) data voor stappen in het openingsplan, om teleurstelling te voorkomen.
- Wees duidelijk en consistent mbt reisadvisering, Digitaal Groen Certificaat (wordt dit een alternatief voor toegangstesten? Vaccinatiebewijs = toegangsbewijs?) en uitslag GGD-test (negatieve PCR-test van de GGD naar aanleiding van klachten ook bruikbaar als toegangstest?).
- Voeg stap 6 toe: een samenleving waarin toegangstesten overbodig zijn.

Bijlage 2 – 10^e gedragstoets

Gedagsreflecties op (versneld) zetten van stap 3 openingsplan

RIVM Corona Gedragsunit | 20 mei 2021

Context: Sinds een week daalt de COVID-gerelateerde bezetting in de ziekenhuizen. Er zijn zeer recent (28 april en 19 mei) versoepelingen doorgevoerd. Resultaten van het vragenlijstonderzoek dat is afgenomen tussen 6-9 mei laat lichte verbetering in welbevinden zien. Wel is het vertrouwen in het overheidsbeleid verder gedaald.

Met het oog op benodigde naleving van gedragsregels in de komende maanden én als het OMT (versneld) zetten van stap 3 van het openingsplan verantwoord acht:

- a) Bouw traagheid in bij versoepelingen. Beoordeel eerst effecten van voorgaande versoepelingen en voorkom Jo-Jo effecten en teleurstelling
- b) Vaar op data (volgens adviezen OMT, zoals ziekenhuis opnames) niet op datums, en
- c) Vaar een duidelijke en vaste koers, aandacht voor rechtvaardigheid (eerlijke verdeling lasten), duidelijke uitleg.

Meer specifiek:

- Varen op data en enige traagheid bij versoepelen voor de zekerheid, om ook de effecten van veranderende context en vaccinatiegraad te kunnen meenemen, past bij een vaste koers.
- Naast versoepelingen ook rekening houden met dalende naleving van geldende maatregelen bij zowel gevaccineerde als niet gevaccineerde mensen. *Dit is onder andere het gevolg van de versoepelingen zelf* (meer drukte, normvervaging)
- Testen en quarantaine na buitenlandse reizen is erg laag, dit is een risico voor verspreiding virus
- Verschillende groepen in de samenleving hebben nu nog een lage vaccinatiegraad dan wel lage vaccinatiebereidheid. Het is belangrijk hier de komende tijd intensief op in te blijven zetten, met oog voor de verschillen tussen en binnen groepen.
- Ondanks versoepelingen en vaccinaties, is het vertrouwen in het beleid verder gedaald. Het merendeel van de respondenten geeft wel aan een voorzichtige benadering (niet te snel versoepelen, enige traagheid) te prefereren. De meerderheid steunt de gedragsmaatregelen ook als deze nog 6 maanden

aangehouden zouden moeten worden, m.n. hygiëne, (deels) thuiswerken, testen/quarantaine, drukte mijden.

- In de laatste meting gedragsonderzoek gaf al een meerderheid aan het onlogisch of moeilijk te begrijpen te vinden waarom sommige maatregelen in sommige situaties wel gelden en in andere niet. Heldere uitleg is dus nodig.

Kortom: houd preventieve maatregelen aan die het meest effectief zijn (OMT) en die mensen goed vol kunnen houden (gedragsdata). Blijf inzetten op communicatie over het belang van deze maatregelen, voor het tegengaan van verspreiding van het virus én daarmee ook voor het mogelijk blijven maken van verdergaande versoepelingen. En als er onverhoopte tegenslagen komen (bijv. varianten), is het belangrijk voor vertrouwen in het beleid om een gedegen en breed gedragen plan paraat te hebben: als.... → dan... (coping-plan)

Gedagsreflecties op alternatieve bepaling van maximum aantal bezoekers in winkels, doorstroomlocaties en overige locaties

Het invoeren van een maximum capaciteit die gebaseerd is op de maximale 1,5m capaciteit kan een verbetering zijn van de inconsistentie die mensen nu ervaren in het betreffende beleid. Het is nu voor mensen lastig te begrijpen dat een voor een terras van 500m² eenzelfde maximum aantal geldt als voor een terras van 25m². Hierbij geldt wel wederom dat toegenomen drukte en normvervaging (zowel op de locatie zelf als in de toestroom) kunnen leiden tot dalende naleving van maatregelen.

Conclusie:

- Het baseren van de maximum capaciteit op een percentage van de maximale 1,5m zaalcapaciteit kan ervaren inconsistenties wegnemen. Dit kan draagvlak voor het beleid vergroten, mits helder en concreet uitgelegd en toepasbaar.
- Toename van het aantal mensen op een locatie kan leiden tot dalende naleving van met name het afstand houden.
- Met oog op beperking infectierisico
 - Enige vertraging in het vergroten van de percentages (30% → 70% → 100%) biedt daarom zekerheid en past bij een vaste koers.
 - Waar nodig aanpassingen in de inrichting van locaties waardoor 1,5m afstand houden als vanzelfsprekend wordt ervaren door bezoekers zijn aan te raden
 - Bij aankomst mogelijkheid tot hand-desinfectie & goede ventilatie van binnenruimtes kunnen tevens bijdragen aan preventie van infecties, en ook aan het vertrouwen van bezoekers dat de beheerders zich inspinnen om infectiegevaar te beperken. Dit zou naleving van afstand houden ook kunnen bevorderen.

Methode:

Gezien de zeer korte timeline, zijn deze reflecties gebaseerd op expert consensus tijdens eerdere rondes, de meest recente vragenlijst data en focus groepen.

Bijlage 2 – Gedragstoets 1,5m afstand

Gedagsreflecties op maatregel m.b.t. 1,5 meter afstand houden

RIVM Corona Gedragsunit | 15 juni 2021

Op 11 juni kreeg de RIVM Corona Gedragsunit vanuit VWS het verzoek om vanuit gedragsperspectief te reflecteren op onderstaande vragen:

Wat is volgens de RIVM Corona Gedragsunit het effect op de bereidheid om de 1,5 meter na te leven bij herintroductie na de zomer in geval dit vanuit de epidemiologische situatie noodzakelijk is in de volgende twee situaties:

1. De 1,5m wordt losgelaten aan het begin van de zomer, gelijktijdig met het zetten van stap 4, omdat dan de druk op de zorg voldoende is gedaald.
2. De 1,5m wordt losgelaten op het moment dat de vaccinatiegraad rond de 75% en/of de incidentie van het aantal besmettingen 50 per 100k per twee weken is. De verwachting is dat dit medio augustus aan de orde zal zijn.

Op basis van onze data (uit vragenlijstonderzoek, interviews, voorbeelden uit de praktijk), eerdere gedragsreflecties op het maatregelenpakket (zie bijlage voor laatste twee gedragsreflecties) en consultatie van gedragsexperts zijn we gekomen tot de volgende reflecties:

- Draagvlak voor het (langduriger) aanhouden van de basismaatregelen is onder groot deel van de bevolking aanwezig.
- De 1,5 meter maatregel is de hoeksteen van het maatregelenpakket. Versoepeling van deze maatregel geeft waarschijnlijk het signaal af dat de pandemie voorbij is. Derhalve past deze versoepeling, zoals benoemd in openingsplan, bij stap 5.
- Opheffen van de 1,5 meter regel bij stap 5 van het openingsplan doet derhalve meer recht aan de behoefte aan een koersvast, consistent, en uitlegbaar beleid; en aan de roep voor enige traagheid in versoepeling om jo-jo effecten te voorkomen.
- De perceptie van het versneld opheffen van de 1,5 maatregel zal bij een latere opleving kunnen bijdragen aan de perceptie van falend overheidsbeleid, met name als dan strikte maatregelen nodig blijken. Een lager vertrouwen in de overheid en beleid heeft mogelijk een negatief effect hebben op bereidheid de 1,5 meter (en mogelijk ook andere basisregels) weer te gaan naleven als dat toch weer nodig wordt door toenemende aantallen besmettingen. De kans daarop zal kleiner zijn indien de 1,5 meter en andere basisregels met enige vertraging worden opgeheven, op een moment met duidelijke epidemiologische zekerheid.
- Op het moment er sprake van is deze epidemiologische zekerheid, is het consistent om deze stap 5 te nemen. Bij een onverhoopte opleving in de toekomst zal de herintroductie van deze maatregel (en eventueel meerdere maatregelen, mocht dat nodig zijn) dan goed uit te leggen zijn en minder snel geweten worden aan het te snel openen van de maatschappij.

Extra punten ter overweging:

1. Het aanhouden van de 1,5 meter afstand is voor een deel van de bevolking, organisaties/ ondernemers gewoonte geworden (omgeving is ook hierop ingericht). Het loslaten hiervan en daarna eventueel weer opbouwen van dit gedrag gaat waarschijnlijk lastig worden. Dit gaat echter in beide scenario's op.
2. Ook bij minder intensieve handhaving zal een verplichting van de 1,5 meter afstand regel tot een veiligere omgeving leiden dan bij een dringend advies, aangezien de ruimten waar mensen samenkomen (openbare ruimten, horeca, culturele instellingen, sportlocaties) nog steeds zullen worden ingericht om 1,5m afstand te kunnen houden en daarnaast ook de toegangstesten in stand worden gehouden zullen worden.
3. Een belangrijk argument bij het invoeren van het maatregelenpakket was het beschermen van kwetsbare mensen in de bevolking. Het loslaten van de 1,5 meter maatregel terwijl een groot deel van de bevolking nog niet voldoende beschermd is d.m.v. vaccinatie, kan een deel van de bevolking een onveilig gevoel geven bij het betreden van de openbare ruimte. Immers de beschermende maatregelen in de horeca, sportlocaties en andere openbare ruimtes zullen dan afgebouwd worden, wat deze locaties dan minder toegankelijk maakt voor meer kwetsbare en voorzichtige mensen. Het opheffen van de hoeksteen van het maatregelenpakket, de 1,5 meter, op het oment dat iedereen in de bevolking de kans heeft gehad zich te beschermen d.m.v. vaccinatie, zou bij kunnen dragen aan de perceptie van een betrouwbare overheid.

Conclusie:

Met het oog op draagvlak, naleving en vertrouwen in het overheidsbeleid en rechtvaardigheid (gelijke lastenverdeling onder de bevolking), verwachten we een hogere bereidheid om de 1,5m afstand weer na te leven bij een opleving van het virus wanneer de 1,5m wordt losgelaten op het moment dat de vaccinatiegraad en/of de incidentie van het aantal besmettingen het toelaten om stap 5 te nemen van het openingsplan.

Bijlage 3 – Gedragstoets mondkapjesplicht

Gedragreflecties op loslaten mondkapjesplicht

RIVM Corona Gedragsunit | 17 juni 2021

Op 16 juni 2021 ontving de RIVM Corona Gedragsunit van de NCTV het verzoek om te reflecteren op het loslaten van de mondkapjesplicht. Deze gedragreflecties zijn gebaseerd op uitkomsten uit ons [vragenlijstonderzoek](#)², [trendonderzoek](#)³, [literatuuronderzoek](#)⁴, de [campagne-effectmonitor](#)⁵ en consultatie van experts.

Overwegingen voor het aanhouden van de mondkapjesplicht:

- Draagvlak is nagenoeg stabiel rond de 80% voor het dragen van mondkapjes in het OV en in publieke binnenruimtes. Dit neemt ongeveer 10% af als mensen wordt gevraagd naar het draagvlak als het nog 6 maanden aan zou houden.
- Veel mensen vinden de mondkapjesplicht relatief makkelijk na te leven en de grote meerderheid ziet mensen om zich heen mondkapjes dragen waar dat verplicht is.

Overwegingen voor het loslaten van de mondkapjesplicht:

- Ondanks het relatieve gemak van mondkapjes, staat het loslaten van de mondkapjesplicht hoog op het lijstje 'als we iets moeten afschaffen, doe dan maar eerst...'
- Dit komt waarschijnlijk doordat mensen denken dat mondkapjes dragen weinig effect heeft op de verspreiding van het virus, zoals gecommuniceerd werd bij de introductie van de regel
- Uit (literatuur)onderzoek uit 2020 blijkt dat er geen bewijs is dat mensen zich onveilig (risico compensatie) of veiliger (signalerende waarde) gaan gedragen wanneer men een mondkapje draagt.

Kernreflecties:

- Voor het draagvlak en naleving is het belangrijk dat helder gecommuniceerd wordt in welke situaties het dragen van een mondkapje wel en niet verplicht of geadviseerd is; en wat de effectiviteit is van het dragen van een mondkapje in die context om de verspreiding van het virus tegen te gaan (bijv. het OV waar men langere tijd op korte afstand van groepen mensen staat of zit).
- Voor situaties waarin het dragen van een mondkapje niet overtuigend bijdraagt aan het remmen van de verspreiding, bijvoorbeeld locaties waar 1.5 meter afstand gehouden kan worden, is het vanuit perspectief van rechtvaardigheid en vertrouwen in het overheidsbeleid zinvol om dit af te schaffen. De ervaring leert dat met verruiming van aantallen bezoekers aan locaties, de 1.5m onder druk kan komen te staan: drukte reguleren en zaken als loop routes zijn dan belangrijk.
- Leg helder uit waarom bepaalde maatregelen wel versoepeld worden en andere niet en waarom het belangrijk is om de overblijvende maatregelen wel na te blijven leven.

² Laatste meting vond plaats tussen 5 en 9 mei 2021 onder ruim 55.000 deelnemers.

³ Laatste meting vond plaats tussen 1 en 7 juni 2021 onder 5.000 deelnemers.

⁴ Laatste actualisatie van gedragswetenschappelijke literatuur over mondkapjes vond plaats op 5 augustus 2020.

⁵ Laatste meting vond plaats tussen 8 en 10 juni 2021 onder 633 deelnemers.

Suggesties voor bevorderen basisregels & geïnformeerde vaccinatiekeuze rondom toegangstest-evenementen

RIVM Corona Gedragsunit | 18 mei 2021

Op verzoek van het ministerie van VWS heeft de RIVM Corona Gedragsunit een aantal suggesties in kaart gebracht hoe de pandemiebestrijding te versterken vanuit de uitvoeringspraktijk van evenementen en activiteiten waar op basis van een toegangstest aan kan worden deelgenomen. Dit betreft een aanvulling op de Gedragsreflecties toegangstesten, van 12 mei 2021. Graag verwijzen we hierbij naar het overzicht met interventies gericht op naleven gedragsregels: <https://www.rivm.nl/documenten/interventie-overzicht-bevordering-naleving-gedragsmaatregelen>

De onderstaande suggesties zijn niet onderzocht en slechts gebaseerd op theorie, eerdere opbrengsten gedragsteam DGSC19 en een snelle rondvraag onder experts gezien de tijdslijn. We raden dan ook gedegen gedragsonderzoek aan.

Communicatie

Kennis, bewustzijn: Waarom is het voor deelnemers van belang om zich weer strikt aan de regels te houden n.a.v. het evenement? En waarom kunnen zij hier veilig met testen samenkomen maar zouden ze niet zelf thuis met groepen bijeen mogen komen na een zelftest?

Deelnemers informeren dat de test veiligheid biedt in deze setting voor een periode tot 48 uur (*u zit nu in een uitzonderingsituatie – de basisregels blijven de norm*). Buiten het event geldt afstand houden en drukte mijden weer omdat daar ook niet geteste en niet-gevaccineerde mensen aanwezig zijn. Denk aan email vooraf aan evenement of een informatie (folder) bij verlaten van het evenement. Solide uitleg waarom samenkomen en regels laten varen na testen wel kan op dit evenement en niet bij een huisfeestje.

Toegangstesten zijn niet de oplossing op de langere termijn; vaccineren wel. Geef alle deelnemers daarom heldere informatie over corona-vaccinatie (en liefst al een website waarop zij zich hiervoor al kunnen registreren) – kan bijv. met een info-wandje; flyers, social media van het event, maar ook de aanwezigheid van “Vaccinatie-Verpleegkundigen” (of een andere medische experts) voor vragen & antwoorden.

Context

Vanuit de idee dat er een duidelijke scheiding moet zijn tussen het event en de maatschappij waar de basisregels wel gelden:

- a. Gastheer van het event (bijv. dirigent, lead-zanger, aanvoerder, krijgen na afloop de microfoon, bedanken iedereen voor hun aanwezigheid en roepen op om de komende weken de basisregels goed te blijven volgen zodat meer mensen van dit evenement (sport, theater etc) kunnen genieten en ze zelf ook terug kunnen komen. / kan ook met oproepje via social media gericht op alle testevent bezoekers.

- b. fysieke afscheiding bij binnenkomst en bij vertrek, bv drempel overstappen / zeer duidelijk 'u verlaat de test zone!!! Basisregels gelden vanaf hier: u komt nu weer mensen tegen die niet getest of gevaccineerd zijn (virus-alert!)
- c. Reminder geven bij uitgang in de vorm van een 'ansichtkaart / credit' met de basisregels op 1 kant en een positieve uitspraak zoals 'want wij zien je graag terug!' op de andere kant .
- d. een klein kadootje geven in de vorm van een 'basis-regels' gadget bv zeepje , 'keep safe' button (of een mondkapje met logo met iets positiefs erop bv 'nog even doorzetten #alleensamen naar een open samenleving') voor in de maatschappij buiten het event.
- e. Een foto-muur waar je met je vrienden ieder op 1,5m afstand van elkaar je kunt laten fotograferen (sta-plaatsen voor de foto staan op de grond geveerd / fotograaf geeft kaartje mee waarop mensen hun foto kunnen downloaden – met op kaartje ook de basisregels en een duimpje omhoog)

Mensen belonen of een positief gevoel geven (en gevoel van controle en eigen effectiviteit):

- a. kleine kadootje uit 1 d / e.
- b. in combinatie met een compliment mbt goed gedrag tijdens event (met de idee dat dat goed gedrag buiten event bevordert).
- c. dat er nog andere manieren zijn om de maatschappij corona veiliger te maken, nl vaccinatie, bijvoorbeeld ook op de 'ansichtkaart / credit card' van 1 b zetten.
- d. Tijdens het evenement ook een "Corona-Questions" booth – waar mensen met persoonlijke vragen over vaccineren, over basisregels, reisadvisering etc. terecht kunnen.

Deelnemers laten zien dat afstandhouden 'buiten' voorlopig de norm blijft door met beeldmateriaal (foto's / video's) die gebruikt worden bij het evenement dit goed zichtbaar te maken.

- a. Benadruk dat deelname aan het event een tijdelijke uitzondering betreft. De basisregels blijven de algemene norm.
- b. Reminders kunnen ook via email in de week na het evenement verstuurd worden
- c. Hoofdrospelers in het event kunnen via sociale media laten zien dat zij na afloop of buiten de toegangstestlocatie zich ook aan de basisregels houden

Voor alle hiervoor genoemde suggesties geldt:

Ontwikkel materialen en interventies samen met gedragswetenschappelijke en creatieve experts, en de doelgroep. Evalueer de effectiviteit van interventies bij één of twee evenementen alvorens ze uit te rollen, om effectiviteit vast te stellen en eventuele negatieve effecten te voorkomen.

Voor meer ideeën en concrete uitwerkingen van interventies c.q. communicatie-uitingen verwijzen we naar het gedragsteam van DGSC19 en het NKC. Zij hebben al diverse interventies en communicatie-uitingen laten onderzoeken in het kader van de huidige pandemie. Voor gedegen evaluatie-onderzoek verwijzen we graag naar Universiteiten, Hogescholen en kennisinstituten.

Gedragsreflecties toegangstesten

RIVM Corona Gedragsunit | 12 mei 2021

We hebben geen direct bewijs gevonden over de effecten van toegangstesten op naleving van maatregelen (zoals afstand houden) na afloop van de activiteit). Op basis van expert input is er twijfel over 1) of mensen na een evenement waarbij de 1.5m los kon worden zich er daarna weer aan kunnen houden, en 2) of dit van invloed is op de vaccinatiebereidheid. Daarom:

Wees voorzichtig met te snel nemen van stap 4 en 5 en specifiek het loslaten van de 1,5 meter: Benut komende periode om dit nader te onderzoeken & monitor fieldlab-gangers. incorporeer daarin experimenten met interventies om naleving n.a.v. het evenement te bevorderen (bijv. uitleg en sms reminders over het waarom).

Leg uit dat **toegangstesten bedoeld is als overbrugging** naar een situatie waarin zoveel mogelijk mensen gevaccineerd zijn.

Houd rekening met rechtvaardigheid: Borg dat testen voor iedereen toegankelijk -gratis / goed bereikbaar (niet alleen per auto) / minimale wachttijd (sociale rechtvaardigheid)

Leg helder uit waarom toegangstesten bij bepaalde sectoren wel ingezet worden en elders niet (procedurele rechtvaardigheid).

Benut de mogelijkheid van het openstellen met toegangstesten om persoonlijk ter plaatse te informeren over vaccineren en vragen hierover te beantwoorden.

Bijkomend voordeel van de inzet van toegangstesten is dat deel van infecties eerder worden gesignaleerd dan zonder.

Er is een positieve impact op welzijn te verwachten bij de deelnemers.

Algemeen

Beschrijf de epidemiologische bouwblokken én de samenhangende logica in de strategie voor de komende periode (vaccins, varianten, testen bij klachten of voor toegang, aanhouden basisregels).

gebruik datums voor besluitvormingsmomenten, maar data voor stappen in het openingsplan, om teleurstelling te voorkomen.

Wees duidelijk en consistent mbt reisadvisering, Digitaal Groen Certificaat (wordt dit een alternatief voor toegangstesten? Vaccinatiebewijs = toegangsbewijs?) en uitslag GGD-test (negatieve PCR-test van de GGD naar aanleiding van klachten ook bruikbaar als toegangstest?).

Voeg stap 6 toe: een samenleving waarin toegangstesten overbodig zijn

Bijlage

8^e Gedragstoets op Maatregelenpakket en mogelijke wijzigingen op verzoek NCTV

Tekst zoals op 29 april aangeleverd aan NCTV tbv Catshuisoverleg

Algemene reflecties

Voor de komende complexe periode met oplopende vaccinatiegraad, volle ziekenhuizen maar ook problematiek in andere branches, blijven testen en naleven van de basisregels van groot belang.

Samenhangende, begrijpelijke strategie en heldere uitleg hierover zijn belangrijk voor behoud vertrouwen en naleving. Kernelementen:

- o Integreer communicatie over versoepelingen en vaccinatie.
- o Schets welk gedrag helpend is om als samenleving steeds meer open te kunnen; maak expliciet dat dit om 2 elementen gaat: 1) vaccineren (welke vaccinatiegraad streven we na?) en 2) naleven maatregelen (inclusief testen!).
- o Er zijn zorgen over de lage vaccinatiebereidheid onder specifieke groepen in de bevolking, zoals mensen met een lage sociaaleconomische status en met een migratieachtergrond. Dit vraagt om gerichte pro-actieve, laagdrempelige inzet op het bereiken van en begrijpelijke en toegankelijke communicatie voor deze groepen.

Perspectief: schets een realistisch perspectief voor de komende maanden, waarbij 'beloningen' in het verschiep liggen in de vorm van meer versoepelingen als het ons samen lukt om het aantal infecties te laten dalen door ons gedrag en vaccineren, communiceer de onzekerheden die er zijn; geef regelmatig updates

Reflecties op specifieke maatregelen

Reguleren van drukte en 1,5m afstand bij het doorvoeren van nieuwe versoepelingen is belangrijk om onnodige extra infecties te voorkomen.

Helpende hand: nodig mensen (burgers & branches) uit om ideeën in te brengen en toe te passen om op een veilige manier te naar meer versoepelingen te kunnen gaan en de huidige te behouden (appél op eigen verantwoordelijkheid):

- De meeste mensen zijn bereid en proberen zich aan regels te houden. Mensen helpen met volhouden is daarbij van belang. De naleving wordt vergemakkelijkt als de regels duidelijk en logisch zijn en weinig ruimte voor individuele interpretatie bieden.
- Mensen vinden het lastig om afstand te houden bij situaties als samen sporten, winkelen en op school. Het zodanig inrichten van de omgeving dat het voor mensen makkelijk wordt om afstand te houden is een effectieve strategie om naleving te bevorderen.
- Waarschuw mensen voor drukte (bijvoorbeeld in ov) en biedt bij verwachte drukte alternatieve mogelijkheden waar én wanneer het rustiger is (andere parken, openlucht doorstroomlocaties).
- Tijdige ingangsbegeleiding bij verwachte drukte. Niet pas ingrijpen als het te druk wordt (bijv. bord met kleuren die drukte aangeven, of hoeveel ruimte er nog is).
- Stimuleer en ondersteun sectoren die opengaan bij het inrichten van een omgeving waarbij 1,5 m afstand houden zo makkelijk mogelijk wordt gemaakt.
 - o Overweeg als tussenstap voor volledig opengaan, openstelling op basis van reservering om drukte te kunnen reguleren

Inzet testen; wees terughoudend met de inzet van testen voor toegang vanwege beeldvorming in de samenleving. Inzet van testen is niet risico-vrij aangezien er nog altijd een kleine kans bestaat dat

mensen met een infectie deel gaan nemen. Dit vraagt om zorgvuldige kosten-baten afweging,. Zet testen vooral in voor events die door grote groepen heel belangrijk worden gevonden, bijvoorbeeld het onderwijs of het EK voetbal.

Loslaten 1,5m in het VO: het kan verwarrend zijn voor jongeren als ze op school wel en daarbuiten niet op 1,5m mogen zijn. Hierbij gaat het om een afweging tussen impact op kansen om onderwijs te volgen en de impact op virusverspreiding – die helder uitgelegd moet worden met oog op vertrouwen in overheidsbeleid en naleving. (grote verschillen tussen scholen in mate waarin leerlingen vaker dan 1 dag per week op school mogen komen – check bij VO-Raad)

Reisadvies

Suggestie reisadvies: Veel mensen redeneren waarschijnlijk van indeling landenkleur naar reisplannen, en niet andersom. Als er vier opties zijn, bestaat de kans dat men – ongeacht de kleur – inschat dat de eerste twee opties voldoende veilig zijn. Pas daarom (als dit mogelijk is vanwege internationale afspraken) de indeling van landen aan op dit keuzepatroon, en plaats twijfelgevallen zoveel mogelijk bij de laatste twee opties (en hanteer duidelijke taal mbt indelingen als hoog risico en zeer hoog risico op infectie). Dan wordt het bijvoorbeeld als volgt:

- Groen: veilig (< 100)
- Geel: enig risico op krijgen COVID19-infectie, houd je goed aan de bekende/ter plaatse geldende regels (100 – 250)
- Oranje: behoorlijk risico op krijgen COVID-19 infectie. Bij thuiskomst verplichte test, advies thuisquarantaine (250 – 500)
- Rood: zeer groot risico op krijgen COVID-19- infectie. Alleen noodzakelijke reizen, bij thuiskomst verplichte test én thuisquarantaine (> 500)

Daarbij tevens informatie over wat wel of niet door welke reisverzekering wordt gedekt, en wat een kleurverandering betekent voor het risico op een COVID-19 infectie/ verplichte test bij thuiskomst/ thuisquarantaine als dit tijdens verblijf in het buitenland plaatsvindt. Bijvoorbeeld een land dat ‘geel’ is op moment van vertrek, maar vervolgens op ‘oranje’ wordt gezet.

Nb. de indeling met aantal infecties per 100.000 inwoners is hier als voorbeeld gekozen, dit vraagt om virologische expert advies om daadwerkelijke afkappunten te bepalen.

Gedragreflecties Maatregelenpakket

7e Gedragstoets op verzoek van NCTV door de RIVM Corona gedragsunit, 8 april 2021

Slide 1

Meer eenduidigheid, consistentie en regie in strategie belangrijk

Mensen worden momenteel geconfronteerd met verschillende, soms onderling tegenstrijdige en schijnbaar niet afgestemde boodschappen, vooral met betrekking tot **risico's**:

- enerzijds nadruk op minimaliseren van risico's (stop AZ vaccinatie; avondklok, houden aan maatregelen na vaccinatie; 1 bezoeker/dag, 2 pers. buiten)

- anderzijds nadruk op accepteren/leren leven met bepaald niveau van risico (weer openen samenleving, grote hoeveelheid veldexperimenten en pilots)

De koers is niet duidelijk. Dit scheidt verwarring, biedt weinig houvast bij het algemene publiek, en ondergraaft vertrouwen, draagvlak en mogelijk ook de naleving.

Regie is belangrijk nodig om het achterliggende en overkoepelend **narratief** voor de korte en middellange termijn van deze twee benaderingen uit te leggen én daar consistent op te acteren. Kernbegrippen:

- **Heldere strategie:** beschrijf de epidemiologische bouwblokken én de samenhangende logica in de strategie voor de komende periode (vaccins, varianten, testen, aanhouden basisregels)
- **Perspectief:** schets een realistisch perspectief voor de komende maanden en communiceer de onzekerheden die er zijn; geef regelmatig updates
- **Consistentie:** betrek verschillende bestuurslagen en experts om zoveel mogelijk steun en eenduidigheid te organiseren bij strategie, communicatie en uitvoering
- **Helpende hand:** biedt mensen (burgers & branches) handvatten om met risico's om te gaan

Slide 2 Reflecties specifieke maatregelen

Wees zo consistent mogelijk in beleid met beperkte veranderingen en enige traagheid (lees: *wacht de epidemiologische signalen af*) om verwarring of teleurstelling bij later weer opschaling te voorkomen. Gezien de nog altijd hoge infectiecijfers blijft dit aan de orde. Echter,

Met oog op sociaal welbevinden en het dalende draagvlak voor sociaal contact beperkende maatregelen, overweeg:

- Versoepel van de thuisbezoekregeling van 1 > 2; en groepsvorming buiten van 2 > 4
- Benut vooral de gereguleerde buitenruimte voor het toestaan van veilige sociale contacten (terrassen, doorstroomlocaties)
- Benut BSO om effectief thuiswerken door ouders mogelijk te maken; waarbij de BSO- zo mogelijk – kinderen in eigen-school-clusters opvangt

Specifiek voor jong-volwassenen met oog op welzijn

- Stel HBO/WO onderwijslocaties open om op gepaste afstand samen te studeren; waarbij studenten en medewerkers voorzien worden van voldoende zelftesten
- Sta theorie-examens bij CBR weer toe, mits goed gereguleerd (veilige ruimtes, spreiding en bijv. negatieve (zelf)test)

Naleving van de maatregelen blijft belangrijk, de meerderheid doet nog altijd haar best!

Gedragsreflecties Maatregelenpakket

Definitieve slides VWS op basis van input RIVM Corona gedragsunit, 18 maart 2021

Slide 1

Kernprincipes gedragsreflecties

- Bij een verslechtering van de epidemiologische cijfers, is het consistent om heel terughoudend te zijn met aanpassingen die transmissie risico verhogen – of daar geheel vanaf te zien.
- Er spelen echter ook belangen rondom **vertrouwen** (gedane toezeggingen), **draagvlak** en **welzijn** (sociaal, mentaal, financieel). Veel mensen vinden de

lasten nu niet eerlijk verdeeld en bepaalde groepen (bijv jongeren, ondernemers) worden onevenredig getroffen (**rechtvaardigheid**).

- Dit kan aanleiding zijn voor strategische aanpassingen in het maatregelenpakket, echter zo beperkt mogelijk ivm daaraan verbonden toename van transmissie risico. Spreek daarom over **reparaties** (niet versoepelingen) tbv eerlijkere verdeling of inconsistenties weghalen.
- Communiceer ook de verwachte nadelen van eventuele aanpassingen (virusverspreiding) en benadruk het extra grote belang naleven basisregels.
- Alle voorgestelde **reparaties** kunnen leiden tot meer verkeer, contacten, en drukte. Zonder goede uitleg en regulering/handhaving van drukte, kan dit leiden tot normvervaging ('bijna niemand houdt afstand hier').

Slide 2 Toepassing principes op maatregelenpakket: samenvatting

- Er zijn verwachtingen verwachtingen dat de avondklok als een van de eerste maatregelen zou worden versoepeld.
- Draagvlak en naleving van de bezoekersregeling (1 per dag) is lager dan die van de avondklok, en neemt nog verder af.
- Vanuit het perspectief vertrouwen, draagvlak, welzijn en naleven is te overwegen de avondklok naar 22.00 te verzetten (tegemoetkoming) en de bezoekersregeling uit te breiden naar max 2 personen per dag uit hetzelfde huishouden.
- Van andere aanpassingen worden minder positieve maatschappelijke effecten verwacht, behalve wellicht:
 - het HBO/WO deeltijd open te stellen (niet: verplichten) voor studenten in een kwetsbare positie (mentaal, leerachterstand, thuisomgeving)
 - indien het onder strikte voorwaarden openen van terrassen een minimaal besmettingsrisico met zich meebrengt, zou dit kunnen bij kunnen dragen aan een toename van sociaal en mentaal welzijn.

Slide 3 Reflecties specifieke maatregelen 1

Voortzetting of laten vervallen avondklok?

- Draagvlak is in de afgelopen 6 weken gedaald van 76% naar 67% tot 65%.
- Uit recente focusgroepen met jongeren en met ouderen komen geen grote problemen met de avondklok naar voren
- Voor vertrouwen in de overheid is het waarschijnlijk belangrijk om geschepte verwachtingen op te volgen (opheffen avondklok).
- Echter, bij eventuele uitbreiding van de bezoeksregeling (gezien het afnemende draagvlak en naleving), overweeg een tussenstap met verruiming naar 22.00.

1 persoon per dag:

- Draagvlak is in de afgelopen weken gedaald van 53% (eind januari) naar 44% tot 38% (maart). Naleving van 80% naar 77% tot 71%. Aanzienlijk lager dan toen de 2 bezoekers per dag maatregel van kracht was (draagvlak 70% en naleving 95%).
- Naleving is waarschijnlijk lager over een langere periode dan de gepresenteerde metingen over 1 week. 38% van de mensen geeft aan geen bezoek te hebben ontvangen in de afgelopen week.
- Mensen ervaren de maatregel niet logisch en slecht uitlegbaar. Ze geven eigen invulling en verruimen 1 persoon vaak naar 1 huishouden.
- Reparatie naar 1 huishouden of 2 personen per dag zou tot meer draagvlak, naleving en welzijn kunnen leiden.

(Gedeeltelijk) fysiek onderwijs HBO en WO:

- Welzijn onder jongeren en jong volwassenen substantieel lager dan onder volwassenen en ouderen; verschil neemt toe
- (Deels) fysiek onderwijs op hbo/WO zou bij kunnen dragen aan afname eenzaamheid, toename mentaal welzijn, en minder opgesloten voelen in kleine woonruimte (onder voorwaarde van naleving van maatregelen mbt sociale afstand).
- Biedt mogelijkheden voor deeltijd fysiek onderwijs voor studenten in kwetsbare omstandigheden, maar maak dat geen vereiste voor studenten die niet willen. Borg kwaliteit onderwijs (hybride onderwijs kan lastig zijn) ism organisaties.

(NB: de cijfers van de meest recente meting Corona Dashboard zijn voorlopige cijfers – publicatie komende dinsdag)

Slide 4 Reflecties specifieke maatregelen 2

Om norm vervaging te voorkomen (mensen hebben de indruk dat crisis voorbij is en houden geen afstand meer) lijkt het van groot belang om **direct vanaf het begin actief drukte te beperken om afstand houden te borgen op langere termijn.**

Winkels en warenmarkten

- Afstand houden vinden mensen hier erg lastig. Dit speelt mogelijk primair in de supermarkt.
- Slim inrichten en zichtbaar toezicht houden op afstand houden bevordert naleving.

Terrassen openen

- Afstand houden op terrassen lukte relatief goed toen vorige zomer de terrassen net waren geopend (met maximaal 30 mensen).
- Na opheffen restrictie (max 250 op terras) nam afstand houden in de horeca substantieel af.
- Drukke is minder snel bereikt op groot dan klein terras, maar drukte beperken lijkt erg belangrijk voor afstand houden en een positieve norm te houden (horeca als voorbeeld voor hoe het veilig kan)
- Opening terrassen draagt mogelijk bij aan sociaal en mentaal welbevinden

In het kader van de voorbereiding voor besluitvorming is aan de RIVM Corona Gedragsunit verzocht om een gedragstoets uit te voeren op de volgende concept scenario's:

- Continuering van het huidige maatregelenpakket, met mogelijke aanpassingen op het gebied van één of meerdere van onderstaande punten
 - Gefaseerd openen van VO, MBO, HBO, WO
 - Verlengen van het reisadvies 'reis niet naar het buitenland en boek niet voor de periode t/m 31 maart'
 - Toestaan individueel binnensporten (excl. wedstrijden en groepslessen)
 - Winkelen op afspraak in niet-essentiële detailhandel
 - Niet-medische contactberoepen toestaan (m.u.v. sekswerkers)
- Voortzetting of laten vervallen avondklok (conform min.reg. op 3/3 om 04.30 uur)

Hieronder volgt een samenvatting van de reflecties van de Corona Gedragsunit die volgen uit eigen onderzoek, wetenschappelijke literatuur en de consultatie van gedragswetenschappelijke experts.

Kernbevindingen Gedragstoets

Zoals ook in onze vorige brief met gedragsreflecties uiteen is gezet (brief kenmerk 006/2021 CGU/ML/eu), is er nog weinig evidentie beschikbaar over de relatie tussen het afbouwen van maatregelen en de gevolgen voor naleving en draagvlak in de bevolking. Daarom is ook deze gedragstoets voornamelijk gebaseerd op expert opinie en consensus.

In grote lijnen zijn onze bevindingen en aandachtspunten als volgt:

(1) Verander zo min mogelijk, zolang de vooruitzichten nog erg onzeker zijn en het risico op opleving van besmettingen reëel is. Bouw zo mogelijk enige traagheid en zekerheid in bij versoepelingen. Dit om onnodige verwarring of teleurstelling bij later weer op moeten schalen zoveel mogelijk te voorkomen.

(2) Bij veranderingen in beleid (a) leg de rationale achter de gemaakte afweging helder uit (virusverspreiding vs. ernst van het maatschappelijke probleem waaraan een bijdrage aan de oplossing geleverd moet worden) en (b) communiceer de mogelijke impact van de verandering op de verspreiding van het virus.

(3) Intensiveer op ondersteuning en versterking van de naleving van de basismaatregelen, waarvan de urgentie dus verder toeneemt bij het eventueel loslaten van bestaande effectieve maatregelen.

Dit alles past in het bieden en helder communiceren van een plan van aanpak voor de komende maanden, waarin het voor burgers en branches helder is wat de verwachte fases in de pandemiebestrijding en maatregelen zijn. Voor draagvlak en vertrouwen, is het benutten van de perspectieven en competenties van burgers en brancheorganisaties in dit plan van aanpak wenselijk.

Kernbevinding 1: Verander zo min mogelijk

De huidige cijfers met betrekking tot draagvlak en naleving –waarbij de meerderheid van de Nederlandse bevolking de maatregelen nog steeds steunt en naleeft- zijn gebaat bij zo min mogelijk

veranderingen, zolang de epidemiologische situatie daarom vraagt. In de beperkte literatuur die er al wel is, wordt inzetten op behoud van vertrouwen van de bevolking in de maatregelen van groot belang geacht⁶. Daarnaast is het aantal maatregelen sinds het uitbreken van de pandemie in een flink tempo gestegen en regelmatig aangepast⁷. Hoe meer (micro)veranderingen er nu plaats vinden, hoe onduidelijker het kan worden voor burgers en organisaties. Dat er nu al veel onduidelijkheid is, is ook terug te zien in de cijfers uit de vragenlijststudies van het RIVM en de GGD'en, waarbij de helft van de deelnemers heeft aangegeven het onlogisch of moeilijk te begrijpen te vinden waarom maatregelen in sommige situaties wel gelden en andere niet. Daarbij is het –zoals hieronder wordt toegelicht bij kernbevinding 3- van belang de motivatie en ondersteuning voor basismaatregelen te versterken, in plaats van regel op regel te stapelen. Bijvoorbeeld het volledig sluiten van ruimer opgezette ontmoetingsplaatsen, draagt er mogelijk aan bij dat burgers vaker thuis afspreken, waar afstand houden lastiger is, waardoor er een avondklok wordt ingesteld om te voorkomen dat burgers in de avond - in vanuit het besmettingsperspectief onveilige thuissituaties - samen kunnen komen.

Zoals ook in de vorige brief met gedragsreflecties is benoemd, hebben maatregelen tijd nodig om zichtbaar effect te sorteren. Daarnaast is het van belang om teleurstelling van opnieuw opschalen te voorkomen, gezien het mogelijk nadelige effect op draagvlak, motivatie en naleving. Gezien de huidige opkomst van de Britse variant brengen wij dit punt nogmaals onder uw aandacht.

Kernbevinding 2: Veranderingen in het maatregelenpakket als bijdrage aan het oplossen van een breder maatschappelijk probleem

In Nederland ontstaan in toenemende mate problemen in de bredere maatschappelijke context waar mensen zorg over hebben. Zoals de mentale gezondheid van jongeren en jong-volwassenen die onder druk staat en de toenemende inkomensonzekerheid bij ZZP'ers en verschillende groepen ondernemers en hun werknemers. Dit kan reden zijn voor het kabinet om een bredere afweging te maken. Vanuit het oogpunt van het maatregelenpakket is het daarbij van belang om in te zetten op veranderingen die bij kunnen dragen aan een verlichting of oplossing van gesignaleerde problemen in de samenleving. En tevens te intensiveren op het ondersteunen van de basisgedragsregels. Indien dit niet ten koste gaat van het beheersen van de pandemie, kan dit bijdragen aan het vertrouwen in een rechtvaardige overheid, en daarmee ook aan het draagvlak en naleven van het maatregelenpakket.

Bij de reflectie op de verschillende voorgestelde concept scenario's benutten we het 3C interventiemodel. De 3 C's staan voor communicatie, controle en context.

Communicatie

- Nu het erg belangrijk blijft om besmettingen te voorkomen is het raadzaam om veranderingen in het maatregelenpakket niet te communiceren als versoepeling, maar als bijdrage aan de oplossing van een concreet benoembaar breder maatschappelijk probleem.

⁶ Dawoud, D. (2021) Emerging from the other end: Key measures for a successful COVID-19 lockdown exit strategy and the potential contribution of pharmacists, *Research in Social and Administrative Pharmacy*, 17, 1950-1953.

⁷ Zie voor overzicht van de wijzigingen in het maatregelenpakket over tijd <https://www.rivm.nl/gedragsonderzoek/tijdlijn-maatregelen-covid>

Zo zien we in de resultaten uit de 9^e ronde van onze vragenlijststudie dat het aantal deelnemers van 16-24 die psychisch gezond zijn met 62% een stuk lager is dan bij oudere leeftijdsgroepen (76 tot 92%). Naast mentaal welbevinden zijn er ook onderwijsvertragingen en economische problemen bekend.

- Communiceer met het oog op de bredere problematiek. Gefaseerd openen van VO, MBO, HBO, WO en individueel binnensporten kunnen welzijnsproblemen verminderen. Het toestaan van winkelen op afspraak in niet-essentiële detailhandel en niet medische contactberoepen, kan bijdragen aan het oplossen van economische problemen.
- Wat betreft het verlengen van de avondklok alsook het verlengen van het reisadvies geldt dezelfde redenatie. Verlengen van beide maatregelen zou in lijn zijn met zo min mogelijk veranderen aan het huidige maatregelenpakket (kernbevinding 1). Wanneer deze maatregelen niet worden verlengd, dan is het belangrijk om te communiceren welke bijdrage ze leveren aan het verlichten van grotere maatschappelijke problemen (kernbevinding 2).
- Daarnaast is het vooral bij het verlengen van het reisadvies de vraag in het licht van de bovengenoemde punten hoe het probleem van het niet kunnen reizen naar het buitenland zich verhoudt ten opzichte van problemen die voortkomen uit onderwijssluiting.
- Uit ronde 9 van het vragenlijstonderzoek van de RIVM Corona Gedragsunit (afgenomen tussen 30 december en 3 januari), zien we een draagvlak van 86,5% voor niet reizen naar het buitenland. Dat draagvlak daalt naar 73,4% wanneer gevraagd wordt naar het draagvlak als deze maatregel nog 6 maanden moet worden volgehouden. Voor buiten sporten alleen of met 2 personen en op 1,5 meter afstand is het draagvlak 76,1% en daalt deze naar 62,5% wanneer gevraagd wordt naar het draagvlak als deze maatregel nog 6 maanden moet worden volgehouden.
- Communiceer de urgentie van de situatie (zowel de besmettingsgraad en gevolgen van het virus, als de bredere maatschappelijke problemen) en de invloed van de verandering op een mogelijke toename van het aantal besmettingen, wanneer de basismaatregelen niet goed zouden worden nageleefd.

Context

- Biedt zowel burgers als organisaties handreikingen en ervaringen hoe naleving van de basismaatregelen na de beoogde verandering zo goed mogelijk kan. Zie ook kernbevinding 3.
- Er vinden al experimenten plaats rond de inrichting van verschillende settings om 1,5m afstand houden en hygiëne te faciliteren. Belangrijk is om de ervaringen hiervan zo breed mogelijk te delen en burgers en organisaties ook te inspireren en ondersteunen, hoe zij dit in hun eigen situatie toe kunnen passen.
- Bij het openen van scholen kan extra aandacht worden besteed aan ondersteuning van handhygiëne, gescheiden houden van leerlingen van verschillende klassen en afstand houden⁸.
- Bij het toestaan van individueel (binnen)sporten kunnen sporters worden ondersteund door onder meer grotere afstand voor activiteiten met hoge intensiteit; levering van ontsmettingsmiddelen; schoonmaakvereisten van alle apparatuur na gebruik door deelnemer; regelmatige schoonmaak van faciliteiten en toegangscontrole door facilitair personeel, om afstandsmaatregelen te waarborgen en overbevolking te voorkomen. Triage en advies om ogen, neus en mond niet aan te raken⁹.

⁸ D'Angelo, D., et al. (2021). Strategies to exiting the COVID-19 lockdown for workplace and school: A scoping review. Safety Science Vol 134 2021, ArtID 105067 134.

⁹ Helsingen et al., 2020. Preprint: A Randomised Trial of Covid-19 Transmission in Training Facilities.

Controle

- Controleerbaarheid en toezicht op het naleven van de basismaatregelen is bij het introduceren van de volgende concept scenario's haalbaarder dan wanneer activiteiten worden verplaatst naar de thuisomgeving:
 - gefaseerd openen VO, MBO, HBO, WO
 - toestaan individueel binnensporten
 - winkelen op afspraak in niet-essentiële detailhandel
 - toestaan niet-medische contactberoepen
- Ook de sociale norm en sociale controle is hierbij van belang – burgers en organisaties hebben er zelf ook belang bij dat de basisregels nageleefd worden, om een besmettingshaard en als gevolg daarvan een vroegtijdige sluiting van een locatie te voorkomen. Het is echter niet altijd gemakkelijk om elkaar aan te spreken. Mensen kunnen hierbij geholpen worden door hen vooraf al na te laten denken over hoe zij kunnen reageren als zij in een situatie belanden waarbij naleving niet mogelijk is, of er niet wordt nageleefd. Daarnaast kan er gedacht worden over het inzetten van socialen netwerken, zoals dat in het VK gedaan wordt met 'onboarding' – het actief in gesprek gaan met vertrouwde personen met een centrale rol in sociale netwerken, die minder goed bereikt worden via de gebruikelijke media. Te denken valt aan culturele en religieuze leiders, jongerenwerkers, sociaal werkers, etc., die de normen weer verder kunnen uitdragen.

Kernbevinding 3: Intensiveren op het ondersteunen en versterken van de basismaatregelen

Bij de gedragsreflectie op de basismaatregelen benutten we wederom het 3C interventiemodel.

Communicatie

De bekendheid van de basismaatregelen lijkt groot, maar de uitdaging lijkt te liggen in het daadwerkelijk toepassen van de basismaatregelen in de praktijk. Zo is in de resultaten van de 9^e ronde uit ons vragenlijst onderzoek te zien dat het draagvlak voor handen wassen hoog ligt met 90,9%, maar dat een stuk minder mensen (75%) aangeeft vaak tot altijd hun handen te wassen na thuiskomst. In sommige situaties is de naleving van handen wassen nog lager, zoals voordat mensen naar buiten gaan (36%), als mensen bij anderen op bezoek gaan (62%) of na het snuiten van de neus en voor het eten (beide 66%). Hetzelfde zien we met een hoog draagvlak voor het houden van 1,5 meter afstand (92%), maar het blijft lastig om in een aantal situaties 1,5 meter afstand houden te realiseren. Met name bij het boodschappen doen en buitenshuis werken, ervaren mensen dat het lastig is om afstand te houden. Bij het boodschappen doen rapporteert slechts 21% van de deelnemers dat anderen zelden of nooit te dichtbij komen. 34% van de deelnemers geeft aan dat mensen zelden tot nooit te dichtbij komen wanneer zij naar buiten gaan voor werk en school.

Om te intensiveren op het ondersteunen en versterken van de basismaatregelen, is het belangrijk dat er grootschalige campagnes worden uitgezet die hierop blijven inzetten. Daarnaast zou de communicatiestrategie gebaat zijn bij het vergroten van het bereik door het uitbreiden van verschillende communicatiekanalen gericht op verschillende doelgroepen. Daarnaast is het belangrijk om de communicatieboodschappen omtrent de basismaatregelen te blijven herhalen. Belangrijk daarbij is om in te zetten op het mogelijk maken van de basismaatregelen (self-efficacy),

laten inzien dat het eigen gedrag bijdraagt (response efficacy) en het stimuleren om van tevoren na te denken over moeilijke situaties en oplossingen (planning coping response). Het delen van ervaringsverhalen en het bieden van handreikingen om de maatregelen te vertalen naar de eigen situatie kunnen hierin bijdragen. Ook is het aan te bevelen om verschillende voorbeelden uit de praktijk te geven die verschillende doelgroepen aanspreken. Dit is voor kinderen, jongeren, ouders, professionals en gemeenten reeds gedaan door het Nederlands Jeugdinstituut¹⁰. Ook heeft de RIVM Coronagedragsunit meerdere inspirerende voorbeelden uit de praktijk uitgewerkt¹¹.

Een voorbeeld van een campagne gericht op praktische toepassing van basismaatregelen is de campagne #hoedanwel. Hier kunnen burgers laten zien hoe ze in het dagelijks leven met de basismaatregelen omgaan.

Waar er verder nog winst te behalen valt is door na te gaan welke barrières mensen ervaren die wel een hoge intentie hebben om de basismaatregelen na te leven, maar bij wie het niet lukt en vervolgens deze groep mensen te helpen om deze barrières weg te nemen.

Controle

De handhaafbaarheid op de basismaatregelen in de thuissituatie is laag, maar er kan op moeilijk handhaafbare plekken wel ingezet worden op sociale controle. Communicatie-uitingen kunnen handreikingen geven om te helpen bij het aanspreken van anderen die zich niet aan de basismaatregelen houden en bij het ondersteunen van de descriptieve norm (laten zien dat de meerderheid van de mensen in een bepaalde context zich aan de basismaatregelen houdt). Handhaving en controle op het naleven van de basismaatregelen is wel mogelijk in georganiseerde omgevingen, zoals bibliotheken en sportscholen. In de resultaten van de 9^e ronde van ons vragenlijstonderzoek zien we dat de naleving van afstand houden in georganiseerd sportverband relatief hoger ligt dan in andere situaties (zoals bij het ontvangen van bezoek thuis, op de werkvloer of in de supermarkt). 72,7% van de deelnemers heeft aangegeven in georganiseerd sportverband zelden of nooit dichterbij dan 1,5 meter bij iemand te komen. Dat percentage ligt op 21,1% tijdens het boodschappen doen, 34,4% thuis en 43,8% thuis. Om hand te haven op het naleven van de basismaatregelen in georganiseerd verband, is het van belang dat niet alleen burgers handreikingen krijgen om de basismaatregelen praktisch toepasbaar te maken, maar dat ook organisaties handreikingen krijgen om hygiëne- en afstandsmaatregelen toe te passen.

Context

Het effectief inrichten van de omgeving zodat het naleven van de basismaatregelen mogelijk wordt gemaakt is van groot belang. Door middel van cues-to-action en prompts in de omgeving kan er daarnaast voor gezorgd worden dat mensen herinnerd worden aan de basismaatregelen, op het moment dat het nodig is om een bepaalde gedraging uit te voeren. Voorbeelden hiervan zijn cirkels in het park om afstand te houden, hesjes van medewerkers in de supermarkt om mensen te herinneren om afstand te houden, looprichtinglijnen, handdesinfectie-middel bij de ingang van een

¹⁰ Zie <https://www.nji.nl/coronavirus>

¹¹ <https://www.rivm.nl/ge dragsonderzoek/voorbeelden-uit-praktijk>

gebouw, instructies voor handenwassen bij kranen. Voorbeelden worden momenteel geïnventariseerd ten behoeve van de beoogde Taskforce Gedragsondersteuning.

Tot slot, op dit moment brengt het RIVM op basis van literatuur in kaart welke interventies, maatregelen en hulpmiddelen effectief zijn gebleken in andere landen en/of in andere infectie uitbraken. Ook deze uitkomsten en daaruit voortvloeiende praktische aanbevelingen kunnen ingezet worden bij het intensiveren op het ondersteunen en versterken van de basismaatregelen.

Tot een nadere mondelinge toelichting ben ik gaarne bereid.

Met vriendelijke groet,

5.1.2e

5.1.2e

Bijlage 1

Aandachtspunten uit eerdere brieven met onze gedragsreflecties

3^e Brief met gedragsreflecties – d.d. 29 januari 2021– relevante passages:

Gedragstoets maatregelenpakket – basisprincipes

- A. *Impact op naleving* Dit is erg afhankelijk van gerichte, duidelijke en intensieve communicatie, de mate waarin naleving gemakkelijk wordt gemaakt (flankerend beleid, incl. veilige alternatieven) en ervaren dreiging van 3^e golf / “Britse” golf. Dit hangt met elkaar samen.
- B. *Impact op vertrouwen* Snel en tijdig reageren op nieuwe ontwikkelingen is van belang voor vertrouwen, echter afschalen is gebaat bij enige traagheid. Geef maatregelen de tijd om zichtbaar effect te sorteren, dan wel pas aan op basis van bredere maatschappelijke afwegingen. Daarmee toont de overheid zich adaptief en kan teleurstelling van het weer opnieuw opschalen voorkomen worden. Dat gaat anders ten koste van draagvlak, motivatie en ook naleving.
- C. *Impact op welzijn* Sociaal contact-beperkende maatregelen en sluiting van onderwijs & kinderopvang lijken grote negatieve impact te hebben op welzijn/mentaal welbevinden en deze maatregelen genieten laag draagvlak. Perspectief op welke sociaal contact-beperkende maatregelen op de nominatie staan om als 1^e versoepeld te worden kan helpen.

Relevante aandachtspunten uit de brief van 29/1

- *Avondklok*: Zie punt B – meteen afschalen kan de vraag oproepen of het nodig was geweest. Mogelijk treedt er nu enige mate van gewenning op, waardoor aanhouden van de avondklok mogelijk minder zwaar wordt ervaren dan bij het moment van starten van de avondklok. Zeker als bij aanhouden van de avondklok een andere maatregel met een lager draagvlak wel iets versoepeld kan worden (zie volgende bullit).
- Afschalen: overweeg afschalen als er geen grote stijging op korte termijn wordt verwacht waardoor ook snel opschalen kan worden verwacht. Dit is uiteraard op geleide van OMT advies.
- Draagvlak is relatief laag voor 2 bezoekers per dag (70%) en zal lager zijn voor 1 bezoeker [*nb. dit blijkt inmiddels idd zo te zijn*]. Dit blijkt namelijk best ingewikkeld. Overweeg alternatieven indien veilig en uitvoerbaar/simpel. Bijv. contact met 1 huishouden per dag in plaats van 1 bezoeker per dag, waarbij het nu in feite gaat om contact met 2 huishoudens per dag; 1x bezoek ontvangen en 1x op bezoek gaan.

Communicatie

Communicatie is al essentieel voor draagvlak, naleving, welzijn, maar gaat zo mogelijk nog belangrijker zijn, op complexe thema's als:

- Wat zijn de stappen uit de pandemie (perspectief op basis van vaccinatie fases)?
- Bevorderen naleving ten tijde van oplopende vaccinatiegraad, bij mensen die vaccin hebben gehad
- Bevorderen naleving en vaccineren bij de laag-risico groep die als laatst gevaccineerd wordt, als de maatschappelijke urgentie al laag is
- Onbekende effectiviteit vaccin op besmettelijkheid: Anderen beschermen is een belangrijk argument voor mensen om te vaccineren. Hoe dit te communiceren?
- De ontwikkeling van de pandemie blijft gepaard gaan met onzekerheden, en daarmee blijft ook de uitspraak van de MP van het begin van de crisis – 100% beslissingen moeten nemen op basis van 50% kennis – relevant.

Een intensieve, goed onderbouwde en lang lopende campagne en krachtig narratief over deze laatste lange etappe is hierbij van belang.

2^e Brief met Gedragsreflecties (aangeboden aan de TK) – d.d. 15 januari 2021 – inzake avondklok:

In grote lijnen zijn onze bevindingen en aandachtspunten als volgt:

- Communicatie: Het instellen van een avondklok is gebaat bij goede, heldere en eenduidige communicatie over de urgentie en effectiviteit van de maatregel. Wat gaan we wanneer doen, hoe en waarom?
- Context: Het is belangrijk de negatieve aspecten op sociaal en mentaal welzijn te anticiperen en alternatieven voor sociale activiteit te bieden; dan wel extra zorg te dragen voor jongeren en kinderen in kwetsbare situaties
- Controle: Zichtbare handhaving is voor behoud draagvlak en naleving van belang. Sociale controle en handhaving zullen beter werken naarmate de (perceptie van) pakkans groter is.
- Indien het doel is sociale contacten bij alle leeftijdsgroepen te beperken, ligt instelling van een avondklok vanaf 20u meer voor de hand dan vanaf 22u, aangezien 20u vrijwel geen ruimte meer biedt om na het avondeten nog op pad te gaan.

Geachte heer

5.1.2e

In het kader van de voorbereiding voor besluitvorming met betrekking tot het maatregelenpakket is de RIVM Corona Gedragsunit verzocht om te een gedragstoets uit te voeren op de concept scenario's (A).

Daarnaast zijn in deze brief ook relevante inzichten en aanbevelingen voor beleid met betrekking tot de volgende onderwerpen opgenomen: B1) naleving maatregelen ten tijde van vaccinatie; B2) effect van verplichte quarantaine op testbereidheid; B3) uitvoerbaarheid en naleving sociale bubbels voor 13-17 jarigen. Hierbij is het belangrijk om te realiseren dat de reflectievraag op de mogelijkheid van sociale bubbels een verkennende vraag betreft. Deze potentiële maatregel is momenteel géén onderdeel van rijksoverheidsbeleid.

Hieronder volgt per vraag een samenvatting van de reflecties van de Corona Gedragsunit die volgen uit eigen onderzoek, wetenschappelijke literatuur en de consultatie van gedragswetenschappers op 27 januari 2021. Dit wordt meteen opgevolgd door een andere toelichting en onderbouwing voor zover beschikbaar.

A. Gedragstoets op maatregelenpakket en conceptscenario's

Kernbevindingen

De gedragstoets is gebaseerd op de consultatie van gedrags-wetenschappers. Er is nog weinig evidentie beschikbaar over de relatie tussen afbouwen van maatregelen en de gevolgen voor naleving en draagvlak in de bevolking. In de beperkte literatuur die er al wel is, wordt inzetten op behoud van vertrouwen van de bevolking in de maatregelen hierbij als van groot belang gezien¹².

¹² Dawoud, D. (2021) Emerging from the other end: Key measures for a successful COVID-19

In grote lijnen zijn onze bevindingen en aandachtspunten als volgt:

Gedragstoets maatregelenpakket – basisprincipes

- D. *Impact op naleving* is erg afhankelijk van gerichte, duidelijke en intensieve communicatie, de mate waarin naleving gemakkelijk wordt gemaakt (flankerend beleid, incl veilige alternatieven) en ervaren dreiging van 3^e golf / “Britse” golf. Dit hangt met elkaar samen.
- E. *Impact op vertrouwen* snel en tijdig reageren op nieuwe ontwikkelingen is van belang voor vertrouwen, echter afschalen is gebaat bij enige traagheid - geef maatregelen de tijd om zichtbaar effect te sorteren, dan wel pas aan op basis van bredere maatschappelijke afwegingen. Daarmee toont de overheid zich adaptief en kan teleurstelling van het weer opnieuw opschalen voorkomen worden. Dat gaat anders ten koste van draagvlak, motivatie en ook naleving.
- F. *Impact op welzijn* Sociaal contact beperkende maatregelen en sluiting van onderwijs & kinderopvang lijken grote negatieve impact te hebben op welzijn/mentaal welbevinden en genieten laag draagvlak – perspectief op welke sociale contact beperkende maatregelen op de nominatie staan om als 1^e versoepeld te worden kan helpen.

Gedragstoets op scenario's

Doorzetten huidige maatregelen met eventueel afschaling op:

- *Avondklok*: Zie punt B – meteen afschalen kan de vraag oproepen of het nodig was geweest. Mogelijk treedt er nu enige mate van gewenning op waardoor aanhouden van de avondklok mogelijk minder zwaar wordt ervaren dan bij het moment van starten van de avondklok. Zeker als bij aanhouden van de avondklok een andere maatregel met een lager draagvlak wel iets versoepeld kan worden (zie volgende bullit).
- *Basisonderwijs & kinderopvang* corona-veilig open: we verwachten dat dit een aanzienlijk positieve maatschappelijke impact gaat hebben – zowel op kinderen in deze leeftijdsgroep als op hun ouders / opvoeders.

Serie aan mogelijke afschaling opties:

- Zie B: Overweeg afschalen als er geen grote stijging op korte termijn wordt verwacht waardoor ook snel opschalen kan worden verwacht. Dit is uiteraard op geleide van OMT advies.
- Creatieve oplossingen voor zo veilig mogelijk beperkt heropenen / afschalen waarbij geen/zeer beperkt toename van besmetting risico (click & collect voor alle winkels) kan positief bijdragen aan draagvlak als afschalen naar de ‘oude’ situatie nog niet mogelijk is

Aanvullende overweging

- Draagvlak is relatief laag voor 2 bezoek per dag (70%) en zal lager zijn voor 1 bezoeker. Dat blijkt namelijk best ingewikkeld. Overweeg alternatieven indien veilig en uitvoerbaar/simpel (bijv. contact met 1 huishouden per dag in plaats van 1 bezoeker per dag waarbij het nu in feite gaat om contact met 2 huishoudens per dag: 1x bezoek ontvangen en 1x op bezoek gaan).

Communicatie

Communicatie is al essentieel voor draagvlak, naleving, welzijn maar gaat zo mogelijk nog belangrijker zijn, op complexe thema's als:

- Wat zijn de stappen uit de pandemie (perspectief op basis van vaccinatie fases)?
- Bevorderen naleving ten tijde van oplopende vaccinatiegraad, bij mensen die vaccin hebben gehad
- Bevorderen naleving en vaccineren bij de laag-risico groep die als laatst gevaccineerd wordt als de maatschappelijke urgentie al laag is
- Onbekende effectiviteit vaccin: Anderen beschermen is een belangrijk argument voor mensen om te vaccineren. Hoe dit te communiceren?
- De ontwikkeling van de pandemie blijft gepaard gaan met onzekerheden, en daarmee blijft ook de uitspraak van de MP van het begin van de crisis – 100% beslissingen moeten nemen op basis van 50% kennis – relevant.

Een intensieve, goed onderbouwde en lang lopende campagne en krachtig narratief over deze laatste lange etappe is hierbij van belang.

B1 Naleving van maatregelen ten tijde van vaccinatie

De NCTV heeft de gevraagd om advies over “hoe verhouden de maatregelen zich tot de communicatie over de vaccins en de daaraan gekoppelde hoop op verlichting? Zitten hierbij mogelijke trigger in om niet na te leven?”.

Antwoord: Alles overwegende verwachten we dat risicoperceptie gaat dalen bij stijgende vaccinatiegraad, waardoor naleving af kan nemen. Vooral mensen op wie de huidige maatregelen grote negatieve impact hebben zullen naar verwachting eerder laten vieren. Als versoepelingen van het pakket gelijke tred kunnen houden met stijgende vaccinatiegraad, zal naleving ook voor deze mensen gemakkelijker worden en ook draagvlak hoog blijven.

Toelichting

Vaccinatie en compliance gedragsregels

Er zijn weinig tot geen aanwijzingen voor reductie van preventief gedrag na vaccinatie in eerdere studies naar HPV. Er zijn wel aanwijzingen voor een afname in preventief gedrag in campagnes rond de ziekte influenza ¹³. Het is dus mogelijk dat mensen tijdens de coronapandemie zich minder aan de

¹³https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/950723/s0978-spi-b-possible-impact-covid-19-vaccination-

andere gedragsmaatregelen zullen houden nadat ze zijn gevaccineerd. In de UK gaf een grote minderheid aan minder geneigd te zijn de regels te zullen volgen nadat ze gevaccineerd zijn (29% minder aan de regels houden en 11% helemaal niet meer aan de regels houden). In een scenariostudie¹⁴ in Zweden werd gevonden dat mensen ervan uitgingen dat ze zich minder aan social distancing zouden gaan houden. Hoe meer informatie mensen krijgen over vaccinatie, hoe minder ze zeggen zich aan de hygiëneregels te gaan houden.

Factoren die naleving beïnvloeden

Factoren die **naleving van de maatregelen** beïnvloeden zijn kennis, motivatie, vaardigheden, fysieke mogelijkheden en de sociale omgeving¹⁵. Een stijgende vaccinatiegraad zal het meest direct effect hebben op de ervaren risicoperceptie, wat onderdeel is van de motivatie. In ons eigen onderzoek meten we de risicoperceptie om zelf besmet te raken (hoe groot schat je die kans, en hoe erg zou je dat vinden) en het risico om anderen te besmetten (hoe waarschijnlijk en hoe erg). Als mensen zelf zijn gevaccineerd, zal het ervaren risico om zelf besmet te raken afnemen. Als het na vaccinatie nog mogelijk is om anderen te besmetten is het belangrijk om dat duidelijk te maken in de communicatie. Het beschermen van anderen blijkt, ook in ander onderzoek¹⁶, een belangrijke motivatie om de gedragsregels op te volgen.

Naarmate meer mensen zijn gevaccineerd, zal echter ook het ervaren risico om (kwetsbare) anderen te besmetten afnemen – mogelijk ook bij mensen die zelf nog niet gevaccineerd zijn. Bovendien zal, naarmate er meer mensen uit de risicogroepen zijn gevaccineerd, de druk op de zorg afnemen. De directe noodzaak tot vaccinatie voor de mensen die niet gevaccineerd zijn, zal minder pregnant zijn. Het lijkt dus aannemelijk dat mensen minder geneigd zullen zijn om zich aan de gedragsregels te houden bij een toenemende vaccinatiegraad.

Het wordt in deze situatie des te belangrijker om in te spelen op de andere determinanten van gedrag: kennis, motivatie, en de fysieke en sociale omgeving. Welke determinant het meest belangrijk is verschilt per specifiek gedrag. Eerdere memo's van de gedragsunit hebben dit in kaart gebracht voor [testen](#)¹⁷, [quarantaine](#)¹⁸, en [afstand houden](#)¹⁹. Het is belangrijk om deze verdiepende analyses van gedrag van tijd tot tijd te herhalen, omdat het relatieve belang van de determinanten kan veranderen over de tijd. Met de onderzoeken van de gedragsunit blijven we dit de komende maanden monitoren.

Een andere richting waarin gedacht kan worden om de motivatie vast te houden is het geven van feedback op goed gedrag. Mensen die goed bezig zijn (door zich te laten vaccineren, door zich aan de maatregelen te houden) moeten ook het gevoel krijgen dat zij goed bezig zijn. Dit zou kunnen door te laten zien (visualiseren) dat we dichterbij het collectieve doel komen en dit op gepaste wijze

programme-adherence-to-rules-guidance.pdf

¹⁴ Ola Andersson, Pol Campos-Mercade, Armando N. Meier and Erik Wengstrom (2020). Anticipation of COVID-19 Vaccines Reduces Social Distancing. IFN Working Paper No. 1378, 2021. www.ifn.se

¹⁵ RIVM Corona Gedragsunit, Basisdocument preventiegedrag en welzijn. https://www.rivm.nl/sites/default/files/2020-05/2020_05_17_Basisdocument_preventiegedrag_welzijn_eindredactieV6%20GB4%20beveiligd.pdf

¹⁶ https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/950723/s0978-spi-b-possible-impact-covid-19-vaccination-programme-adherence-to-rules-guidance.pdf

¹⁷ <https://www.rivm.nl/gedragsonderzoek/thuisblijven-testen-quarantaine>

¹⁸ <https://www.rivm.nl/documenten/notitie-naleven-quarantaine-en-isolatie-advies>

¹⁹ <https://www.rivm.nl/sites/default/files/2020-10/1%2C5%20meter%20afstand%20houden%20en%20drukte%20vermijden%20%28september%202020%29.pdf>

vieren. Bijvoorbeeld door benoemen wat mensen vanaf een bepaalde vaccinatiegraad weer kunnen doen, wat eerst niet kon. Dit zorgt voor positieve feedback en een positieve sociale norm ('steeds meer mensen laten zich vaccineren'). Dit kan bijvoorbeeld worden ondersteund door een indicator op het Corona-Dashboard van het aantal mensen dat is gevaccineerd (hoe mooi is het als je continu het cijfer ziet op lopen, zodat iedereen die gevaccineerd is, weet 'ik tel mee').

Visualisatie van samenspel tussen vaccinatie en gedragsmaatregelen

Visualisaties kunnen mensen helpen om te begrijpen hoe vaccinatiegraad, verspreidingsgraad en maatregelen samenhangen. Idealiter zou de balans tussen vaccinatiegraad, de verspreidingsgraad en benodigde maatregelen worden doorgerekend. Er kan een figuur worden gemaakt over twee assen met de R-waarde en de vaccinatiegraad. Er ontstaan 4 kwadranten. In ieder kwadrant kan worden aangegeven welke maatregelen we nog nodig hebben, of welke vrijheden we kunnen hebben. Op die manier wordt visueel wat we kunnen versoepelen in welke fase en wordt de relatie met vaccinatiegraad, hoe de R-waarde conditioneel is aan de mogelijkheden, en beleidsmogelijkheden duidelijk. De assen moeten zonder cijfers worden gepresenteerd zodat 1) de inherente onzekerheid duidelijk is, waardoor 2) het risico op teleurstelling bij een trager verloop wordt gereduceerd.

Collectieve doelen

Mensen kunnen kiezen voor vaccinatie vanuit een individueel belang en vanuit een collectief belang. Je zou kunnen zeggen dat op korte termijn het individuele belang vooral relevant is (bescherming van jezelf, maar niet direct verlichting van de maatregelen) en op de langere termijn het collectieve belang (minder maatregelen en bescherming van kwetsbaren). Het is belangrijk dat gelijk duidelijk is dat mensen zich op individueel niveau niet direct meer vrijheden kunnen permitteren als zij gevaccineerd zijn, en om goed uit te leggen waarom niet. Het belonen van vaccineren kan frustratie oproepen bij de groepen die later kunnen worden gevaccineerd. Communicatie vanuit een collectief frame waarin wordt benadrukt dat pas als voldoende mensen zijn gevaccineerd, voor alle mensen meer vrijheden ontstaan, kan de frustratie minder maken.

Specifieke aandacht voor doelgroepen

Voor jongeren ouder dan 18 is het hierboven geschetste sociale dilemma uitvergroet: zij zullen het individuele belang als minder groot ervaren naarmate ze zichzelf minder kwetsbaar voelen. Tevens kan hun motivatie om bij te dragen aan het collectieve belang beperkt zijn, zeker omdat zij volgens de huidige vaccinatieplanning pas laat aan de beurt zijn voor vaccinatie. Het is daarom raadzaam om hier nu al op te anticiperen – welke ondersteuning en eventuele vrijheden kunnen geboden gaan worden aan jong-volwassenen bij een stijgende vaccinatiegraad van de oudere populatie? Naast de jongeren, is het ook belangrijk om communicatie toe te spitsen op andere doelgroepen (bijv. etnische minderheden, laaggeletterden). Dit is altijd belangrijk voor effectieve communicatie – mensen moeten zich aangesproken voelen en de uitingen begrijpen – maar daar komt in dit geval een dimensie bij: als het gaat om een collectief doel zullen mensen zich alleen voelen aangesproken als zij zich daadwerkelijk voelen behoren tot dit 'collectief'. Dat kan met een combinatie van woorden als "ons", "wij" "samen", pluriform en inclusief land, gecombineerd met visualisaties van een grote verscheidenheid aan mensen. De inzet van traditionele media is hiervoor niet voldoende, denk ook aan inzet van mensen uit de gemeenschappen.

B2 Effect van verplichte quarantaine op testbereidheid

Het ministerie van VWS heeft gevraagd om advies over: “hoe beïnvloedt een (1) isolatieverplichting voor mensen met een positieve testuitslag en een (2) quarantaineverplichting voor mensen die terugkeren uit het buitenland, de testbereidheid? “

Er is bij ons geen onderzoek bekend dat direct naar dit onderwerp heeft gekeken. Evenmin is bekend welk positief effect is isolatieplicht heeft op naleving. Er zijn enkele inzichten in testbereidheid dat aanwijzingen biedt (zie memo [Naleven van quarantaine en isolatie advies, 11 November 2020](#) en memo [Thuisblijven, testen en quarantaine, 14 Juli 2020](#)). Daarnaast hebben we de vraag voorgelegd aan onze wetenschappelijke adviesraad.

In grote lijnen zijn onze bevindingen en aanbevelingen als volgt:

Qua denkrichting verwachten we dat een quarantaineplicht voor mensen met een positieve testuitslag weinig invloed zal hebben op testbereidheid omdat:

- 1) Mensen die bereid zijn zich te laten testen zijn waarschijnlijk al voornemens om de gevolgen ervan ook te accepteren (inclusief isolatie). Als reden om zich te laten testen geeft een deel van de respondenten aan dat ze zich laten testen juist om daarna de juiste maatregelen te kunnen nemen, zoals in isolatie gaan. Echter, we kunnen aan de hand van deze resultaten niet met zekerheid afleiden of quarantaineverplichting bij positieve uitslag een reden zou zijn om niet te testen.
- 2) Bij mensen die twijfelen of ze zich willen laten testen of niet, kan een quarantaineplicht een extra reden zijn om zich niet te laten testen. Echter in onderzoek naar redenen die mensen opgeven om zich niet te laten testen, wordt quarantaine nauwelijks wordt genoemd als reden.

Qua denkrichting verwachten we dat quarantaineplicht voor mensen die terugkeren uit een hoog-risico gebied:

- 1) in theorie testbereidheid zou kunnen toenemen, omdat dit een instrument is om na 5 dagen, bij een negatieve uitslag, de quarantaineplicht te verkorten.
- 2) in theorie ontmoedigend kan werken voor mensen om op reis te gaan omdat ze geen zin hebben in een quarantaineplicht bij terugkomst.

Op basis van cijfers van afgelopen zomer hebben we twijfels over de mate waarin mensen zich daadwerkelijk houden aan quarantaineregels bij terugkeer uit buitenland. Hierbij geven we ter overweging mee dat er mogelijk nog winst te behalen valt in het bevorderen van de naleving van de huidige quarantaineregels; als alternatief voor het opleggen van lastig formeel te handhaven quarantaine verplichting met boete bij niet naleving.

Verhogen testbereidheid

De inzichten over testbereidheid laten zien dat om testbereidheid te verhogen het van groot belang is om in te zetten op andere zaken zoals ervoor zorgen dat mensen goed de klacht(en) herkennen waarbij ze zich zouden moeten laten testen. De belangrijkste argumenten die genoemd worden om zich niet te laten testen zijn: 'het zijn maar milde klachten', 'het voelt niet anders dan een gewone verkoudheid/dit heb ik wel vaker' en 'ik kijk het nog even aan'.

B3 Gedragsreflecties op sociale bubbels 13-17 jr

Het ministerie van VWS heeft, naar aanleiding van het OMT advies van 12 januari 2020, gevraagd om gedragsreflecties op uitvoerbaarheid en naleving van een mogelijke maatregel gericht op het beperken van sociale contacten van 13-17 jarigen in de vorm van sociale bubbels. Voor de beantwoording hiervan is naast consultatie van de wetenschappelijke adviesraad van de Corona Gedragsunit ook het Nederlands Jeugdinstituut en de Kinderombudsman geconsulteerd.

In grote lijnen zijn onze bevindingen en aanbevelingen als volgt:

- De uitvoerbaarheid van deze mogelijke maatregel is sterk afhankelijk van de beoogde samenstelling van de sociale bubbels. Om dit beter in kaart te brengen raden wij aan om in gesprek te gaan met jongeren en brancheorganisaties voor sport, recreatie en onderwijs.
- Naleving van de maatregel is gebaat bij **heldere, concrete, en eenduidige communicatie** over de **urgentie** en **effectiviteit** van de maatregel – zowel voor jongeren als begeleiders.
- Beperking van recreatiemogelijkheden maakt het moeilijker voor jongeren om fysiek of cultureel actief te blijven, zeker als deze bubbels beperkt moeten worden tot bubbels met klasgenoten. Met fysieke, sociale en mentale schade als mogelijk gevolg. Belangrijk dat jongeren zelf hun bubbel kunnen kiezen en dat ze actief blijven.
- Faciliteer dat **alle** jongeren in sociale bubbels terecht komen. Het vormen van sociale bubbels kan kansen bieden om bestaande kansenongelijkheid op het gebied van sporten te verminderen, maar kan ook leiden tot toenemende sociale exclusie en eenzaamheid (met grote nadelige lange termijn mentale gevolgen)
- Controle op en handhaving van de toegestane sociale bubbels kan op het organisatorische niveau gebeuren (dus via scholen, sportverenigingen, etc.) De formele handhaafbaarheid van het beperken van recreatie en sport tot één sociale bubbel, en dus voorkomen dat jongeren ook in andere samenstellingen nog bij elkaar komen, lijkt lastig. Goede communicatie aan begeleiders van bubbels is essentieel.

Belang van zorgvuldige afweging, maar ook een kans om de vlucht vooruit te nemen en jongeren die nu al buiten de boot vallen, te faciliteren om in te stappen – vergt wel forse inzet van jongerenwerk, buurtsportcoaches, cultuurorganisaties, sportverenigingen etc.

Toelichting

Uitvoerbaarheid

De mate van uitvoerbaarheid van deze maatregel is sterk afhankelijk van de keuze om de sociale bubbels voor jongeren wel of niet te beperken tot klasgenoten. De door ons geraadpleegde experts voorzien praktische uitvoeringskwesties aangezien scholen niet geëquipeerd zijn om actief recreëren door klasgenoten in bubbels te faciliteren. Het steunpakket jongeren voor gemeenten kan hier wellicht wel een rol in spelen, waarbij de organisatie en uitvoering dan bij andere partijen dan de school zelf zou kunnen liggen. Indien sociale bubbels voor jongeren met anderen dan klasgenoten wel mogelijk zijn, dan kunnen jongeren mogelijk in verenigingsverband of onder leiding van buurtsportcoaches (blijven) sporten. Vereniging zijn inmiddels zeer ervaren om met behulp van talloze vrijwilligers zo corona-veilig mogelijk samen sporten, bewegen of recreëren te faciliteren. Hierbij is het mogelijk om beperkingen aan te brengen in groepsomvang en de mogelijkheid tot competitie binnen verenigingsverband. Om de uitvoerbaarheid en haalbaarheid verder in beeld te brengen raden we u aan om zowel jongeren zelf, als brancheorganisaties voor sport en recreatie, als brancheorganisaties voor onderwijs te betrekken bij de uitwerking van deze maatregel. Het raadplegen van jongeren zelf over kwesties die hen primair aangaan is daarnaast ook in lijn met het [Kinderrechtenverdrag](#).

Naleving

Bij de reflectie op naleving benutten we het 3C interventiemodel (communicatie, context en controle):

Communicatie: Wederom is het instellen van deze maatregel gebaat bij goede, heldere en eenduidige communicatie over de urgentie en de effectiviteit van de maatregel. Wat gaan we wanneer doen, hoe en waarom?

Context: De maatregel perkt mogelijkheden tot sporten voor jongeren verder in. Dit heeft mentale, fysieke, en maatschappelijke consequenties. Het is van groot belang om de gezondheidswinst qua beperking van sociale contacten af te wegen in deze bredere context. Anderzijds ligt er hier een kans om juist ook kwetsbare jongeren die geen (natuurlijke) toegang hebben tot reeds bestaande sportbubbels te faciliteren, en daarmee het welbevinden van deze groep extra te bevorderen. De wijze waarop de bubbels worden vormgegeven vergt aandacht; het is raadzaam jongeren hier zelf bij te betrekken.

Controle: met oog op de leeftijdsgroep waar het hierbij om gaat ligt het voor de hand om vooral in te zetten op sociale controle en heldere afspraken met organisaties die verantwoordelijk zijn voor sport, bewegen en recreatie van jongeren in de buitenlucht. Deze maatregel is moeilijk handhaafbaar langs de formele lijn.

Voor elk van deze aspecten benoemen we hieronder de belangrijkste aandachtspunten:

Communicatie

- Wees duidelijk over de absolute noodzaak van deze maatregel, gezien de substantiële inperking van recreatiemogelijkheden van jongeren die de maatregel inhoudt.
- Jongeren ervaren het virus het minst bedreigend voor hun gezondheid, maar de coronamaatregelen lijken een grotere psychologische en sociale impact op hen te hebben vergeleken met oudere groepen. Hier dient in de communicatie rekening mee gehouden te worden.
- Wees duidelijk over het aantal sociale bubbels waar een jongeren deel van uit kan maken (de voetbalbubbel, de scoutingbubbel, de bootcampbubbel?) en in welke mate sociale bubbels elkaar wel of niet mogen ontmoeten c.q. elkaar in competitief verband mogen treffen.
- Wees duidelijk over het aantal jongeren die samen een bubbel mogen vormen en hoeveel volwassenen ook tot die bubbel mogen horen als trainer, begeleider etc.
- Wees duidelijk over een maximum aantal keer dat een sociale bubbel per week bijeen mag komen – indien hier een beperking aan wordt gesteld.
- Wijzig de bubbelmaatregel zo weinig mogelijk; elke aanpassing zorgt voor verwarring en spanning en dit kan naleving en draagvlak negatief beïnvloeden.

Context

- Het recreëren beperken tot sociale bubbels kan een extra uitdaging vormen om fysiek of cultureel actief te blijven, zeker als deze bubbels beperkt moeten worden tot bubbels met klasgenoten. Veel jongeren in de leeftijd tussen 13 en 17 jaar recreëren niet (primair) met klasgenoten – ze treffen elkaar op een trapveldje, op een sportvereniging of scouting bijvoorbeeld.
- Het vormen van sociale bubbels kan kansen bieden om bestaande kansenongelijkheid te verminderen, maar kan ook leiden tot toenemende sociale exclusie en sociale ongelijkheid. Door het mogelijk te maken dat elke tiener mee kan doen in een recreatieve bubbel worden mogelijke negatieve aspecten op sociaal en mentaal welzijn als gevolg van toenemende eenzaamheid tegengegaan. De wijze van vorming van de bubbels zal hierbij cruciaal zijn; in de reflecties op de mogelijke impact (zie verderop in het document) gaan we hier verder op in.
- Na het stilleggen van de sportcompetities van teams tussen verenigingen zijn bij verschillende takken van sport competities binnen een vereniging ontstaan. Als het doel van de sociale bubbels is om het aantal contacten te beperken dan is het belangrijk om te verduidelijken of verschillende sociale bubbels elkaar nog mogen ontmoeten op een sportveld: enkel nog trainen met je eigen team, en geen wedstrijdjes meer binnen de vereniging.
- Ook moet meegewogen worden welke reisbewegingen nodig zouden zijn om aan activiteiten in de bubbel mee te doen. Veel jongeren gaan bijvoorbeeld niet in de eigen wijk naar school; als de bubbels op klasniveau gevormd worden resulteert dit wellicht in meer reisbewegingen dan als bubbels op een andere manier (in de wijk?) gevormd worden.
- Betrek jongeren in het proces van het vormen van de bubbels en laat hen zelf kiezen tot welke bubbel(s) ze willen behoren.

Controle

- Omdat het bubbels voor jongeren betreft, die waarschijnlijk grotendeels onder begeleiding van volwassenen opgezet en bemenst worden, kan controle en handhaving ook voornamelijk op dit organiserende niveau plaatsvinden.
- Om succesvol te zijn in terugdringen van het virus, zouden jongeren ook daadwerkelijk alleen nog in de vastgestelde sociale bubbel moeten sporten en andere activiteiten ondernemen. In hoeverre het realistisch is dat zij niet ook in andere samenstellingen bij elkaar komen, is de vraag. De formele handhaafbaarheid lijkt hierbij ook lastig.

Mogelijke impact van een sociale bubbel beperking voor jongeren

Actief samen recreëren biedt voor jongeren substantiële voordelen^{20,21} en is daarnaast een universeel kinderrecht (art. 30 van het [Kinderrechtenverdrag](#); het recht op vrije tijd, spel en recreatie). Uit de meest [recente inventarisatie van Nederlandse COVID-19 onderzoeken](#) op het gebied van preventie, zorg en brede maatschappelijke vraagstukken blijkt dat schoolgaande kinderen en jongeren minder zijn gaan bewegen tijdens de pandemie. Kinderen en jongeren sporten gemiddeld bijna een uur per dag minder dan voor de crisis, en geven aan dat zij vooral het sociale aspect én het intrinsieke plezier van sporten missen²². Elke maatregel die mogelijkheden tot sporten voor jongeren verder inperkt, zal tot gevolg hebben dat kinderen nog minder gaan bewegen. De geraadpleegde jongeren- en gedragsexperts geven aan dat dit substantiële negatieve effecten zal hebben op fysieke en mentale gezondheid en mogelijk kansongelijkheid zal doen toenemen. Daarnaast kan het beperkende effect van sociale bubbels voor jongeren er voor zorgen dat het voor jongeren moeilijker wordt om zich naar het gehele maatregelenpakket te blijven gedragen. De Kinderombudsman²³ geeft aan dat de sociale bubbelmaatregel een inbreuk is op meerdere kinderrechten. Bezien vanuit het belang van het kind is de maatregel dus onwenselijk. Als de maatregel de volksgezondheid moet beschermen, moet aannemelijk worden gemaakt dat de maatregel daadwerkelijk helpt en dat er geen lichtere maatregelen mogelijk zijn die hetzelfde doel behalen. Het is ons inziens van groot belang om de winst qua beperking van sociale contacten, die het inzetten van sociale bubbels voor jongeren oplevert, in een bredere context af te wegen. Ten behoeve van een bredere afweging hebben we als onderdeel van onze reflecties de mogelijke impact van sociale bubbels verder uitgewerkt naar mentale en fysieke, sociale, sportieve, en maatschappelijke aspecten.

Omdat het hierbij gaat om een maatregel die ter overweging voor ligt gaan we dieper in op de mogelijk impact van deze maatregel zodat ook deze inzichten betrokken kunnen worden bij eventuele besluitvorming om deze maatregel al dan niet op te nemen in een toekomstig maatregelenpakket ten behoeve van COVID-19 bestrijding.

Mentale en fysieke aspecten

- Zoals uiteengezet in theoretisch kader in [het basisdocument preventie en welzijn](#), is capaciteit (de fysieke en psychologische hulpbronnen die iemand heeft om het gevraagde gedrag vol te houden) een belangrijke determinant van naleving van en draagvlak voor de maatregelen. Als fysieke en/of mentale reserves beperkt zijn door aanhoudende stress, vermoeidheid, of

²⁰ Panza et al. (2020). Adolescent sport participation and symptoms of anxiety and depression: a systematic review and meta-analysis. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 42, 201-218.

²¹ Rodriguez-Ayllon et al. (2019). Role of physical activity and sedentary behavior in the mental health of preschoolers, children and adolescents: A systematic review and meta-analysis. *Sports Medicine*, 49, 1383-1410.

²² Mulier Instituut. (2020, mei). *Sport en bewegen in tijden van covid-19*. <https://www.mulierinstituut.nl/publicaties/25401/sport-en-bewegen-in-tijden-van-covid-19/>.

²³ In deze brief is een zeer korte samenvatting van de beoordeling van de maatregel door de Kinderombudsman opgenomen.

- uitputting, dan kan iemand minder goed zijn gedrag reguleren. Dit kan er voor zorgen dat het moeilijker wordt om zich naar het gehele maatregelenpakket te blijven gedragen.
- Het is dus erg belangrijk dat ook jongeren en de volwassenen om hen heen goed voor zichzelf blijven zorgen en zowel fysiek als psychologisch gezond te blijven. Fysieke activiteit speelt hier een belangrijke rol in: sporten en voornamelijk *samen* fysiek actief recreëren heeft psychologische voordelen (verbeterde ervaren kwaliteit van leven, meer zelfvertrouwen, eigenwaarde, assertiviteit, enthousiasme, sociale vaardigheden, gevoel van saamhorigheid en verbeterde controle van symptomen van angst en depressie) en fysieke voordelen.
 - Maatregelen die het samen actief recreëren verder inperken kunnen negatief uitwerken op alle bovengenoemde voordelen. Gelet op het reeds lage psychische welzijn van jongeren in de coronacrisis^{24,25} biedt het aanbeveling de noodzaak van deze maatregel zeer zorgvuldig af te zetten tegen de te verwachten negatieve gevolgen van het beperken van de mogelijkheden tot sporten.

Sociale aspecten

- Samen recreëren kan helpen bij de sociale ontwikkeling, sociale interactie, sociale integratie, zelfcontrole, zelfvertrouwen, en gevoel voor sociale normen. Lichaamsbeweging is dus een belangrijk middel bij het ontwikkelen van levensvaardigheden. Kwetsbare jongeren die sporten vertonen daarnaast meer pro-sociaal gedrag, presteren beter op school dan niet sportende kwetsbare jongeren. Het (verder) beperken van
- De psychologische voordelen van het deel uitmaken van verschillende sociale groepen zijn uitgebreid beschreven. Het is voor het psychisch welbevinden van jongeren juist enorm belangrijk dat zij lid zijn van meerdere sociale groepen, dus dat ze (bij voorbeeld) én klasgenoten hebben én voetbalvrienden én scoutingkennissen. Dit 'multiple group membership' werkt in substantiële mate beschermend tegen bijvoorbeeld angst, eenzaamheid, en depressie²⁶. Het beperken van de samenstellingen waarin jongeren mogen sporten is dus een ingrijpende maatregel. Gelet op het reeds lage psychische welzijn van jongeren in de coronacrisis biedt het aanbeveling de noodzaak van deze maatregel zeer zorgvuldig af te zetten tegen de te verwachten negatieve gevolgen van het nog verder beperken van hun mogelijkheden voor sociale contacten.
- De mate waarin deze maatregel sociaal beperkend werkt, ligt aan de wijze waarop de bubbels worden vormgegeven.
 - *In schoolklassen*: zolang de scholen dicht zijn, kan dit in feite een uitbreiding van het aantal sociale contacten vormen (want dan zien jongeren hun klasgenoten niet persé). Als de scholen open zijn, is deze vorm van sporten waarschijnlijk het meest 'sociaal conservatief': studenten sporten dan in de samenstelling waarin ze ook les volgen. Wel moet hierbij aangetekend worden dan klassamenstellingen in het voortgezet onderwijs normaal gezien elk lesuur anders zijn; welke klas wordt dan gekozen voor het sporten?
 - *In bestaande sportteams*: jongeren sporten op dit moment ook in teams binnen verenigingen. Deze teams komen dus nu ook al samen en daarmee wordt het aantal sociale contacten niet (verder) uitgebreid. Dit zijn de teams waarin jongeren gewend zijn om te sporten. Mogelijke verdere beperking zou gezocht kunnen worden in het verbieden van zogenaamde 'laddercompetities' (interne competitie tussen teams van 1 vereniging), zodat jongeren echt alleen nog met de eigen teamgenoten in contact komen.

²⁴ Loades et al. (2020). Rapid systematic review: the impact of social isolation and loneliness on the mental health of children and adolescents in the context of COVID-19. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 59, 1218-1239.e3.

²⁵ Stavridou, A., et al. (2020). Psychosocial consequences of COVID-19 in children, adolescents and young adults: A systematic review. *Psychiatry and Clinical Neurosciences*, 74, 615-616.

²⁶ Zie, bijvoorbeeld, Haslam et al. (2016). Groups 4 Health: Evidence that a social-identity intervention that builds and strengthens social group membership improves mental health. *Journal of Affective Disorders*, 194, 188-195.

Sportieve aspecten

Het aanbieden van sporten in sociale bubbels werkt **sportief** beperkend. De mate waarin deze maatregel sportief beperkend werkt, ligt aan de wijze waarop bubbels worden vormgegeven.

In schoolklassen: sporten doen jongeren over het algemeen niet in schoolklassen. Ook is de vraag, welk soort sport aangeboden kan worden in deze samenstelling. Daarmee is de vraag in hoeverre er met deze samenstelling beantwoord kan worden aan de bestaande sportbehoefte van jongeren. Het draagvlak voor de sociale bubbels kan negatief beïnvloed worden als jongeren niet in hun gewoonlijke team of in zelfgekozen samenstelling kunnen sporten. Wel is het zo dat er op deze manier voor 1 sportbubbel verschillende soorten sporten aangeboden kunnen worden. Er zouden op gemeentelijk niveau extra (buitensport-)activiteiten georganiseerd kunnen worden (bijv. via school, sportcoaches, jongerenwerk, sportverenigingen, culturele instellingen), die per schoolklas worden aangeboden. Dit kan gekoppeld worden aan het steunpakket jongeren voor gemeenten van december 2020. Een jongere kan op deze manier zelf kiezen aan welke activiteiten het meedoet – steeds binnen de eigen ‘klasbubbel’. Zo kan een jongere in theorie elke dag meedoen aan een andere sport of culturele activiteit, en dus tot veel beweging komen. Het is aan te bevelen aan jongeren zelf te vragen wat ze van deze manier van actief zijn en sporten zouden vinden. Daarnaast moet aangetekend worden dat er in deze vorm veel werk gestoken zal moeten worden in het optuigen, bemensen, en logistiek organiseren van sportactiviteiten.

In bestaande sportteams: zo zijn jongeren gewend te sporten. Dit lijkt daarmee beter aan te sluiten bij de specifieke sportbehoefte van elke individuele jongere. Ook is de infrastructuur en menskracht hiervoor al grotendeels aanwezig. Hierbij is wel de vraag hoe vaak / hoe veel sport er op deze manier aangeboden kan worden. Ook is de vraag in hoeveel sportbubbels iemand mag zitten. Mag een jongere die twee verschillende sporten doet in beide bubbels blijven sporten, of moet er dan gekozen worden? Het aanvullend organiseren van andere soorten (culturele, maatschappelijke) activiteiten lijkt in deze vorm minder voor de hand te liggen.

Maatschappelijke aspecten

Naast de sociale en sportieve aspecten van deze maatregel zijn er ook nog maatschappelijke aspecten die de aandacht verdienen, namelijk het risico op sociale exclusie en het risico op toenemende sociale ongelijkheid. Jongeren die niet aangesloten zijn bij een sportvereniging vallen in de huidige situatie grotendeels buiten de boot als het gaat om deelname aan sport. Onderzoek van het Nederlands Jeugdinstituut toont aan dat opleidingsniveau en inkomen van de ouders belangrijke voorspellers zijn voor sportdeelname van jongeren: 43% van de kinderen van 5-17 jaar uit bestandsgezinnen is lid van een sportvereniging, tegen 83% van de kinderen uit een niet-bijstandsgezin. Belangrijk hierbij is dat armoede niet samenhangt met de interesse om te sporten, maar wel met de feitelijke sportdeelname.

Jongerenexperts zien het vormen van schoolklasbubbels als goede manier om groeiende sociale ongelijkheid en sociale exclusie te vermijden, aangezien (bijna) elke jongere deel uitmaakt van een klas en er op die manier gelijke kansen zijn voor alle klasgenoten. Als sociale contacten tijdelijk

beperkt moeten worden (en dus de ‘multiple group memberships’ tijdelijk ingeperkt moeten worden), dan lijkt de keuze voor schoolklassen voor de hand te liggen. De kans is het kleinst dat daar toenemende kansenongelijkheid ontstaat, in vergelijking met andere soorten bubbels gebaseerd op bestaand lidmaatschap van sportverenigingen of hobbyclubs. De infrastructuur die hierbij opgebouwd moet worden kan ook op langere termijn winst opleveren wat betreft het includeren van meer, en vooral meer kwetsbare, jongeren in sport- en culturele activiteiten, wat volgens onderzoek zeer grote gezondheidswinst met zich mee brengt voor deze jongeren. Aan de andere kant benoemen experts als mogelijk probleem dat jongeren over het algemeen sporten via sportverenigingen, niet via scholen, in een andere samenstelling dan hun schoolklas.

Om draagvlak voor de sociale bubbelmaatregel te vergroten, is het belangrijk om jongeren te betrekken in het proces van het vormen van de bubbels. Als jongeren echter helemaal zelf mogen kiezen wie ze in ‘hun’ bubbel willen en wie niet, bestaat er een grote kans op sociale exclusie van reeds kwetsbare jongeren.

Literatuuronderzoek

Omdat er geen precies vergelijkbare bubbelmaatregelen bestaan, is er weinig rechtstreeks toepasselijke wetenschappelijke literatuur te vinden. Onderzoek naar sociale bubbel-maatregelen in België en Nieuw-Zeeland kunnen desondanks inzicht geven in draagvlak en naleving van dit type maatregelen. Uit onderzoek van de Universiteit Gent²⁷ naar de sociale bubbel-maatregel voor thuisbezoek zoals die gold in België in september 2020 blijkt dat slechts 20% van de mensen zich écht aan de bubbel-richtlijn hield (NB: dit betreft dus een maatregel gericht op thuisbezoek van zowel volwassenen en jongeren en omvatte een bubbel van maximaal 5 personen die je thuis mag ontvangen, en die twee weken lang niet mag wisselen).

Onderzoek naar (vergelijkbare) sociale bubbels voor wederzijds thuisbezoek in Nieuw-Zeeland wees juist uit dat er hoge naleving was van het beperken van contact tot de eigen sociale bubbel²⁸. Daarnaast bleek uit het Belgische onderzoek⁸ dat mensen de voorkeur gaven aan een ‘flexbubbel’ met grotere variatie aan vaste contacten dan aan kleinere bubbels die met enige regelmaat gewisseld kunnen worden. Tenslotte gaven de deelnemers aan de relevantie van de bubbelmaatregel in te zien: steun voor de ‘flexbubbel’ was hoger dan voor een sociale ‘carte blanche’ waarin iedereen zelf mag bepalen hoe sociale contacten ingedeeld worden. De bubbelmaatregel in België is meerdere keren aangepast. Dit blijkt voor veel verwarring en spanning bij het maken van ‘sociale keuzes’ gezorgd te hebben²⁹. Ditzelfde blijkt onderzoek naar sociale bubbels in Nieuw-Zeeland⁹. Dat kan vervolgens weer leiden tot lagere naleving van de maatregel. Verder wordt opgemerkt dat het bubbelconcept niet controleerbaar is³⁰; de handhaafbaarheid is dus laag. Het onderzoek naar sociale bubbels in Nieuw-Zeeland⁹ beschrijft tenslotte dat het invoeren van de bubbelmaatregel de noodzaak van het beperken van sociale contacten onderstreepte, terwijl ook het belang van het door kunnen gaan van sociale steun en zorg voor elkaar ermee gecommuniceerd werd.

²⁷ Universiteit Gent, Expertisecentrum voor Psychologische Groei. (2020, september). *Coronastudie: de motivatiebarometer, rapport 13*. <https://www.ugent.be/epg/nl/rapport-13>.

²⁸ Long, N.J., et al. (2020). *Living in bubbles during the coronavirus pandemic: Insights from New Zealand*. LSE Research Online, <http://eprints.lse.ac.uk/104421/>.

²⁹ Universiteit Gent, Expertisecentrum voor Psychologische Groei. (2020, mei). *Coronastudie: de motivatiebarometer, rapport 7*. <https://www.ugent.be/epg/nl/rapport-7>.

³⁰ Universiteit Gent, Expertisecentrum voor Psychologische Groei. (2020, augustus). *Coronastudie: de motivatiebarometer, rapport 12*. <https://www.ugent.be/epg/nl/rapport-12>.

Geachte heer

5.1.2e

Het kabinet overweegt de invoering van een avondklok. Op verzoek biedt de RIVM Corona Gedragsunit relevante gedragsinzichten ter overweging aan. Belangrijke onderwerpen zijn 1) draagvlak en naleving en 2) impact van de avondklok.

B. Aanleiding en doelstelling

De Corona Gedragsunit is op uw verzoek gevormd op 20 maart 2020 met als doel om met gedragswetenschappelijke kennis en inzichten bij te dragen aan de effectiviteit van Corona maatregelen en overheids-communicatie.

In de Kamerbrief stand van zaken COVID-19 van 12 januari 2021 informeert de minister van VWS de kamer dat de gedragsunit van het RIVM geraadpleegd wordt over relevante gedragsinzichten over de invoering van een avondklok, naast een spoedadvies van het OMT; en over sociale bubbels voor 13 – 17 jarigen. Tevens heeft u mij gevraagd naar alternatieven om sociale contacten te beperken. Gezien de door u aangegeven urgentie focussen we in deze brief op de avondklok. In onderdeel II geven we een eerste aanzet voor het advies over sociale bubbels.

Hieronder volgt een samenvatting van de reflecties van de Corona Gedragsunit die volgen uit eigen onderzoek, wetenschappelijke literatuur en de consultatie van een groep experts op 14 januari 2021 (expertteam Gedrag Draagvlak en Welzijn i.o. & Wetenschappelijke Adviesraad Gedragsunit).

I Avondklok - Kernbevindingen en aanbevelingen

In grote lijnen zijn onze bevindingen en aandachtspunten als volgt:

- Communicatie: Het instellen van een avondklok is gebaat bij goede, heldere en eenduidige communicatie over de urgentie en effectiviteit van de maatregel. Wat gaan we wanneer doen, hoe en waarom?
- Context: Het is belangrijk de negatieve aspecten op sociaal en mentaal welzijn te anticiperen en alternatieven voor sociale activiteit te bieden; dan wel extra zorg te dragen voor jongeren en kinderen in kwetsbare situaties
- Controle: Zichtbare handhaving is voor behoud draagvlak en naleving van belang. Sociale controle en handhaving zullen beter werken naarmate de (perceptie van) pakkans groter is
- Indien het doel is sociale contacten bij alle leeftijdsgroepen te beperken ligt instelling van een avondklok vanaf 20u meer voor de hand dan vanaf 22u, aangezien 20u vrijwel geen ruimte meer biedt om na het avondeten nog op pad te gaan.

Relevante onderzoeksinzichten:

In het [gedragsonderzoek](#) van RIVM & GGD'en:

- **Draagvlak:** Het draagvlak voor de maatregelen 'zoveel mogelijk thuisblijven' en 'maximum bezoekers thuis en 1,5 meter afstand' is recent toegenomen. Sociaal-contact beperkende maatregelen (zoals max aantal bezoekers binnen en buiten) scoren het laagst (28% wel en 44% helemaal wel). Draagvlak neemt bovendien het meest af voor deze maatregelen als ze nog 6 maanden langer zouden duren.

- **Gedrag:** Het aantal mensen dat tenminste 1x bezoek heeft ontvangen; of het maximaal aantal bezoekers heeft ontvangen is in de vakantie periode toegenomen voor alle leeftijdscategorieën. Bijvoorbeeld, 23% van de 16-24 jarigen geeft aan in de afgelopen week tenminste 1x het maximum aantal bezoekers ontvangen te hebben. In de leeftijdscategorie 55-69 jaar is dit ook 23%. Afstand houden bij bezoek thuis is verder afgenomen en ook afstand houden bij bezoek, op feestjes en drukke plekken is vaak lastig.
- **Welzijn:** Tijdens de lockdown neemt de eenzaamheid toe en het mentaal welzijn af. Het verder beperken van sociale contacten kan een extra effect hierop hebben (extra zorg bij kleine behuizing en ook toename in huiselijk geweld). Welzijn was in december het laagst onder jongeren 16-24 en eenzaamheid het hoogst.

Literatuur

- Na invoering van strengere regels tijdens de eerste golf in het VK nam het beeld van adequaat overheidsbeleid en het vertrouwen dat overheden mensen beschermen toe, blijkt uit een Britse studie. Ook het ervaren risico en communicatie spelen hierbij een rol.
- Mensen kunnen onderschatten hoe sterk anderen de maatregelen steunen, wat van invloed kan zijn op het draagvlak. Hun beeld kan accurater worden nadat de overheid ingrijpt, blijkt uit Brits onderzoek tijdens de eerste golf.
- In Brits onderzoek namen angst- en depressiesymptomen af over de eerste 20 weken na de introductie van de lockdown in de eerste golf. De grootste afname was tijdens de strikte lockdown-periode. In Nederland was onder kwetsbare groepen tijdens de eerste golf eenzelfde patroon te zien. NB. Dit komt niet overeen met hetgeen we *momenteel* in Nederland hebben waargenomen – mogelijk ligt hier een andere definitie of andere onderzoeks-opzet aan ten grondslag.

Expert input:

Hoewel jongeren en jongvolwassenen lange termijn effecten nog niet even goed in kunnen schatten zijn zij prima in staat om maatregelen na te leven die bedoeld zijn om naasten te beschermen. Op sommige maatregelen zoals testen en thuisblijven bij klachten doen zij het zelfs iets beter dan ouderen blijkt uit het nalevingsonderzoek van het RIVM.

communicatie:

- o Leg uit waarom de regel echt nodig is en hoe goed het helpt tegen verspreiding.
- o Denk na over timing: té snel invoeren van een avondklok geeft risico's voor draagvlak en naleving van deze maatregel (en indirect de hele corona-strategie).
- o Wees transparant over de gemaakte afwegingen over proportionaliteit
- o Erken de weerstanden op deze vrijheidsbeperking en wees begripvol over emoties
- o Een kansrijk argument is dat avondklok niet alleen helpt in afremmen verspreiden Britse variant, maar ook "winst" kan opleveren in termen van eerder weer openen van scholen en winkels (dan moet het wel werken);
- o Benadruk het tijdelijke karakter, maar voorkom teleurstelling door het schetsen van een perspectief dat niet behaald wordt. Wees reëel en eerlijk
- o Betrek de maatregel op gedrag (om samenkomsten met meerdere huishoudens te beperken) i.p.v. op doelgroepen.
- o Stigmatiseer en beschuldig jongeren dus niet (het gros houdt zich aan de maatregelen). Erken dat je volledig aan de maatregelen houden erg lastig kan zijn en deze maatregel daarbij helpt.
- o Informeer mensen over hoe ze de avond binnen met het eigen huishouden kunnen doorbrengen, zowel praktisch als sociaal, emotioneel, fysiek, en financieel. Spoor mensen aan om daar overdag concrete voorbereidingen voor te treffen, zowel voor zichzelf als voor het ondersteunen van anderen
- o Monitor tijdig de positieve- en negatieve effecten van de avondklok. Als het helpt tegen verspreiding, communiceer dat.
- o Communiceer in verschillende talen en kanalen zodat er geen mensen worden gemist.

De effectiviteit van de avondklok wordt ook beïnvloed door de **context**:

- o Bied mensen zo mogelijk op korte termijn een alternatief en/of handvatten voor sociale activiteiten binnenshuis of op andere tijdstippen (passend binnen de regels van bezoek, naar buiten gaan). Geef hierbij speciale aandacht aan jongeren (zie ook 'impact' onderaan dit document).
- o Bied mensen praktische handvatten, middelen, en hulplijnen voor ingewikkelde situaties (mentale en fysieke gezondheid, financiële druk). Zie ook de notitie [Naleven quarantaine en isolatie advies](#)

De effectiviteit van de avondklok hangt ook af van **controle** en/of handhaving:

- Een sterke sociale norm helpt bij de handhaving. Ge- en verboden duidelijk communiceren en ook zichtbaar handhaven direct na de invoering zijn dan belangrijk
- Voor potentiële overtreders geldt dat pakkans doorgaans belangrijker is voor hun gedrag dan hoogte van de boete
- Ervaring met handhaving is een belangrijke determinant van gedrag, die bepaalt sterk de perceptie van de te verwachten pakkans
- De dreiging van straf werkt zeer vertraagd door in de perceptie en gedrag en handhaving op zichzelf is onvoldoende (investeren in communicatie en ondersteunende context creëren dus altijd nodig)
- Zorg daarom ook dat de pakkans actieve kennis blijft door handhavingsactiviteiten zichtbaar te houden, door bijvoorbeeld beelden van ingrijpen te delen. Daarbij is het van belang te laten zien dat overtredingen wel een uitzondering zijn en niet de regel.

C. Toelichting en onderbouwing

Draagvlak

In november steunde 55% een landelijke avondklok en 61% een regionale avondklok. De gevoelsmatige dreiging van het virus is daarnaast gestegen tussen november en januari. Overeenkomstig is tussen november en januari een toename te zien in het draagvlak voor de maatregelen 'maximum bezoekers thuis en 1,5 meter afstand' (5 procentpunt verschil) en 'zoveel mogelijk thuisblijven' (4 procentpunt). Het draagvlak voor alle maatregelen daalt als ze langer duren en dit geldt met name voor maatregelen die te maken hebben met beperkingen in samenkomsten. Van de deelnemers geeft 46% aan dat ze het onlogisch of moeilijk te begrijpen vinden waarom sommige gedragsregels in de ene situatie wel gelden en in de andere niet.

Onderzoek van I&O research³¹ in december (voor de lockdown) laat zien dat 68% graag strengere maatregelen ziet. In november was dit 60%. Een vragenlijstonderzoek³² uitgevoerd tijdens de eerste golf (20 maart – 6 april 2020) met 107.567 mensen uit 58 landen laat zien dat 81% van de ondervraagden vindt dat er een *curfew* in het land moet zijn, waarbij er een uitzondering is voor boodschappen, noodzakelijk familiebezoek en reizen naar werk. Het tijdstip wordt niet gedefinieerd. Tegelijkertijd verwachten respondenten dat maar 55% van het land de *curfew* ook zal ondersteunen, een gat van 26 procentpunt.

Deelnemers onderschatten destijds dus de steun van anderen voor deze *curfew*. De mate van deze onderschatting hangt positief samen met de mening dat overheidsingrijpen onvoldoende is.

Strengere regels kunnen in potentie steun voor overheidsingrijpen vergroten. Nadat een land strengere beperkingen invoerde op het dagelijkse publieke leven (waaronder doch niet apart gespecificeerd een *curfew*), vonden minder mensen dat de overheid onvoldoende ingreep, en dat andere burgers niet adequaat reageerden. Deze veranderingen hingen ook positief samen met vertrouwen dat overheden mensen beschermen en negatief met depressiescore. Dit kan niet los worden gezien van communicatie. In het algemeen zijn strengere regels dus niet noodzakelijk negatief in de perceptie van burgers.

Naleving

Bezoek aan familie of vrienden nam toe in december t.o.v. november (extra bezoeker was met Kerst ook toegestaan). Hierbij werd minder goed afstand gehouden dan voorheen. Nadat in het VK de lockdown werd ingevoerd in de eerste golf (23 maart), werd het verschil tussen de eigen houding over maatregelen en de veronderstelde houding van anderen over de maatregelen kleiner.²

In een Duitse vragenlijststudie tussen 1 en 5 april 2020³³, waarbij 14.433 respondenten gevraagd werd verschillende

³¹ https://www.ioresearch.nl/wp-content/uploads/2020/12/IO-Research-peiling-december-2020-Corona-Draagvlak_def.pdf

³² Fetzer, T. R., Witte, M., Hensel, L., Jachimowicz, J., Haushofer, J., Ivchenko, A., ... & Yoeli, E. (2020). *Global Behaviors and Perceptions at the Onset of the COVID-19 Pandemic*. *PLoS ONE*, 15(12), e0241881.

³³ Gollwitzer, M., Platzer, C., Zwarg, C., & Göritz, A. S. (2020). Public Acceptance of Potential Covid-19 Lockdown Scenarios.

lockdownscenario's te beoordelen, zei 89% zich aan de geldende maatregelen te zullen houden en 71% zei zich óók aan korte strenge *curfew* te zullen houden, met hetzelfde eindpunt. In een studie onder 3452 Italiaanse volwassenen tussen 18 maart en 20 maart 2020 gaf 93% aan een *curfew* te steunen.³⁴

Er kan een kleine groep zijn die overtreden van avondklok laat afhangen van handhaving. De te verwachten straf voor overtreding hangt af van pakkans en hoogte van boete. Voor dergelijke potentiële overtreders geldt dat pakkans vaak veel belangrijker is dan hoogte van de boete³⁵, omdat ervaring met handhaving een belangrijke determinant van gedrag is. De gepercipieerde pakkans gaat omhoog als persoon bij overtreding wordt gepakt – en gaat omlaag als de persoon de avondklok overtreedt maar er mee wegkomt³⁶. Om deze reden werkt de dreiging van straf zeer vertraagd door in de perceptie en daarmee in het gedrag van daders.

Als handhaving goeddeels onzichtbaar is dan kan pakkans buiten de actieve kennis vallen en daarmee weinig invloed hebben op gedrag³⁷. Het kan bijdragen als het pakken van anderen actief wordt gecommuniceerd. Dat kan bijvoorbeeld door beelden van optreden breed te delen⁷ (zolang wel duidelijk is dat het hier om een eenling gaat, een van de zeldzame figuren die regel overtreedt, anders gaat het in tegen het zetten van een norm). Idee achter het actief zichtbaar maken van handhavingsactiviteiten is mogelijke daders te helpen hun gedrag aan te passen alvorens ze tot overtreding overgaan. Zichtbare handhaving kan dus een effect op naleving hebben, maar zal op zichzelf onvoldoende zijn om af te schrikken.

Impact

Specifiek onderzoek over een avondklok is schaars. Een algemene lockdown heeft effect op welzijn, met name jongeren. Het percentage deelnemers van 16-24 jaar dat gezien kan worden als psychische gezond ligt in december met 62% een stuk lager dan bij oudere leeftijdsgroepen (76 tot 92%). Het percentage dat zich enigszins tot sterk eenzaam voelt ligt in december voor jongeren van 16-24 jaar (77%) hoger dan voor oudere leeftijdsgroepen (57 tot 65%)

In een Britse longitudinale studie³⁸ is via een panel van 36.520 Britse volwassenen tussen 23 maart en 9 augustus onderzocht hoe zelfgerapporteerde angst en depressie over de 20 weken na aankondiging van de lockdown zijn veranderd en wie het grootste risico loopt op mentale problemen.

Angst- en depressiesymptomen namen af over de eerste 20 weken na de introductie van de lockdown. *De grootste afname was tijdens de stricte lockdown-periode*. Risicofactoren voor hogere angst en depressie levels: vrouw, jonge leeftijd, lager opgeleid, laag inkomen, bestaand lijden, alleen wonen of met kinderen. De verschillen in deze subgroepen werden kleiner naar verloop van tijd, maar waren na 20 weken nog steeds zichtbaar. Het Nederlandse coronatijden onderzoek laat vergelijkbare bevindingen zien als hier omschreven (tijdens eerste lock-down namen mentale problemen van kwetsbare groepen af; problemen ontstonden tijdens de versoepelingen).³⁹

³⁴ Bondi, S., Corbelli, S., Davola, A., Falga, D., Ferraro, T., Ferrin, S., ... & Slepoi, F. R. (2020). Evaluating COVID-19 public health messaging in Italy: Self-reported compliance and growing mental health concerns. medRxiv

³⁵ Nagin, Daniel, 2013, Deterrence: A Review of the Evidence by a Criminologist for Economists, *Annual Review of Economics*, 5, 83-105.

³⁶ Lochner, L. (2007) Individual perceptions of the criminal justice system. *American Economic Review*, 97(1), 444–460.

³⁷ Dur, Robert and Ben Vollaard (2019), Salience of law enforcement. A field experiment, *Journal of Environmental Economics and Management*, 93, 208-220.

³⁸ Trajectories of anxiety and depressive symptoms during enforced isolation due to COVID-19 in England: a longitudinal observational study. Fancourt et al, 2020. *The Lancet Psychiatry*, 9-12-2020

³⁹ <https://www.coronatijden.nl/wp-content/uploads/2020/07/Rapport-Kwetsbare-groepen-DEF-22072020.pdf>

Een extra aandachtspunt is een mogelijke toename in huiselijk geweld bij een toename in het aantal uren dat binnen moet worden doorgebracht. Internationale studies⁴⁰ laten een toename zien na lockdowns ten tijde van COVID-19 en eerdere infectieziektenuitbraken. Strengere vrijheidsbeperkingen tegen het virus kunnen het welzijn dus (verder) omlaag brengen, maar kunnen er op kortetermijn ook voor zorgen dat mentale problemen zoals zorgen en depressie afnemen. Noodzakelijk is extra aandacht voor bestaande (gezins)problematiek.

⁴⁰ Usher, K., Bhullar, N., Durkin, J., Gyamfi, N., & Jackson, D. (2020). Family violence and COVID-19: Increased vulnerability and reduced options for support. *International journal of mental health nursing*, 29(4), 549–552.

II Sociale bubbels

In de Kamerbrief stand van zaken COVID-19 van 12 januari 2021 informeert de minister van VWS de kamer dat de gedragsunit van het RIVM geraadpleegd wordt over sociale bubbels voor 13 – 17 jarigen. Dit naar aanleiding van het OMT-advies om voor sporten buiten de school de nieuwe maatregel in te stellen dat dit voor kinderen in de leeftijd van 13-17 jaar alleen in vaste bubbels plaats kan vinden. Het OMT geeft aan dat dit ook zou kunnen gelden voor culturele activiteiten en dat de bubbels bij voorkeur worden beperkt tot de klasgenoten.

In overleg met u is op 13 januari besloten om het advies omtrent de sociale bubbels uit te stellen tot na de volgende bijeenkomst van de Wetenschappelijke Adviesraad op 22 januari, waarbij ook de resultaten van de verkenning van het Nederlands Jeugdinstituut en Kenniscentrum Sport en Bewegen over dit onderwerp zullen worden besproken. Een eerste inventarisatie onder (jongeren-)gedragsexperts brengt naar voren dat het vormen van sociale bubbels een goede manier zou kunnen zijn om jongeren perspectief te bieden om te kunnen blijven sporten, mits begeleid met heldere communicatie gericht op deze leeftijdsgroep, alsmede hun ouders, begeleiders en docenten. Sporten heeft (voor iedereen, maar zeker ook voor jongeren) substantiële mentale en fysieke voordelen. Het is voor jongeren een belangrijke uitlaatklep en sociale activiteit, en als dat op deze manier weer mogelijk gemaakt kan worden heeft dat positieve effecten op de volksgezondheid.

Twee belangrijke aandachtspunten zijn het risico op sociale exclusie en het risico op toenemende sociale ongelijkheid. De vorming van de sociale bubbels zal daarbij cruciaal zijn. Het OMT stelt voor om de bubbels te beperken tot klasgenoten. Gedragsexperts zien dit als een goede manier om groeiende sociale ongelijkheid en sociale exclusie te vermijden, omdat (bijna) alle jongeren onderdeel uitmaken van een klas. Aan de andere kant benoemen gedragsexperts als mogelijk probleem dat jongeren over het algemeen sporten via sportverenigingen, niet via scholen, in een andere samenstelling dan hun schoolklas. Het draagvlak voor de sociale bubbels kan negatief beïnvloed worden als jongeren niet in hun gewoonlijke team of in zelfgekozen samenstelling kunnen sporten. Een mogelijke oplossing zou kunnen zijn om op gemeentelijk niveau extra (buitensport-)activiteiten te organiseren (via school, sportcoaches, jongerenwerk, sportverenigingen) die op schoolklasniveau worden aangeboden. Dit kan gekoppeld worden aan het steunpakket jongeren voor gemeenten van december 2020. Voor culturele activiteiten lijkt het beperken van sociale bubbels tot klasgenoten een mogelijk geschikte vorm. Het is raadzaam om ook jongeren zelf te betrekken bij het proces.

U ontvangt uiterlijk op 26 januari een verder uitgewerkt advies omtrent sociale bubbels.

Geachte heer 5.1.2e

Op 6 januari 2021 heeft de RIVM Corona Gedragsunit een groep experts geconsulteerd (expertteam Gedrag Draagvlak en Welzijn i.o.) om reflecties te verzamelen op maatregelenpakketten die in het kader van de routekaart respectievelijk korte termijn scenario's beleidsrelevant worden geacht.

D. Aanleiding en doelstelling

De Corona Gedragsunit is op uw verzoek gevormd op 20 maart 2020 met als doel om met gedragswetenschappelijke kennis en inzichten bij te dragen aan de effectiviteit van Corona maatregelen en overheids-communicatie. Op 4 en 5 januari 2021 heb ik adviesaanvragen ontvangen respectievelijk vanuit de NCTV inzake scenario's en vanuit het ministerie van VWS inzake de routekaart waarbij u het RIVM vraagt te reflecteren op gedragsaspecten van deze scenario's c.q. maatregelenpakketten en de impact ervan op met name (mentale) gezondheid en kwetsbare groepen.

Hieronder volgt een samenvatting van de reflecties die naar voren zijn gekomen in de bijeenkomst die gehouden is op 6 januari. Daarbij lag onze focus op naleving van de maatregelen en de impact ervan. Waar relevant zijn aanvullend reeds gepubliceerde inzichten van de planbureaus meegenomen.

De vraag van het NCTV hoe maatregelen zich verhouden tot communicatie over vaccinaties en de daaraan gekoppelde hoop op verlichting beantwoorden we niet in deze brief. Deze leggen we voor aan ons expertteam Vaccinatiedeelname. Antwoord op deze vraag ontvangt u van ons in de loop van komende week.

De planbureaus en het RIVM (ODP+) werken parallel aan een aanvullende brief waarin ze een aantal aandachtspunten meegeven om de korte aan de (middel)lange termijn besluiten te verbinden.

E. Kernbevindingen en aanbevelingen

In grote lijnen zijn onze bevindingen en aanbevelingen als volgt:

1. Anders dan wel wordt beweerd of gevreesd, zien wij bij het grote publiek geen noemenswaardige tekenen van 'moeheid', of van een afnemend gevoel van urgentie. Draagvlak en naleving zijn over het algemeen hoog;
2. Met veranderingen in de regels dient over het algemeen spaarzaam te worden omgegaan indien daar zeer beperkte of geen bewijslast voor is dat die goed werken. Zij geven altijd aanleiding tot onduidelijkheid en verwarring, en zijn daarom potentieel schadelijk voor draagvlak en naleving. Er is ook winst te behalen in het halen in het bevorderen van naleving (zie bijlage). Belangrijk daarbij blijft dat een (aangepast) maatregelpakket logisch, coherent en eerlijk uitgelegd kan worden ;
3. Om de verspreiding van het virus verder terug te dringen, is er behoorlijk wat winst te behalen door in te zetten op verbeteren van de naleving van de maatregelen, door
 - o Thuiswerken stimuleren (faciliteer/ controleer werkgever)
 - o Aandacht voor maatregelen (hygiëne/ quarantaine/ testen ondersteunen; bijv campagne die intensief is, herhaald wordt zowel landelijk als lokaal)
 - o Versterken veilige supermarkt
 - o OV reizen beperken
 - o Concrete handleiding veilig bezoek
4. In deze fase van de pandemie is het wel belangrijk aandacht te besteden aan motivatie. Mensen moet als het ware de energie te geven ook de laatste maanden vol te houden. Om mensen gemotiveerd te houden, is het van groot belang om een wenkend perspectief te bieden, successen op de weg naar dat perspectief te markeren en vieren, en rechtvaardigheid en effectieve handhaving van de regels scherp te bewaken. Ook aandacht/ compensatie van de noden die er zijn is daarbij van belang;
5. Het beeld is duidelijk minder positief voor jongeren en kwetsbare groepen, waar duidelijk sprake is van verminderd psychisch welbevinden en eenzaamheid, en die mogelijk ook leerachterstanden oplopen. Hier is duidelijk sprake van een situatie van 'nood'. Het is daarom wenselijk om bij voortzetting van een strenge lockdown deze gepaard laten gaan met - ten eerste - zichtbare erkenning van deze problematiek en - ten tweede - daadwerkelijk flankerend beleid.

We lichten op de volgende pagina's één en ander toe. Daarbij gaan we ook in op enkele andere punten, waaronder de aanpassingen in de routekaart.

F. Huidige situatie

Naleving van de maatregelen, urgentiegevoel en optreden van "moeheid"

De meest recente cijfers die beschikbaar zijn bij de Corona Gedragsunit laten zien dat naleving en draagvlak voor het huidig pakket aan maatregelen in de samenleving in het algemeen groot is (meer dan 80% staat achter de hygiëne maatregelen; meer dan 68% achter de maatregelen om het aantal contacten te beperken; en meer dan 87% achter de maatregelen rondom testen en quarantaine)⁴¹.

Het draagvlak voor gedragsregels als drukte mijden en 1.5 meter afstand houden is nog niet eerder in de pandemie zo hoog geweest.

Ook lijkt het urgentiegevoel sinds de zomer juist verder gestegen te zijn. Mensen schatten de kans het virus op te lopen en het ernst van een infectie hoger in dan op enig moment voorheen tijdens de pandemie; en ook de emotionele dreiging die uitgaat van het virus is sinds de zomer weer fors toegenomen. Er lijkt dus op basis van deze onderzoeksgegevens geen sprake van een afname in urgentiegevoel.

Wat betreft de naleving van de maatregelen laten verschillende gedragsonderzoeken zien dat de meeste mensen zich daar meestal aan houden. Dit gaat in het bijzonder op voor het naleven van de hygiëne maatregelen als handen schudden, niezen elleboog, en gebruik van mondkapjes. Hoewel het testen bij klachten fors is gestegen over de afgelopen maanden, is dit nog wel één van de gedragingen waar veel winst te behalen is. Andere belangrijke gedragingen waar veel winst te behalen is, zijn de isolatie en quarantaine regels, afstand houden/drukke mijden, bezoek beperken en thuiswerken. Data van Google over mobiliteit laat zien dat mensen in het najaar vaker naar het werk reisden dan in het voorjaar.⁴² Daarbij lijken naast beslissingen van de individuele burger, omstandigheden een belangrijke rol te spelen: de werkgever die verwacht dat de werknemer komt werken, de supermarkt die niet tijdig boodschappen kan leveren, drukte op plekken waar men eigenlijk afstand moet zien te houden, of financiële druk.

Deze gegevens tezamen laten zien dat er wel degelijk winst te behalen is in de pandemiebestrijding door de betere naleving van de gedragsadviezen. Maar niet omdat er persé sprake is van 'moeheid' in het naleven van de huidige maatregelen. Het beperken van sociaal contact en thuiswerken gaat wel samen met een toename in eenzaamheid en afname in mentaal welzijn, wat demotiverend kan werken ('moeheid'). Maar het concept van moeheid suggereert ook een bepaalde wetmatigheid en onveranderbaarheid die niet persé bruikbaar is.

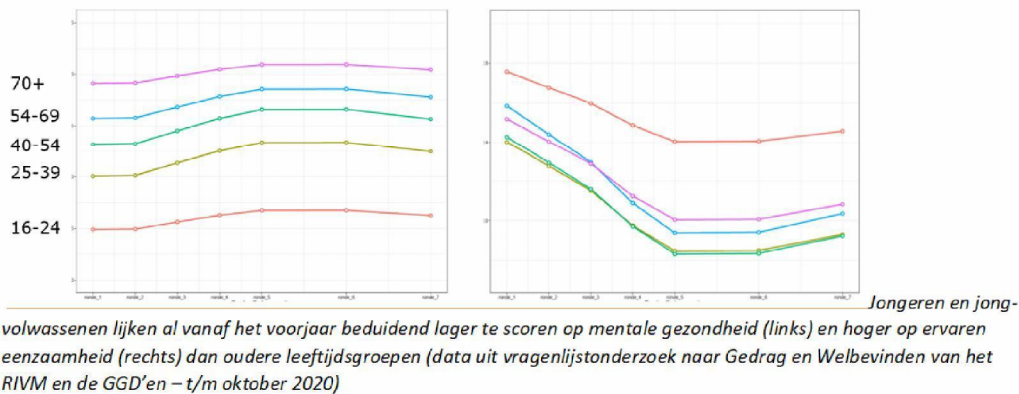
Het is functioneler om te kijken naar wat mensen motiveert en in staat stelt om de gedragsregels met zo min mogelijk moeite en negatieve gevolgen op het sociaal/mentaal/financieel welzijn, na te leven. Hierbij lijkt 1) intensieve communicatie (landelijk tot in de wijk), het bieden van een concreet perspectief, plan van aanpak, en onderbouwing daarvan; 2) het bieden van voorzieningen tbv van financieel en sociaal/mentaal welzijn, en (thuis)onderwijs/werken; en het creëren van een ondersteunende en stimulerende omgeving, van groot belang. Ook lijkt het erg belangrijk voor het draagvlak en de motivatie dat mensen de maatregelen als duidelijk, goed onderbouwd, niet tegenstrijdig, en eerlijk ervaren.

Specifieke subgroepen

⁴¹ <https://www.rivm.nl/gedragsonderzoek/trendonderzoek/naleving-van-en-draagvlak-voor-basis-gedragsregels>

⁴² A. Elbourne (2020), <https://esb.nu/blog/20061622/hoge-correlatie-tussen-mobiliteit-en-reproductiegetal-verdient-aandacht>.

De impact van de crisis en maatregelen, en het naleven van maatregelen, kan verschillen tussen doelgroepen. Om voor lokale brandhaarden adequaat beleid in te kunnen zetten is meer te verwachten van specifiek beleid dan generieke nationale maatregelen. Te denken valt bijvoorbeeld aan besmettingen in grote gezinnen in bepaalde regio's. Het gedrag lijkt te reageren op de gepercipieerde risico's: naarmate in de eigen regio meer corona-gerelateerde sterfgevallen zijn, passen mensen hun gedrag sterker aan.⁴³ Voor de communicatie betekent dit wellicht dat de overheid informatie kan geven over de gevolgen van het virus op lokaal niveau. Specifieke communicatie die aansluiten bij de normen en gewoonten in die gemeenschappen, en het bieden van specifieke richtlijnen en voorzieningen zou mogelijk het (kunnen) naleven van de maatregelen bevorderen.

Ook de gevolgen van de ingezette maatregelen verschillen tussen groepen in de bevolking. De cijfers over psychische gezondheid, eenzaamheid en welbevinden bij jongeren zijn de afgelopen maanden al reden tot zorg. De ingezette maatregelen lijken in deze groep meer dan de andere leeftijdsgroepen risico te verhogen op negatieve effecten op de psychische gezondheid. Dit neemt niet weg dat eenzaamheid en sociaal isolement ook onder (kwetsbare) ouderen een belangrijk aandachtspunt van zorg is, al lopen de bevindingen hierover uiteen. Wel is duidelijk dat juist voor hen contacten met leeftijdsgenoten belangrijk zijn vanwege de ontwikkeling van hun identiteit en om later succesvolle relaties op te bouwen. Zeker voor eerstejaars studenten zijn de beperkingen sterk voelbaar.

Een andere groep waarvoor de huidige maatregelen zwaar wegen, zijn ouders die moeten thuiswerken en in combinatie hun kinderen moeten lesgeven. Daarbij is de kans op het ontstaan van onderwijsachterstanden met name bij de meest kwetsbare kinderen zeer reëel en zullen werkende ouders minder productief zijn. In welke mate ongelijkheid toeneemt of productiviteitsverlies optreedt weten we nog niet. Naast ouders, verkeren ondernemers in een onzekere positie qua heropening van hun onderneming, met alle gevolgen voor bijvoorbeeld hun financiële positie. Mensen met een kwetsbare positie op de arbeidsmarkt raken bij werkverlies ook sneller in de financiële problemen dan anderen omdat zij vaak een laag inkomen en geen vermogen hebben. Dit

⁴³ Zie bijvoorbeeld Goolsbee en Syverson (2021).

https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0047272720301754?dgcid=rss_sd_all.

leidt tot armoede en mogelijk tot problematische schulden, wat door zijn zelf bestendige werking een structurele situatie kan worden.⁴⁴

Ook lijkt er bij bepaalde groepen in de samenleving complot denken toe te nemen vooral met betrekking tot wel of niet vaccineren. Deze groepen lijken nu niet goed bereikt te worden met ingezette generieke communicatie.

Maatschappelijke impact van de concept scenario's

Vanuit die principes geredeneerd, is de verwachting dat het huidige maatregelenpakket in combinatie met extra communicatie en ondersteuning voor burgers (zoals voor thuiswerken, (thuis)onderwijs, mentaal welzijn) het meest bevorderlijk is voor naleving van de maatregelen. Tenzij er uiteraard gezien de verspreiding van het virus zich de noodzaak of mogelijkheid aandient te verscherpen/versoepelen.

Verder inperken van sociaal contact kan naar verwachting op weinig draagvlak rekenen van de bevolking. Deze verwachting baseren we op de afname in draagvlak bij het aanscherpen van de maatregelen over de afgelopen maanden.

Indien wel gekozen wordt voor aanvullende strengere maatregelen is het aan te bevelen om naast extra inzet op communicatie en ondersteuning ook oog te hebben voor realistische handhaving. Belangrijk is om het signaal af te geven dat wij op de goede weg zitten, dit we voorlopig nog wel moeten volhouden om onze naasten (ouderen / kwetsbaren te beschermen), maar als ons dat lukt we dan wel in de zomer / najaar meer ruimte voor sociale contacten bijvoorbeeld.

Het zou goed zijn als de routekaart een achterliggend document heeft waarbij de impact van de verschillende maatregelen wordt weer gegeven op gezondheid (mentaal, fysiek en sociaal) en voor specifieke groepen. Daarbij is het wenselijk om onderscheid te maken tussen impact op de kortere en op de langere termijn. Mensen zijn in het algemeen veerkrachtig om impact op de korte termijn op te vangen, dit geldt echter niet voor het oplopen van bijvoorbeeld een onderwijsachterstand. Dat heeft impact op de langere termijn voor kinderen en jongeren, met name voor hen die opgroeien in kansarmere omgevingen.

G. Aandachtspunten voor beleid

1. *Het is belangrijk om onderscheid te maken tussen motivatie en 'nood' in relatie tot het naleven maatregelen. Voor motivatie is bieden van perspectief, een heldere en eerlijke strategie actieplan en goede onderbouwing van belang. Bij 'nood' gaat het om ondersteuning bij problemen die het gevolg zijn van de maatregelen: mentaal, sociaal, financieel, onderwijs. Om te anticiperen op*

⁴⁴ <https://www.scp.nl/onderwerpen/corona/documenten/publicaties/2020/07/09/verwachte-gevolgen-van-corona-voor-scholing-werk-en-armoede>

deze beide aspecten die spelen bij het naleven van de maatregelen, zijn volgende punten aan te bevelen:

- a. *Perspectief bieden is essentieel om mensen de maatregelen vol te laten houden. Aandacht voor dingen waar mensen energie aan onttelen om de maatregelen vol te kunnen houden is daarbij waarschijnlijk effectiever dan de regels strenger maken. Bijvoorbeeld door in communicatie zicht te geven op de eindigheid van de huidige situatie en begrip te hebben voor de impact die de maatregelen hebben op het dagelijks leven van burgers, in samenhang met de termijn van verwachte effecten van vaccinatie. Flankerend beleid kan de beperkingen voor mensen dragelijker maken.^{45, 46} .Zie hiervoor ook eerder geleverde input aan NKC vanuit de gedragsunit.*
 - b. *Gelet op hun psychische gezondheid is ondersteuning en perspectief bieden met name voor de jongeren een prioriteit*
 - c. *Een andere groep waar bieden van ondersteuning en perspectief belangrijk is zijn ondernemers en ouders die thuiswerken moeten combineren met lesgeven / kinderopvang. Vooral voor de kwetsbare kinderen en jongeren is een zorgelijke situatie aan het ontstaan met betrekking tot de lange termijn gevolgen. Er is zorg of zij hun opgelopen onderwijsachterstand in kunnen lopen bij ongewijzigd beleid. Onderzoek naar creatieve maatregelen om verlichting/steun te bieden en onderwijs wel in ieder geval deels mogelijk te maken zou meer zicht kunnen bieden op de mogelijkheden die er binnen de maatregelen zijn.*
 - d. *Zowel door middel van communicatie als in gevoerd beleid zou het gevoel versterkt kunnen worden dat er binnen de overheid oog is voor negatieve gevolgen van de maatregelen voor mensen. Benadruk in de communicatie dat de meeste mensen het goed proberen te doen en toon compassie voor de grote groep mensen die hard hun best doen om het beste ervan te maken.⁴⁷ De veerkracht die mensen tonen is echter niet oneindig.*
 - e. *Volhouden en verhogen van thuiswerken en verminderen van sociale contacten blijven stimuleren. Hierbij spelen werkgevers ook een belangrijke rol: stimuleren zij thuiswerken of verwachten zij juist dat werknemers komen? Bijvoorbeeld door concrete adviezen hoe mensen kunnen omgaan met sociaal isolement en meer kunnen thuiswerken. Bij de uitwerking hiervan is het raadzaam om werkgevers te betrekken.*
2. *Houdt rekening met doelgroepen in de communicatie over de maatregelen. Bepaalde doelgroepen worden nu niet of nauwelijks bereikt. Er bereiken ons signalen dat het voor een aantal mensen lastig is om onderscheid te maken tussen betrouwbare informatie en complot theorieën die veelvuldig rondgaan (bijvoorbeeld over vaccineren).*
 3. *Regie op de verschillende onderdelen in het Coronabeleid zijn aan te bevelen om naleving van de maatregelen door een groot deel van de bevolking in stand te kunnen houden. Goede aansluiting – en daadwerkelijke integratie - van gevoerd beleid (regels, voorzieningen, handhaving, omgeving aanpassen) en communicatie vanuit de verschillende betrokken overheden (rijk, veiligheidsregio's en gemeenten) om tot een sterke gedragsaanpak te komen, is hiervoor essentieel.*

H. Routekaart

⁴⁵ <https://www.scp.nl/onderwerpen/corona/documenten/publicaties/2020/12/04/coronakompas-vertrouwen>

⁴⁶ <https://www.scp.nl/onderwerpen/corona/documenten/publicaties/2020/10/30/coronakompas>

⁴⁷ <https://www.scp.nl/onderwerpen/corona/documenten/publicaties/2020/12/04/coronakompas-vertrouwen>

1. In het algemeen geldt, hoe specifiek en simpeler de regel, hoe makkelijker het is om hem na te leven. Bijvoorbeeld voor je werk mag je elkaar ontmoeten bij uitzondering: maar hoe vaak, met hoe veel? en wanneer? Als het essentieel is? Wat is essentieel dan? Ook zijn sommige termen op verschillende manieren te interpreteren (bijv. deurbeleid/zelf handhaving, negatieve testverklaring) of zou men vragen kunnen stellen bij 'waarom is deze regel wel bij deze sector en niet bij anderen?' (bijv: tijdelijke sluiting van locaties bij constatering bronbesmetting voor evenementen). Hier zou nog het één en ander in worden aangepast of verduidelijkt.
2. Maak een duidelijk onderscheid tussen groepsgrootte op publieke plekken of thuis (bezoek ontvangen of op bezoek gaan). Hier zien we verwarring over bestaan bij mensen (op basis van interviews). Bij specificering groepsgrootte voor evenementen, huwelijken, uitvaarten etc staat soms wel en soms niet of kinderen en personeel bij het aantal personen geteld worden of niet. Specificatie zorgt ervoor dat mensen minder onduidelijkheid/ ruimte voor eigen invullingervaren.
3. Mensen die gevaccineerd worden zullen mogelijk het gevoel krijgen dat sommige maatregelen niet meer op hun van toepassing zijn, of verwachten dat dingen zullen veranderen. Daarom is het nodig om ook dit nader te specificeren (zeker met oog op huwelijken, uitvaarten, evenementen, horeca etc): 'dit geldt ook voor mensen die gevaccineerd zijn of al een corona besmetting hebben doorgemaakt' (mogelijk ook: 'en mensen die corona al hebben gehad' nu dit ook een steeds grotere groep word).
4. Mensen lezen alleen delen waarvan ze denken dat het ook voor hun van toepassing is: dus 1) specificeren voor wie de boodschap bedoeld is (burger die te maken heeft met een sector OF werkgever/medewerkers die de maatregelen moeten instellen/handhaven) is belangrijk. In het eerste deel gaat dat heel goed, maar in het latere deel van de routekaart is dat af en toe wat onduidelijk. Als suggestie: 2) maak helder wat voor individuen bedoeld wordt met de maatregelen binnen een specifieke sector (bijv vragen naar maatregelen als ik op bezoek ga in een verpleeghuis/thuis douchen na sporten) versus hoe mensen in hun professionele hoedanigheid met maatregelen moeten omgaan/handhaven (bijv. maatregelen instellen/kleedkamers dicht).